

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK KADINININ ASKERÎ
ALANDA YAPMIŞ OLDUĞU KATKILAR VE
KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLAR**

**HAZIRLAYAN
Merve YALIMEL
1930204030**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Doç. Dr. Özgür TÜRKER**

ISPARTA-2022

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Geçmişten Günümüze Türk Kadınının Askerî Alanda Yapmış Olduğu Katkılar ve Karşılaştıkları Zorluklar” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Merve YALIMEL
10.02.2022

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-SOYADI	Merve YALIMEL
Öğrenci Numarası	1930204030
Enstitü Ana Bilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora
Danışmanının Unvanı, Adı-SOYADI	Doç. Dr. Özgür TÜRKER
Tez Başlığı	Geçmişten Günümüze Türk Kadınının Askerî Alanda Yapmış Olduğu Katkılar ve Karşılaştıkları Zorluklar
Turnitin Ödev Numarası	1760688184

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 170 sayfalık kısmına ilişkin olarak 12/02/2022 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönergesininin 14 üncü maddesinde yer alan filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

Kaynakçalar hariç, alıntılar dahil, 10 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç;

% 11 'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımdan yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

12/02/2022

Doç. Dr. Özgür TÜRKER

(YALIMEL, Merve, *Geçmişten Günümüze Türk Kadınının Askerî Alanda Yapmış Olduğu Katkılar ve Karşılaştıkları Zorluklar*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2022)

ÖZET

Günümüzde askerî alanda çalışan kadınların, toplumun bazı kesimlerince olumsuz eleştirilerine maruz kalmaları, askerlik mesleğini sadece erkeklerin yapabileceği bir meslek olarak atfetmelerinden kaynaklanmaktadır. Çağ dışı olan bu düşünceye karşılık, aslında tarihin derinliklerine inildiğinde Türk kadınının Eski Çağlardan beri savaşçı bir karakter taşıdığı görülecektir.

Kaynaklardan öğrenilen bilgiler ışığında, eski Türk toplumlarında sosyal hayatta önemli bir konuma sahip olan Türk kadınları, her zaman değerli, kutsal bir varlık sayılmış ve kadınlar gündelik hayatta rahat hareket edebilmişlerdir. Türklerde, İslamiyet'ten önceki inanç sistemlerinde mitolojik karakterlerin olması ve bozkır hayatı, kadına atfedilen kutsallığa işaret etmektedir.

Eski Türk toplumlarında, kadınlar başlıca annelik ve ev hanımlığı vazifesini yürütmekle birlikte, askerî meziyetlere de sahiptir. Türk kadınları, ilk Türk devletleri kurulduktan sonra hükümdar ile birlikte devlet yönetiminde karar mercii olarak fiilen görev almıştır. Hatun, terken, gibi unvanlar alan kadın yöneticiler, ordunun başına geçerek komutanlık yapmışlardır. Dönemsel olarak Türk kadınının bu cesur ve kahraman tavrı destan, efsane, şiir gibi edebi alandaki eserlere de kaynak olmuştur. Özellikle, Milli Mücadele Dönemi'nde orduda gönüllü olarak görev almışlardır. Türk kadınlarının orduya resmî olarak girmeleri ise 1955 yılından sonra olmuştur. Türk kadınları tarihten aldıkları bu güç sayesinde görevlerini aynı ruh ile devam ettirmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Türkler, Kadın, Askerlik, Cinsiyet, Alp.

(YALIMEL, Merve, *Contributions of Turkish Women in the Military Field and the Difficulties They Faced from Past to the Present*, Master Thesis, Isparta, 2022)

ABSTRACT

Today, women working in the military are exposed to and negative criticism by some segments of society. The only reason for this is that military service is thought to be a profession that only men can do. Contrary to this very outdated idea, it is seen in historical sources that Turkish women have had a warrior character since ancient times.

Informations learned from sources in the light, women considerable a location have been in the social life in the former Turkish Society's, valuable always, had be seen holy an asset and they had lived at liberty daily in life. The existence of mythological characters in the belief systems before Islam and the steppe life in Turks indicate the sanctity attributed to women.

In ancient Turkish societies, women primarily did their motherhood and housework, but also had military skills. After the establishment of the first Turkish states, Turkish women actively took part in the state administration together with the ruler. Women administrators, who took titles such as Hatun, Terken, became the commander of the army. Periodically, this brave and heroic attitude of Turkish women has also been a source for works in the literary field such as epic, legend and poetry. In particular, the number of women who voluntarily served in the army during the National Struggle Period was quite high. It was after 1955 that Turkish women entered the army officially. Turkish women continue their duties with the same spirit, thanks to this power they have gained from history.

Keywords: Turkishs, Women, Military, Gender, Alp.

ÖN SÖZ

Tarih öncesi devirlerden başlayarak günümüze kadar gelen sürede, kadın ve erkek her coğrafya ve kültürde birbirlerini tamamlayan iki unsur olmuştur. Bu tamamlanış esnasında kadın ve erkeğin biyolojik ve fiziksel özelliklerinin farklı olmasından dolayı yapılan işler paylaşılmıştır. İş paylaşımı esnasında erkek ve kadın arasında ilk cinsiyet ayrımı başlamıştır. Fakat Türklerin toplum yapısına bakıldığında cinsiyet ayrımcılığı söz konusu değildir. Aksine Türk kadınları sosyal yaşantıda aktif bir rol üstlenip, silahını kuşanarak erkeklerle birlikte ava giderek, savaşa katılmışlar, soylu kadınlar yönetimde görev almışlar, böylece erkek işleri olarak adlandırılan işleri yaparak bir cinsiyet ayrımının olmadığına açıklık getirmişlerdir.

Türk kadınlarına verilen değer Türklerin inanç sistemlerine dayanmaktadır. Türklerin ilk inanç sistemlerinden olan Totemizm ve Şamanizm’de göze çarpan bariz dişil figürlerin olması, kadınların toplumsal hayatta önemli bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Tarihsel süreç içerisinde gerek dinî faktörlerin getirdikleri unsurlar, gerekse de kültürel etkileşimler vasıtasıyla kadınların toplumsal konumu olumlu veya olumsuz yönde değişikliklere uğramıştır. Fakat ilk Türk topluluklarından bu yana genel manada Türk kadının her zaman alp (kahraman) bir karakter olduğu, atını alıp, silahını kuşanarak cephede savaştığı her dönemde görülmektedir. Bu durum Türk edebiyatına da konu olmuş, destanlarda ve romanlarda işlenmiştir.

Kadınlardan oluşan orduların bulunması, Türklerde şaşılabilecek bir durum değildir. Kadınların birlik olup mücadele etmesinde, örgütsellik rollerinin etkisi büyüktür. Örgütlenmeyi teşkilatlar, cemiyetler kurarak; dergiler, gazeteler, edebi eserler yayımlayarak ve mitingler düzenleyerek sağlamışlar ve askerî alana katkıda bulunmuşlardır.

Türkiye’de 1955 yılına kadar cephede ve cephe gerisinde gönüllü olarak görev yapan Türk kadınlarının, bu alana katkıları ve karşılaştıkları zorluklar ile bu tarihten itibaren resmî olarak askeriyede görev almaya başlayan Türk kadınlarının, alım sürecinde yaşadıkları zorluklar ve cinsiyet ayrımcılığı noktasında karşılarına çıkan engeller yapılan bu çalışma ile ortaya konulacaktır.

Bu çalışma ile Türk kültüründe cinsiyet ayrımı konusunda belirgin bir ayrımın olmadığına dair bir farkındalık oluşturulması hedeflenmektedir. Ayrıca kadınlara verilen değer inanc sistemlerine ve bulunulan coğrafyaya dayanması ve asker olmanın Türk kültürü ile özdeşleşmiş bir gelenek olduğunun kanıtlanması amaçlanarak, Türk kadınlarının bu alana katkıları, karşılaştıkları zorluklara rağmen, orduda görev almaya gönüllü oldukları açık bir şekilde görülecektir. Bu çalışmanın; Askeriyeye ve Harp Okulları’na kadın öğrenci ve personel alım kontenjanlarının da artırılması hususunda bir gerekçe olacağı düşünülmektedir. Günümüzde ilkleri başarmaya devam eden kadın askerî personelin tanıtılmasının alana faydalı olacağı düşünülmekte, ayrıca Türkoloji, sosyoloji ve askerî teşkilat alanında yapılan çalışmalarda kadının öneminin yeterince vurgulanmamasından kaynaklanan boşluğun, bu sayede doldurulabileceği ümit edilmektedir.

Bu çalışmada bana en büyük desteği veren danışman hocam Sayın Doç. Dr. Özgür TÜRKER’e, bütün imkânlarını seferber eden sevgili babam Mustafa

YALIMEL'e, bana her zaman destek olan annem Fatma YALIMEL'e, her konuda fikirlerini aldığım ve yanımda olan arkadaşlarım Büşra ÇEVİK, Şule YILDIRIM, Seher OLGUN ve Hatice Nur KARAKAYA'ya ve bu süreçte yardımı dokunan herkese teşekkürü borç bilim.

Ayrıca bana kaynak imkânı sağlayan Süleyman Demirel Üniversitesi Bilgi Merkezi ve Doğanhisar Halk Kütüphanesi personellerine çok teşekkür ederim. Bu çalışmayı rahmetli dedem Kılınçarslan YALIMEL'e ithaf ediyorum. Ruhu şad olsun.

Merve YALIMEL
ISPARTA-2022

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖN SÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMA DİZİNİ.....	xii
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

ESKİ TÜRKLERDE ALP TİPİ KADIN İMGELERİ

1. TÜRK KADINININ ALP OLMASINDA COĞRAFYANIN ETKİSİ	4
2. TÜRK İNANÇ SİSTEMİNDE DİŞİL FİGÜRLER	5
2.1. Totemcilikte Dişil Figür	6
2.2. Tabiat Güçlerine İnanma	7
2.3. Şamanizm’de Kadın Figürü.....	9
3. ESKİ TÜRKLERDE ALP TİPİ KADIN HÜKÜMDARLAR.....	14
3.1. Kadın Hükümdarın Kullandıkları Unvanlar	17
3.2. İskitler Dönemi’ndeki Alp Kadınlar: Amazonlar	20
3.2.1. Bir Amazon Komutan: Penthesilea.....	25
3.2.2. İlk Türk Kadın Hükümdar: Tomris Hatun	25
3.3. Hun Devleti’nde Görülen Alp Tipi Kadınlar.....	26
3.4. Göktürk Devleti’nde Görülen Alp Tipi Kadınların Genel Özellikleri	28

2. BÖLÜM

ORTA ÇAĞ TÜRK-İSLAMDEVLETLERİNDE ALP TİPİ KADIN ÖRNEKLERİ

1. İSLAMİYET’İ KABUL EDEN TÜRK TOPLULUKLARINDA ALP KADIN FİGÜRLERİ.....	32
1.1. Karahanlı Devleti’nde Alp Tipi Kadın: Celâliye Hatun (Terken).....	34
1.2. Uygur Devleti’nde Görülen Alp Kadınlar: Uluğ Hatun ve Dilşad (İpar) Hatun	35
1.3. Müslüman Türk Delhi Sultanlığında Alp Tipi Bir Kadın: Sultan Raziye Begüm	36
1.4. Salgurlu Devleti’nde Alp Tipi Kadınlar: Naibe Bibi Türkan ve Ebeş Hatun	37
1.5. Selçuklular Devleti’nde Alp Kadınlar	39

1.5.1. Altuncan Hatun	40
1.5.2. Celâliye Hatun (Terken Hatun).....	40
1.6. Kazan Hanlığı Devrinde Bir Alp Kadın: Süyüm Bike Hatun	42
1.7. Kırımlarda Görülen Bir Türk Alp Kadın: Kurmancan Datka.....	42
2. İSLAMÎ DÖNEM'DE DESTANLARA YANSIYAN ALP TİPİ	
KADINLAR	45
2.1. Manas Destanı'nda Alp Tipi Kadınlar	45
2.2. Ertabıldı Destanı'nda Alp Tipi Kadınlar	46
2.3. Dede Korkut Hikâyelerinde Alp Tipi Kadınlar	46
2.4. Köroğlu Destanı'nda Alp Tipi Kadınlar	47

3. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİ'NDE GENEL HATLARI İLE KADINLARIN DURUMU

1. OSMANLI KURULUŞ DÖNEMİ'NDE BİR ASKERÎ TEŞKİLATI ÖRNEĞİ OLARAK BACIYAN-I RÛM.....	49
2. OSMANLI DEVLETİ YÜKSELME DÖNEMİ'NDE KADINLARINDURUMU	51
3. OSMANLI DEVLETİ BATILILAŞMA DÖNEMİ'NDE KADINLARIN DURUMU.....	53
4. OSMANLI DEVLETİ'NDE ASKERÎ OKULLARIN DURUMU VE ALP KADINLAR.....	55
4.1. Nene Hatun	57
4.2. Kara Fatma (Fatma Seher).....	58
4.3. Çiçek Nene	59

4. BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE'DEN GÜNÜMÜZE TÜRK KADININ ASKERÎ ALANDAKİ KATKILARI

1. MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDEALP TİPİ KADIN KARAKTERLER VE ÖRGÜTSELLİK BAĞLAMINDA CEMİYETLER	61
2. CEPHEDE GÖRÜLEN ALP TİPİ KADINLAR	64
2.1. Halide Edip Hanım	65
2.2. Gül Hanım	67
2.3. Tayyar Rahmiye Hanım	68
2.4. Kılavuz Hatice Hanım	68
2.5. Gördesli Makbule Hanım	69
2.6. Emire (Çete) Ayşe Hanım	69
2.7. Adile Hanım (Tarsuslu Kara Fatma)	71

2.8. Fatma Seher Hanım	71
2.9. Kara Fatma (Fatma Seher).....	71
2.10. Münevver Saime Hanım.....	72
2.11. Nezahat Onbaşı.....	73
2.12. Halime Çavuş	74
2.13. Milli Mücadele’de Yararlılık Gösteren Diğer Türk Kadınları	74
3. MİLLÎ MÜCADELE VE TÜRK KADINI	76
4. HARB OKULLARININ DURUMU VE 1930’DAN 1955 YILINA	
KADAR KIZLARIN ASKERİ OKULLARA ÖZENDİRİLME	
SÜRECİ.....	79
4.1. Türk Hava Kuvvelerinde Bir Alp Kadın: Sabiha Gökçen.....	81
4.2. İlk Harbiyeli Kadın Subay: İnci Arsan Uysal.....	83
4.2.1. 1955 Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri’ne Kız Öğrenci Alınmasına	
İlişkin Yönetmelik	85
4.3. İlk Deniz Subayı: İlgi Yener Öztuncer	87
4.4. İlk Havacı Subay ve İlk Jet Pilotu: Leman Bozkurt Altınçekiç	89
4.5. İlk Kadın Jet Pilotlarından Şenay Günay	89
4.6. TSK’da Görev Yapan Diğer Kadın Subaylar	91
5. TÜRK KADINLARININ ASKERİ ALANA YAPMIŞ OLDUĞU	
KATKILAR	95
6. ASKERİ TEŞKİLATTA GÖREV ALAN KADINLARIN	
KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLAR	96
6.1. Ailevî Zorluklar	99
6.2. Alım Sürecindeki Zorluklar	100
6.3. Mesleğin Getirdiği Fizyolojik ve Psikolojik Zorluklar	102
SONUÇ.....	104
KAYNAKÇA	108
EKLER.....	120
ÖZGEÇMİŞ.....	157

KISALTMA DİZİNİ

Bkz.	: bakınız
Bşk	: Başkan
C.	: cilt
cm	: santimetre
çev.	: çeviren
DTCF	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Haz.	: hazırlayan
M.M.V.	: Milli Müdafaa Vekaleti
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÖ.	: Milattan Önce
MS.	: Milattan Sonra
nşr.	: neşreden
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
PAÜ	: Pamukkale Üniversitesi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
vs.	: vesaire

GİRİŞ

Türk kadını, yapısı itibariyle bir anne, öğretmen, aşçı ve hatta bir savaşçıdır. Türk kadını her anlamda mücadeleci ve fedakârdır. Bu çalışmada özellikle Türk kadınının mücadeleci bir karaktere sahip oluşu üzerine dikkat çekilmektedir; çünkü günümüzde bazı kesimlerce toplumda askerî faaliyetlerde bulunmanın sadece erkeklere mahsus bir iş olduğu algısı hüküm sürmektedir. Elinizdeki bu çalışma necip Türk kadının tarihte askerî anlamda yapmış olduğu katkıları gözler önüne sererek, onun toplumun her katmanında etkisini gösteren bütünlüyci misyonuna dikkat çekmektedir.

Maalesef ki günümüzde adına cinsiyet ayrımcılığı denilen mefhum ve Türk kadınlarının maruz kaldıkları baskılar, onların toplum içindeki statüsünü olumsuz etkilemektedir. Bu çalışma ile tarihin derinliklerine inilerek kadim geçmişte Türk toplumlarında, belirgin bir cinsiyet ayrımcılığının olmadığı, hatta kadınların değerli birer varlık olarak sosyal yaşantıda erkeklerle aynı oranda yaşama hakkına sahip bulunduğu gösterilmek istenmiştir. Bununla birlikte; Türk tarihi coğrafi şartlar, sahip olunan toprakların korunması ve namus gibi sebeplerle çok sayıda alp (kahraman) kadın örneğinin ortaya çıkmasına sahne olmuştur. Askerî alanda faaliyet yürütmüş kahraman kadın karakterlerin katkılarının ve yaşadıkları zorlukları alt etme becerilerinin yeni nesil Türk kadınına da ilham vermesi hedeflenmektedir.

Türk kadınının toplum içinde bulunduğu konuma açıklık getirmek ve geçmişten günümüze bir kadın profili çizmek adına, kadın figürüne ilk rastlanılan yazılı kaynaklardan olan *Orhun Yazıtları*’ndan, edebi destanlardan; *Köroğlu Destanı*, *Oğuz Kağan Destanı*, *Manas Destanı*’ndan İslami dönem kaynaklarından; *Dede Korkut Hikâyeleri*, *Kutadgu Bilig*, *Divan-ı Lügati’t-Türk*, adlı kaynaklardan faydalanılacaktır.

Öncelikle Türk kadınlarının diğer toplumlara göre ön planda ve etkin olmasının nedeninin inanç sisteminden kaynaklandığı düşünüldüğünden, Türklerin inanç sistemleri incelenecektir. Bu bölüm için: Abdülkadir İnan’ın *Eski Türk Dini Tarihi*, Ümit Hassan’ın *Eski Türk Toplamları Üzerine Bir İnceleme*, Ekrem Memiş’in *İskitlerin Tarihi*, Celal Nuri’nin *Kadınlarımız*, Ziya Gökalp’in *Türk Töresi*,

Çınaraltı Yazıları, Yeni Mecmua Yazıları, Yusuf Ziya Yörükân'ın Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm, Yaşar Çoruhlu'un Türk Mitolojisinin Ana Hatları, Bahaeddin Ögel'in Türklerde Devlet Anlayışı, İlhami Durmuş'un İskitler, Hüseyin Nihal Atsız'ın Türk Ülküsü adlı kaynaklarından faydalanılacaktır.

Eski Türk Devletlerinde görülen alp tipi olarak nitelendirilen savaşçı karakterde ön plana çıkmış kadın yöneticiler ve kullandıkları unvanlar için: Necati Gültepe'nin *Türk Kadın Tarihine Giriş Amazonlardan Bâciyân-ı Rûm'a*, Sencer Divitçioğlu'nun *Kök Türkler*, Emel Esin'in *Türk Kozmolojisine Giriş*, Reşat Genç'in *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, Leyla Kırkpınar'ın *Türk Kültür Tarihi Genel Bir Bakış*, Osman Turan'ın *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Muharrem Ergin'in *Orhon Abideleri*, Ali Ahmetbeyoğlu'nun *Attila'nın Sarayı'nda Bir Romalı Grek Seyyahı Priskos'a Göre Avrupa Hunları*, Homeros'un *İlyada*, Herodotos'un *Tarih*, Mehmet Kemal Erdoğan'ın *Tomris Kağan* adlı eserleri bu çalışma için önemli bilgiler ihtiva etmektedir.

Türkler İslamiyet'i kabul ettikten ve Anadolu'ya geldikten sonra da alp tipi kadınlara rastlanmaktadır. Bu konu için açılmış olan bölümde: Ramazan Şeşen'in *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, Bahriye Üçok'un *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Reşîdü'd-Din Fazlullah'ın *Cami'ü't-Tevârih Selçuklu Devleti*, Orhan Şaik Gökay'ın *Dedem Korkudun Kitabı* önemli kaynaklar olarak kullanılacaktır.

Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu sırasında faaliyet göstermiş olan Bâciyân-ı Rûm Teşkilatı ve Faaliyetleri, Yükselme Dönemi'ndeki kadının içe dönük yaşamı ve özellikle Osmanlı Devleti'nin dağılışı sürecinde tekrar ortaya çıkan kahraman alp kadınlarını göstermek ve dönemin askerî okulları hakkında bilgilere ulaşmak için: Sencer Divitçioğlu'nun *Ortaçağ Türk Toplumları Hakkında*, Yasemin Tümer Erdem-Halime Yiğit'in *Bacıyan-ı Rum'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri*, Mehmet Fuad Köprülü'nün *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Refet Yinanç'ın *Dulkadir Beyliği*, Tufan Gündüz'ün *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Ziya Gökalp'ın *Türkçülüğün Esasları*, Mikail Bayram'ın *Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum Anadolu Bacıları Teşkilatı*, adlı eserleri önemli kaynaklardır.

Milli Mücadele Dönemi'nde büyük yüreklilik gösteren alp tipi kadınların askeriye alınma sürecini ve ilk harbiyeli kadınları, Harp Okullarına giriş koşullarını, zorluklarını ve bu zorlukların kadınlar üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin neler olduğunu ortaya koymak için, Afet İnan'ın *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, Serhat Hürkan'ın *Türkiye'nin İlk Kadın Subayları*, Zeki Sarıhan'ın *Kurtuluş Savaşı Kadınları* adlı eserleri başlıca kaynaklardır.

Bu çalışmaya yakın fakat farklı perspektiflerden yaklaşılmış tezlerden biri olan: Hurigül Eken'in "Toplumsal Cinsiyet Olgusu Temelinde Mesleğe İlişkin Rol İle Aile İçi Rol Etkileşimi: Türk Silahlı Kuvvetlerindeki Kadın Subaylar" adlı doktora tezi ve Levent Durgun'un "Türk Silahlı Kuvvetlerinde Kadın Subaylar" adlı yüksek lisans tezinden faydalanılarak olaylara tarihsel boyuttan yaklaşılmıştır. Nuran Ülker'in "Türk Kadını", Habibe Karakaya'nın "Eski Türk Mitoloji ve Destanlarına Göre Türklerde Anahanlık'ın (Anaerkillik) ve Şamanizmle İlişkisi, Çiğdem Akgül'ün "Cinsiyet ve Militarizm", Başak Kuzakçı Bölükbaşı'nın "Turkish Women History Between 6 And 10 Centuries (Pre-Islamic Period)" (6. ve 10. Yüzyıllar Arası Türk Kadın Tarihi (İslamiyet Öncesi) adlı yüksek lisans tezleri; Nilgün Dalkesen'in "Gender Roles And Women's Status In Central Asia And Anatolia Between The Thirteenth And Sixteenth Centuries" (Onüçüncü ve Onaltıncı Yüzyıllar Arasında Orta Asya ve Anadolu'da Kadın-Erkek Roller ve Kadınların Statüsü) adlı doktora tezi, bu çalışmayı yakından ilgilendiren çalışmalardır. Dönemler hakkında bilgiler veren bazı makalelerde çalışmaya kaynak teşkil etmiştir.

Yukarıda belirtilen kaynakların karşılaştırmalı sentezi tekniğiyle oluşturulan bu çalışma ile Türk kadınının askerî alandaki faaliyetleri, başarıları, zorlukları, alana katkıları ortaya konularak cinsiyet ayrımcılığı noktasındaki görüşlerin ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Bu çalışma ile ne koşulda olursa olsun, Türk kadının orduda görev almaya gönüllü olduğu açık bir şekilde gösterilmesi ile askeriye ve Harp Okullarına kadın öğrenci ve personel alım kontenjanlarının da artırılması hususunda bir gerekçe olarak ortaya konulması hedeflenmektedir.

1. BÖLÜM

ESKİ TÜRKLERDE ALP TİPİ KADIN İMGELERİ

1. TÜRK KADINININ ALP OLMASINDA COĞRAFYANIN ETKİSİ

Coğrafya bir toplumun kaderini belirleyen en önemli unsurdur. Sosyo-kültürel, iktisadi ve dinin şekillenmesinde rol oynar. Nitekim Türklerde de bunun örnekleri açıkça görülür. İnsanların birbirleri ile olan ilişkilerin şekillenmesini sağlayan bozkırda, kitlesel iletişimden önce coğrafyanın kadın ve erkek cinsinin ilişkilerini etkilediği ve insanların bir dayanışma içinde olduğu görülmektedir.

Afanasyevo ve Andronovo kültürleri olarak adlandırılmış¹ bozkır yaşamının getirdiği kurallar gereğince insanlar hayatlarını sürdürmüşlerdir.² Günlük hayatta işlerin paylaşılmasında, kadın-erkek olarak ayrılmasından ziyade kadın ve erkeğin sırt sırta vererek birbirlerine destek oldukları, dolayısıyla da bu durumun kadınları erkekler ile bazı konularda eşit bir konuma getirdiği anlaşılmaktadır.³ Buna karşın yerleşik hayata geçen ve yerleşiklere mahsus inanç sistemlerini kabul eden topluluklarda kadının geri planda kaldığı görülmektedir.

Kadın ve erkek aynı fiziksel özelliğe sahip varlıklar değildirler. Bu durum İlk Çağlardan itibaren sosyal hayatta cinsiyet farkı ve hiyerarşik farklılıklar olarak alt-üst ilişkisi içinde kendisini göstermiştir. Yapılan işler erkeği fiziksel olarak üstün kılmıştır. İlk kez kadın-erkek arasındaki cinsiyet ayrımı bu şekilde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla toplumdan topluma kadın-erkek ilişkileri farklılık göstermiştir. Özellikle kadının sosyal hayattaki konumunu etkileyen en önemli mevzulardan ilki coğrafya olmuştur. Bilhassa Çin, Hint, Afgan, İran, Arap ve Güney Avrupa toplumunu içine alan güney kuşağında, ataerkil (egemen erkek) bir aile yapısı ve yerleşik hayat tarzı görüldüğünden, kadınlar günlük hayatta pasif ve arka planda kalmışlardır. Fakat köklü ve kadim bir millet olan, bozkır hayatı yaşayan Türk toplulukları kuzey kuşağına dâhil olan Avrasya toplumları dikkatle incelendiğinde, kadının her zaman

¹İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014, s. 208-218.

² Tuba Tombuloğlu, "Türk Modernleşme Sürecinde Kadınların Eğitim Hakları Üzerine Düzenlemeler", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 25, 2020, s. 189.

³Selim Serkan Ükten, "Türkçü Aydınlardan İsmail Gaspıralı, Ziya Gökalp ve Ahmet Ağaoğlu'nun Kadın Sorununa Bakışı ve Çözüm Önerleri", *Türklerde Kadın*, Kömen Yayınları, Konya, 2020, s. 44.

ön planda ve daha değerli bir konumda olduğu görülür. Kadının değerli sayılmasında inanç sistemleri, bulundukları coğrafya ve yaşam stillerinin rolü büyüktür.⁴

Bozkır yaşam kültürünün en önemli özelliği atlı göçebe toplulukların olmasıdır. Bu kültürde geniş otlaklarda savaş esnasında daha hızlı hareket edebilmek, yeni topraklar ele geçirmek ve sürüleri kontrol altında tutabilmek,⁵ muhtemel düşman saldırılarına karşı mücadele vermek adına kadın-erkek küçük yaşta ata binmeyi, silah kuşanmayı öğrenerek alp kadın karakterlerin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Kahramanlık yani Alplik vasfı bu kültüre hastır.⁶ Böylelikle ilk Türk devletlerinde çocuklar küçük yaşlarda binicilik ve atıcılık üzerine alp olarak yetiştirilmiş, kadınlar ve erkeklerden oluşan birlikler kurulmuştur.⁷

Yine bozkır kültürün getirdiği ve ata binmeyi zaruri kılan durumlardan biri de yaylak ve kışlaklarda sürüleri kontrol altında tutmak adına atılğan ve hareketli olunması ihtiyacıdır.⁸ Bunun içindir ki, bireyler ata binmeyi ve savaşçılık meziyetlerini iyi bilmelidir. Bu kültürde yerleşik bir düzen olmadığı için kadın-erkek ayrımından hariç, feodal beylikler yahut başka sınıflandırmalardan da söz etmek mümkün değildir. Kadınlar bozkır kültüründe alp olarak görülmekle birlikte, diplomasiden de anlayan, devlet yönetiminde söz sahibi olan hatunların bulunuyor olması kadınların konumları hakkında yorum yapılmasını kolaylaştırmıştır.

2. TÜRK İNANÇ SİSTEMİNDE DİŞİL FİĞÜRLER

Türkler, tarih öncesi devirlerde bir yaratıcı gücün (Gök Tengri) olduğuna her zaman inanmışlardır. Türk kültürünün adeta temel yapı taşlarını oluşturan, Türklerin kültürleri ve inanç sistemleri hakkında dönemsel bilgiler ihtiva eden efsaneler, destanlar ve kitabelerde geçen dişil ruh figürlerin Türk kadınının konumunu etkilediğini ve her alanda etkin olduğunu açık ve net bir şekilde göstermektedir. Nitekim inanç sistemi, coğrafyadan sonra kadının yüceltilmesinde en önemli etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁴Ükten, “Türkçü Aydınlardan İsmail Gaspıralı, Ziya Gökalp ve Ahmet Ağaoğlu’nun Kadın Sorununa Bakışı ve Çözüm Önerleri, s. 143.

⁵Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 206-207.

⁶Tombuloğlu, “Türk Modernleşme Sürecinde Kadınların Eğitim Hakları Üzerine Düzenlemeler”, s. 190.

⁷ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 212-213.

⁸Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 214.

Celal Nuri, İsmail Gaspıralı ve Şemseddin Sami'ye göre, toplumun diğer yarısını oluşturan kadındır, yaratıcı gücün yarısıdır ve evren döngüsünü tamamlamak için insanların çoğalmasını zorunlu kıldığından, kadının rolü bu bağlamda büyüktür ve kadının doğurganlık özelliği sayesinde bu döngü gerçekleşir.⁹ Bu da bir güç unsurudur. Türklerde kadının değerli oluşu inanç sistemleriyle de ilişkilendirildiğinden, bu sistem kadını sosyal yaşantıda da erkekler kadar ön plana çıkarmıştır.

Türkler, İslamiyet öncesinde Gök Tengri, Maniheizm, Budizm, Musevilik ve Hristiyanlık gibi dinlere inanmışlardır.¹⁰ Bu dinlerden Gök Tengri dininde bir inanç biçimi olan Totemizm, Şamanizm ve Tabiat güçlerine inanmada dişil ruh figürleri net olarak görülmekte ve bu sayede Türklerin, Gök Tengri inancında dişil ruh ya da bazı Türk toplumlarının *Dişil Ruh* olarak adlandırdıkları figürler çerçevesinde kadına atfedilen kutsiyet temellerinin oluştuğu anlaşılmaktadır.

2.1. Totemcilikte Dişil Figür

Totemizm, Yusuf Ziya Yörükan'a göre: "klan¹¹ hayatı yaşayan iptidaî¹² cemiyetlerdeki dinî, hukukî ve siyasî hayat tarzıdır"¹³ ve ona göre: "İptidaî din animizm ile başlar." Animizm ise her varlığın bir ruhu olabileceğine inanılan inanç biçimi denilebilir. Aslında insanların, inanç sistemlerine duyguları, rüyaları ve yahut yaşanan doğa olayları gereğince inanma ihtiyacı hissettiği anlaşıyor. Bu noktada da ağacın, hayvanın, bitkinin, yıldızın, gökyüzünün vs. ruhları olduğuna ve her şeyi yaratan bir Tanrı'nın olduğuna inanıldığı görülmektedir. Yörükan'ın verdiği bilgilerden ortaya çıkan ilk inanç tarzının Totemizm olduğu yorumu yapılabilir.¹⁴

Ünlü sosyolog Emile Durkheim'e göre ise Totemizm bir dindir ve o insanların bir hayvanı ya da ağacı ataları olarak kabul ettiklerini belirtmiştir.

⁹ Celal Nuri, *Kadınlarımız*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s. 1; İsmail Gaspıralı, "Kadınlar", *Fikri Eserleri/Seçilmiş Eserleri 2*, haz. Yavuz Akpınar, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016; Şemseddin Sami, *Kadınlar*, haz. İsmail Doğan, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996, s. 27-28.

¹⁰ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 285-303.

¹¹ Klan: Aynı soydan insan zümresi demektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Ziya Yörükan, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014, s. 20.

¹² İlkel. <https://sozluk.gov.tr/> (12.10.2021)

¹³ Yörükan, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, s. 20.

¹⁴ Yörükan, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, s. 13-14.

Durkheim'in bu yorumu, Yörükân'ın fikirlerini destekler niteliktedir. Benimsenen atalar bazen kartal, bazen şahin, bazen de bir kurt olarak karşımıza çıkabilmektedir. Hatta kayın ağacı da Türkler için kutsal sayılan bir varlıktır.

Başak Kuzakçı Bölükbaşı, ortaya koyduğu tezde Totemcilikte bir hayvana tapınma gibi bir durum söz konusu olmadığından ve Totemleri bir Tanrı olarak görmediklerinden söz etmiştir.¹⁵ Buradan kutsal sayılan her varlığın Tanrı olarak görülmediği, bir atalar kültü sayıldığı, güç ve şans unsuru taşıdığı ve saygı duyulduğu anlaşılmaktadır.¹⁶

Dolayısıyla Göktürklerin Bozkurt Efsanesi'nde Aşina soyunun bir dişi kurttan türediklerine dair efsaneler destanlarda mevcuttur.¹⁷ Bu bilgiler ışığında, Türklerin dişi kurdu Totem olarak kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Böylece dinsel olarak dişil ruh figürleri görülmeye başlanmış, bu da kadının toplumdaki yerini belirlemiştir. (Bkz. Ek. 1) Oğuzlar da¹⁸ totem saydıkları figürleri tamga olarak kullanmışlardır.

2.2. Tabiat Güçlerine İnanma

Tabiat Güçlerine İnanç, Türklerin tabiat güçlerine kutsiyet atfetmek üzere kurdukları bir inanç sistemidir.¹⁹ Taşa, hayvana, ağaca, rüzgâra, ölüme, hayata, yere ve göğe kutsallık atfetmişlerdir.²⁰ Bu iptidaî dinlerde ruh fikri, sihir, timsal gibi özelliklerin mevcut olduğu görülmektedir.²¹

Tabiat Güçlerine İnanç biçimi Göktürkler ve Uygurlar döneminde kendini göstermiştir. Ötüken Ormanı onlar için kutsal sayıldığından, bazı kutsal saydıkları ağaçlarda da vardır. Bu ağaç kayın (huş) ağacıdır.²² Bu ağaç Şamanların hem bir tedavi aracı olarak yanlarında bulundurmaları hem de kayın ağacı bulunmadan ayin yapmadıkları bilindiğinden onlar için önemi büyük olmalıdır. Yine Moğollar ve

¹⁵Başak Kuzakçı Bölükbaşı, "Turkish Women History Between 6 And 10 Centuries (Pre-Islamic Period)", *Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul, 2018, s. 64.

¹⁶Türker Eroğlu-Hatice Çiğdem Kılıç, "Türk İnançları ve İnanışlar", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 49, 2005, s. 57.

¹⁷İbrahim Yenen, "Emile Durkheim Sosyolojisinde Din Fenomeni", *Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 17, 2015, s. 442-458.

¹⁸ Ziya Gökalp, *Türk Töresi*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2015, s. 52-53.

¹⁹Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, s. 18.

²⁰Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, s. 24.

²¹Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, s. 18.

²² Gökalp, *Türk Töresi*, s. 33-34.

Altaylar Güneşe Kün ene (ana) diyerek, güneşi kadına benzetmeleri; dağları kutsal saymaları orman kültü, dağ kültü gibi çeşitli kültürlerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.²³ Ayrıca *Uygurların Türeyiş Destanı*’nda ağaçtan doğan Uygur Kağanlarının hikâyesi bulunmaktadır.²⁴ Alâeddin Atâ Melik Cüveynî’nin *Târîh-i Cihân Güşâ* adlı eserinde bilgiler şu şekilde geçmektedir:

Ögedey zamanında bir kuyu bulunmuş ve bu kuyunun altında bir kitabeye rastlanmıştır. Bulunan kitabedeki yazıları okuyabilmek için uzman çağırılmıştır. Kitabe de geçen bilgilere göre, Selenga ve Tula Nehirleri arasında iki yakın ağaç bulunmaktadır. Bu iki ağaç²⁵ arasında bir dağ meydana gelmiştir. Dağ üzerinde büyük bir ışık belirmiş, dağdan sevinç sesleri duyulmaya başlanmıştır. Dağın etrafında hamile bir kadını andıran bir ışık ortaya çıkmış ve dağda bir kapı açılmıştır. Dağın içerisinde evler ve bu evlerde ağızlarında emzik bulunan erkek çocukları bulunmaktadır. Bu olayı kabile reisleri görmüş ve diz çöküp saygı duymuşlardır. Bu çocuklara Sankur Tegin, Kotur Tegin, Tukul Tegin, Or Tegin ve Buku Tegin²⁶ adını vererek onlara şehzade gibi saygı göstermişlerdir.²⁷ Bu küçük erkek çocukları büyüyüp, konuşmaya başladıkları zaman anne ve babalarını sorduklarında, çevredekiler ağaçları göstermişlerdir. Çocuklar ağaçları kutsal saymışlar, ağaçlar da dile gelip “güzel huylarla süslenmiş olan hayırlı evlatlar ana babalarına bu şekilde davranırlar” “Ana baba hakkını gözetiniz ömrünüz uzun, şansınız daim olsun” şeklinde iyi niyetlerde bulunmuşlardır.²⁸ Kayın ağacından doğan beş çocuktan Buku/Buğra Tigin/Tegin adlı kişi, Uygur Devleti’nin hakanı olmuştur.²⁹ Bu durumda destanda adı geçen ağaçlar, Moğollar ve Altayların Kün ene (ana) dedikleri güneş, kutsal bir dişil figür sayılabilir. Çünkü doğum ve annelik, dişil karakterin özelliğidir. (Bkz. Ek. 2)

²³ Ümit Hassan, *Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2015, s. 97-99.

²⁴ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Akvaryum Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 146.

²⁵ Bu ağaçlar fesuk ve tur ağaçlarıdır. Fesuk ağacının yaprak dökmeyen cinsten olduğu bilinmektedir. Fakat burada asıl dikkati çeken unsur bu kutsal ağaçlar bazı kayıtlarda kayın ağacı olarak da geçer. Fakat kayın ağacı yaprak döken bir cins olduğu bilinmektedir. Bkz. Alâeddin Atâ Melik Cüveynî, *Târîh-i Cihân Güşâ*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara, 2013, s. 102; <https://www.yasemin.com/saglik/haber/2937689-kayin-agacinin-faydalari-nelerdir-kayin-agaci-nasil-kullanilir> (16.11.2021).

²⁶ Buğra Tegin olmalıdır. Bkz. Alâeddin Atâ Melik Cüveynî, *Târîh-i Cihân Güşâ*, s. 103.

²⁷ Alâeddin Atâ Melik Cüveynî, *Târîh-i Cihân Güşâ*, s. 103.

²⁸ Alâeddin Atâ Melik Cüveynî, *Târîh-i Cihân Güşâ*, s. 102.

²⁹ Ahmet Çelik, *Oğuz Kağan Destanı*, Erdem Yayınları, İstanbul 2011, s. 56.

2.3. Şamanizm’de Kadın Figürü

Öncelikle, inanç sistemi olarak incelenecek olan Şamanizm’in, bir din olup olmadığı tarihçiler arasında tartışmalı bir konudur.³⁰ Öyle ya da böyle Şamanlık Türklere mal olmuş bir olgudur. Şamanlığın ortaya çıkışı, ilk olarak Paleolitik döneme kadar uzanmaktadır.³¹ Ziya Gökalp, Şamanizm’i bir din olarak algılamakla birlikte gibi Toyunizm adlı dinin Türklerin en eski dini olduğunu belirtmiştir.³² Göktürk Devleti’nde VII. yüzyılın ortalarında, Orta Asya’nın kuzey taraflarında görülen bir inanç tipidir.³³ Şamanizm, her şeyin bir ruhu olduğuna ve başka dünyalarda yaşadıklarına, ortak buluşma noktasının da dünya olduğuna inanılan bir inanç biçimidir.³⁴

Gök Tengri inancının içindeki bir sistem olduğu anlaşılan bu olguya göre, insanüstü güçleri ile var olmuş, güçlü, saygı duyulan karakterlere *Şaman* veya *Kam* adı verilmiştir.³⁵ Bu Şamanların insanlar ve ruhlar arası iletişim sağladıklarına kozmik yolculuk yapabildiklerine inanılmıştır.³⁶ Onlara göre Şamanlık sonradan kazanılmayan, doğuştan gelen bir yetenektir.³⁷

Abdülkadir İnan, Şamanizm’in eski Türk dini olduğunu ifade etmiştir.³⁸ Fakat sonra Türklerin dininin Gök Tengri olduğuna, Şamanlığın ise Gök Tengri inancının içinde olan bir kurum olduğunu ifade etmiştir. Türker Eroğlu-Hatice Çiğdem Kılıç da Şamanlık bir din olmadığı için, Şamanlığın “Şamanizm” olarak bir din gibi algılanmasına karşı çıkmışlardır.³⁹ Yusuf Ziya Yörükân’ın da açıklamalarına bakarak Şamanizm’in Totemizmden doğduğu söylenebilir. Saadettin Gömeç’e göre de Şaman yani kam kelimesi 5. yüzyılda ortaya çıkmış bir kelime olup, Hint Avrupa menşeli

³⁰Habibe Karakaya, “Eski Türk Mitoloji ve Destanlarına Göre Türklerde Anahanlık’ın (Anaerkillik) ve Şamanizm’le İlişkisi” *Selçuk, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2019, s. 109-110.

³¹Fuzuli Bayat, “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Şamanlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2010, C. 3. S. 13, s. 45.

³²Detaylı bilgi için bkz. Ziya Gökalp, *Çınaraltı Yazıları*, haz. Salim Çonoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016, s. 74-78.

³³ Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976, s. 8.

³⁴ Fuzuli Bayat, *Türk Kültüründe Kadın Şaman*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2010, s. 22.

³⁵Bayat, “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Şamanlar”, s. 44.

³⁶ Bayat, *Türk Kültüründe Kadın Şaman*, s. 22.

³⁷Hasan Aksoy, “Eski Türk Dini Ritüellerinde Kadınların Yeri ve Önemi”, *Türklerde Kadın*, Kömen Yayınları, Konya, 2020, s. 107.

³⁸İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, s. 19.

³⁹Eroğlu-Kılıç, “Türk İnançları ve İnanışlar”, s. 762.

olduğunu ayrıca daha eski devirlerde Türklerin bir dini olarak kabul edilseydi muhakkak Avrupalı tarih yazıcıları tarafından bahsedileceğini öne sürmüştür.⁴⁰ İnanış tarzlarının, Şamanizm'in bir din gibi algılanmasına yol açtığını, Türklerin dininin Gök Tengri olduğunu ve bunun kanıtının Orhun Yazıtları'nda geçtiğini belirtmiştir.⁴¹

Türklerde Tanrı-Dışıl Ruh figürleri, Şamanizm'e geçtikten sonra ruh olarak belirginleşmeye başlamış, "Ruhlar âlemi" ve "Tanrılar âlemi" olarak İskitler döneminde kategorize edilmiştir.⁴² Bunun sonucunda Şamanizm çok tanrılı bir din gibi algılanmıştır. Fakat Şamanizm'in, Gök Tengri'ye hizmet eden ruhlardan ve bu ruhlar ile iletişime geçen Şamanlardan oluşan bir sistem olduğu anlaşılmaktadır.

Şamanların gelecek hakkında bilgi verdiği ve ilk bilgi veren Şaman'ın kadın olduğu bilinmektedir. Sihirli güçleri olduğuna inanılan bu Şaman kadının şifacılık ve kâhinlik yaptığı bilinmektedir.⁴³ Kadın Şamanlar, ruhlar ile iletişime geçip,⁴⁴ cinsiyet değiştirme özellikleri ile hayvan kılıfına bürünebilmişlerdir.⁴⁵ Toplumdaki erkekler, bu özel yeteneklerden dolayı kadın Şamanlara çok saygı göstermiş ve kadın Şamanlardan korkmuşlardır.⁴⁶

Zamanla yerleşik hayata geçilip, tarım yapılmaya başlandığında büyük geniş aile yapısı ile toplumun demografik yapısı değişiklik göstermeye başlamıştır. Daha sonraki süreçte aktif ve güçlü Şamanlara ihtiyaç duyulmuş ve erkek Şamanlar ortaya çıkmıştır. Erkek Şamanlar, kadın Şamanlara özgü hareketleri sergilemişlerdir.⁴⁷ İlk Şaman'ın kadın olması ile kadın eksenli bir inanç sistemi ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Kadın Şamanlar, erkek Şamanların tedavi yöntemine göre farklı teknikleri kullanmışlardır. Bu özel tekniklerin başında titreme, çeşitli dans hareketleri sergileyerek vücuda hastalık yaratan ruhun, vücuttan çıkarıldığına inanmışlardır.

⁴⁰Saadettin Yağmur Gömeç, "Şamanizm ve Eski Türk Dini" *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 4, Denizli, 1998, s. 40.

⁴¹Gömeç, "Şamanizm ve Eski Türk Dini", s. 41.

⁴²İlhami Durmuş, *İskitler*, MEB Basımevi, Ankara, 1993, s. 85.

⁴³Yörük, *Müşümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, s. 39.

⁴⁴Durmuş, *İskitler*, s. 87.

⁴⁵Bayat, "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Şamanlar", s. 48.

⁴⁶Bayat, "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Şamanlar", s. 45.

⁴⁷Bayat, "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Şamanlar", s. 47.

Bazı kayıtlara göre Şamanların istediklerinde iki günlük ölüyü diriltmiş olabileceklerine dair bilgilerde bulunmaktadır.⁴⁸ Kadın Şamanlar, fal bakarak gelecekte haber verdiklerine, kehanette bulunabildiklerine, yağmur yağdırıp, şimşek çaktırma gibi doğa olayları oluşturabildiklerine, kısırılığı tedavi edebildiklerine inanılan varlıklardır.⁴⁹

Şamanlıkta bölgeden bölgeye farklı isimlerle anılmış bazı Tanrılar ve ruhlar bulunmaktadır. Başkurt Şamanizm’inde her varlığın bir tanrısı olduğuna, en büyük Tanrı’nın gökte olduğuna inanılmıştır.⁵⁰ Başkurtların Gök Tengri dinine bu şekilde inanmaları, söz konu dinin çok tanrılı bir din gibi algılanmasına yol açmış olmalıdır fakat Rus Türkolog Leonid Potapov, Şamanizm’i insanın doğaüstü güçlerle atfettiği ilahiyeti halkın bir din olarak benimsediğini kabul etmiştir.⁵¹ Potapov, Altay Şamanizmi’nin yazılı bir kuralı olmadığını, bu yüzden de araştırmacıların Şamanizm’i din olarak kabul etmediklerini söylemiştir.⁵² Şamanizm’in bir din olup olmadığı tartışma konusudur.

Moğolistan Soyutları’nda ise en büyük Tanrı; Kayrakan’dır.⁵³ Altay Şamanizm’inde ise kâinatı yaratan Tanrı Ülgen, iyiliği ve dirliği istemektedir. Ülgen’in 7 oğlu, 9 kızı olduğuna ve bu kızların hepsine Akkızlar veya Kıyanlar adı verildiğine inanılmıştır. İnanç sisteminde, Tanrı Ülgen’in çocukların hepsi birer ruhtur ve hepsinin farklı bir görevi bulunmaktadır. Bu ruhlar dışında başka ruhlar da vardır. Ruhların Şamanlara ilham verdiğiğine inanılmaktadır. Şamanlar Tanrı Ülgen ile iletişime geçmede bir aracı olduğu görülmektedir. Fakat Tanrı Ülgen 7 veya 9 kat gökte oturmakta ve Şamanlar ayin esnasında ancak beşinci kata kadar gelebilmekte, burada Ülgen’in elçisi ile iletişime geçebilmektedir.⁵⁴ Yani Şamanlar Tanrı Ülgen’i bizzat görememektedir.

Altay Şamanizm’inde görülen dişil ruhlar Akkızlar’dan başka; Umay, Ana Maygıl ve Ak Ene’dir. Bu dişil ruhların ayrı görevleri bulunmaktadır. Umay’ın

⁴⁸Bayat, “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Şamanlar”, s. 50.

⁴⁹Bayat, *Türk Kültüründe Kadın Şaman*, s. 102.

⁵⁰İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, s. 12-13.

⁵¹Leonid Pavloviç Potapov, *Altay Şamanizmi*, çev. Metin Ergun, Kömen Yayınları, Konya 2012, s. 121.

⁵²Potapov, *Altay Şamanizmi*, s. 124.

⁵³İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, s. 20.

⁵⁴İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, s. 22-24.

görevi insan ve hayvan yavrularını korumaktır. Türklerin inancı hakkında bilgi veren ilk somut eserlerden olan Orhun Yazıtlarından Kültigin Yazıtı'nda geçen Umay'ın dişil bir ruh olduğu bilinmekte⁵⁵ ve Umay'ın, kadınların koruyucusu olduğuna inanılmaktadır.⁵⁶ Umay Ana'nın, Kültigin'in doğumunda annesine yardım ettiğine inanılır. Sencer Divitçioğlu da Umay Ana'nın çocukların ergenlik çağına gelinceye kadar çocukları koruduğuna inanılan bir ilahe olduğunu doğrulamaktadır.⁵⁷ Dolayısıyla kadına verilen önemin, Türk mitolojik karakter Umay ile bağlantılı olduğu açıkça görülmektedir.⁵⁸ Hatta VI. yüzyılda bir kayada rastlanan resimde incelemeler sonucu hükümdar gibi oturmuş Umay'a, kurban sunulduğu düşünülmektedir.⁵⁹

Orhun Yazıtları'nda “Tengri Umay İduq Yirsub basa birdi” şeklinde üç kutsal isimden bahseder. Yani anlamı: Tengri Umay, İduk –Yersu bastırıverdi.⁶⁰ “Umay teg ögüm qatun gutınga inim Kültigin er at buldı” (Umay gibi anam hatunun Kut'uyla inim Kül-Tigin er adı buldu.) ifadelerine bakılarak Kut'un anadan oğula yani Kültigin'e geçtiği ve Kut'un Tengri tarafından verildiği⁶¹ ve Kut'un kadın ve erkeğe eşit olarak verildiği anlaşılmaktadır. Böylelikle kadının önemi açıkça görülmektedir.

Orhun Yazıtları'nda üç kutsal ruh isimi geçmekte olup bunlar: “Umay, Iduk ve Yersub'dur.” Stebleva kutsal sayılan isimleri kendi aralarında değerlendirmiş ve en üst katmanda Tengri'yi, ardından Umay Ana'ı ve daha sonra da Yer-Sub'u derecelendirmiştir.⁶² Umay Ana'nın Uygur metinlerinde “Uma Hatun” şeklinde geçtiği,⁶³ Moğollarda da Uma Hatun'a savaşa gidileceği vakit kurban sundukları bilinmektedir.⁶⁴ İlahi evli bir çiftin efsanesi olan Umay Ana ve Tengri yani Ülgen, dünyadaki kraliyetin dengi saydıkları söylenebilir. Çin belgelerinde Ötügen olarak

⁵⁵Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 41.

⁵⁶Bahaeddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1982, s. 34.

⁵⁷Sencer Divitçioğlu, *Ortaçağ Türk Toplamları Hakkında*, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 56-57.

⁵⁸Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, s. 40.

⁵⁹Emel Esin, “Katun(Türk Kadınına Dair)”, *Erdem*, C.7, S.20, 1991, s. 471.

⁶⁰Divitçioğlu, *Ortaçağ Türk Toplamları Hakkında*, s. 46.

⁶¹Divitçioğlu, *Ortaçağ Türk Toplamları Hakkında*, s. 50.

⁶²Grigoreviç Sergey Klyastorniy, “Eski Türk Abidelerinde Mitolojik Konular”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.4, 2020, s. 502.

⁶³Klyastorniy, “Eski Türk Abidelerinde Mitolojik Konular”, s. 506.

⁶⁴İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, s. 25.

Moğollarda yer ilahesi olarak da bilinen Umay Ana'nın yeryüzünde bir dişil ruh olduğu ve görevinin bitki ve hayvanları korumak olduğu ifade edilmektedir.⁶⁵

Diğer dişil ruhlar olan Ak Ene'nin (Ak Ana) Ülgen'e yaratma ilhamını verdiğine, Ana Maygıl'ın ise milleti koruduğuna inanılmıştır.⁶⁶ Ak Ene Umay da olabilir. Altay, Yakut ve Moğollarda Ülgen başka isimlerle adlandırıldığına göre Umay da farklı isimlerle adlandırılmış olabilir. Dişil ruhların varlığının ve kutsallığının, doğal olarak toplumda kadının konumunu da etkilediği görülmektedir. Ülgen için dişil bir karakter olarak başlık açan Karakaya, tezinde Fuzuli Bayat'ın iki farklı Tanrı Ülgen'in ortaya çıktığı şeklindeki ifadelerine yer vermiştir. Tanrı Ülgen'in dişil bir ruh olabileceğine değinmiştir.⁶⁷ Bayat'ın bahsettiği gibi bir durum olsaydı, Türk inanç sistemi anaerkil bir yapıya sahip olacaktır. Oysa yaratıcı güç hakkında bir cinsiyet yorumu yapmak doğru değildir. Zaten Türklerin İslamiyet'i seçmelerindeki sebeplerden de anlaşılacağı gibi inançlar arası benzerlikler bu geçişi kolaylaştırmıştır ki Yaratıcı Ülgen dişil bir ruh olsa idi İslamiyet'e bir geçişte kolay olmazdı şeklinde bir yorum yapılabilir.

Yakut Şamanizmi'nde Ayzıt, dişil ruh olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayzıt adlı ruh bereket ve ferah sağlar, kadınları, bebekleri, hayvanları ve yavrularını koruduğuna inanılır. Kısır kadınların Ayzıt'a dua ederek bebek istedikleri bilinmektedir.⁶⁸ Bu konu hakkında detaylı bir çalışma yapmış olan Habibe Karakaya tezinde Ayzıt'ın "Başında kürkten bir kalpak, çıplak omuzlarında beyaz kürkten bir pösteği, ayaklarında baldırlarına kadar siyah çizmeler" şeklinde tasvir edildiğinden bahsetmiştir.⁶⁹

Koruyup kollayan bir karaktere sahip olan dişil ruhlar genellikle kadın olarak tasvir edilir. Dolayısıyla Şamanlarında kadın olması inanç sistemini doğrudan etkilediğinden kadın eksenli bir toplum yapısını oluşturmaktadır.⁷⁰ Bu bilgiler,

⁶⁵ Karakaya, "Eski Türk Mitoloji ve Destanlarına Göre Türklerde Anahanlık'ın (Anaerkillik) ve Şamanizm'le İlişkisi", s. 24.

⁶⁶ İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, s. 26-27.

⁶⁷ Karakaya, "Eski Türk Mitoloji ve Destanlarına Göre Türklerde Anahanlık'ın (Anaerkillik) ve Şamanizm'le İlişkisi", s. 28.

⁶⁸ İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, s. 23-24.

⁶⁹ Karakaya, "Eski Türk Mitoloji ve Destanlarına Göre Türklerde Anahanlık'ın (Anaerkillik) ve Şamanizm'le İlişkisi", s. 35.

⁷⁰ Yörük, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, s. 55-58.

kadının kutsallığının Türklerin inanç sisteminden geldiği yönündeki iddiaların doğruluğuna kaynak teşkil etmektedir. (Bkz. Ek. 3)

Eski Türk toplumunun yapısında çok tanrılı bir sistem yoktur. Tek Tanrı vardır; o da Gök Tengri olan Kayrağan veya Ülgen'dir. Şamanizm ise Gök Tengri'ye hizmet eden ruhların oluşturduğu kurumdur. VII. yüzyılda Bizanslı tarihçi Teofilakt Simokata da Türklerin inancı hakkında şu bilgiyi vermiştir. "Türkler sadece yerin ve göğün yaratıcısına ibadet ederler."⁷¹ Şamanizm sisteminin içinde bulunan bu ruhlar âleminde görülen dişil figürler, yine de kadının toplumsal statüsünü belirlemektedir. Bu durum aynı zamanda Türklerin Tanrı'ya ve ruhlarına olan saygısını göstermektedir.

3. ESKİ TÜRKLERDE ALP TİPİ KADIN HÜKÜMDARLAR

İlk kez Paleolitik ve Neolitik dönemlerde gerek cinsiyet arası fiziksel yapı gerekse de kadınlık güdülerini sebebiyle yapılan iş paylaşımları kadın ve erkeği sosyal yaşantıda birbirinden ayırmıştır.⁷² Erkek avcı, kadın ise toplayıcı görevi üstlenmiştir. Kadının doğurganlık özelliği ile aynı zamanda üretici bir özelliğe de sahip olduğunu belirtmekte fayda vardır. Kadının doğum yapması, yaşlıya bakması, evi çekip çevirmesi, yemek yapması, erkeğin fiziksel özelliklerine göre farklı ve narin olması gibi hususlar, erkek-kadın cinsiyet ayrımını ortaya çıkarmıştır. Kadının toplumsal statüsü coğrafya ve dönem şartlarına göre farklılık göstermiştir. Bazı toplumlarda, özellikle de Hristiyan toplumlarda Hz. Meryem bir sembol olsa da Papazlar baskın bir şekilde kadını aşağılayıcı tavırlar sergilemişlerdir.⁷³

Türklerin kültür yapısına bakıldığında ise cinsiyet ayrımcılığına bağlı kadını aşağılayıcı bir tutum görülmemektedir. Örneğin, Türk devlet geleneğinde kadın erkekle eşit haklara sahip olmuştur. Türk töresinde kadınlara haklar tanınırken; çağdaşı olan toplumlarda aynı durum söz konusu değildir.⁷⁴ Kadın bazen kutsallaştırılmış, bazen de yok sayılacak kadar aşağılanmıştır. Kadının doğurganlık

⁷¹Klyashorniy, "Eski Türk Abidelerinde Mitolojik Konular", s. 500.

⁷²Bayat, "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Şamanlar", s. 44.

⁷³Jacques Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, çev. Hanife Güven-Uğur Güven, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2015, s. 314-315.

⁷⁴Okan Açıl, "İlk Türk Devletlerinde Kadın Algısı ve Kadın Hakları", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.3, Rize, 2014, s. 63.

özelliğinden dolayı kutsallaştıran ve değerli gören toplumlar anaerkil olarak adlandırılırken, erkeğin baskın karakterde olduğu toplumlar babaerkil olarak adlandırılmıştır.⁷⁵ Babanın eş ve çocuklar üzerinde yalnız demokratik bir hakkı bulunmaktadır. Buna karşın ataerkillikte ise aile reisi olan erkeğin eşi ve çocukları üzerinde tam hâkimiyet kurması söz konusudur.⁷⁶

Türklerin bulundukları coğrafya ve yaşam şartları cinsiyet ayrımcılığının önüne geçmiş, hatta yukarıda bahsedilen dinî değerlerin etkisiyle kadın saygın bir figür haline gelmiştir.⁷⁷ Bunun yanında kadınlar sosyal yaşantıda etkin bir rol üstelenmiş, çeşitli haklara sahip olmuşlardır.

Devlet ve ordu, en küçük yapı birimi olan ailelerden oluştuğu için, aile sisteminin önemi açıkça görülmektedir. Dolayısıyla aileyi oluşturan birey olarak Türk kadının ne kadar önemli ve değerli olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁸ Devletin ve ordunun devamlılığı hususunda en önemli unsurların başında kadınlar gelmektedir.

Türk kadınları evde ev işlerini yaparken, erkeklerle birlikte ata binmiş, silah kullanıp avcılık yapmış ve güreş tutmuştur. Evin hâkimiyeti kadına ait olduğu gibi, erkeğin atını yemlemek, çadır kurmak, çocuklara bakmak ve bunun yanı sıra düşmana karşı savaşmak da zaman zaman kadının görev ve sorumluluğu arasında yer almıştır. Atlı savaşçı yani Alp tipi kadın karakterler Türk tarihinde sıkça görülmektedir.⁷⁹ Zira kadınların düşman eline geçmesi, Türk erkekleri tarafından utanç sayıldığından, kadınlarda erkekler gibi savaşmışlardır.⁸⁰

Türk kadını namus ve iffetine son derece düşkün olup, aynı zamanda da vatan kavramının bilincinde olan bireylerden mürekkeptir. Nitekim bu uğurda savaşçı kadınlar Milli Mücadele döneminde Türkçü olarak nitelendirilecektir. Nihal Atsız “Türk Kızları Nasıl Yetiştirilmeli?” başlıklı yazısında ideal bir Türk kızının erkek gibi sağlam, sert olması gerektiğinden ve bu tür kızların eski Türk toplumunda sıkça görüldüğünden bahsetmiş,⁸¹ Türkçülük hakkında da şunları söylemiştir: “Milli

⁷⁵ Açı, “İlk Türk Devletlerinde Kadın Algısı ve Kadın Hakları”, s. 63.

⁷⁶ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 153; Gökalp, *Çınaraltı Yazıları*, s. 46-50.

⁷⁷ İlhan Aksoy, “Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını”, *Yasama Dergisi*, S.32, 2016, s. 8.

⁷⁸ Aksoy, “Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını”, s. 12.

⁷⁹ Ziya Gökalp, Türk kadının amazon olduğunu doğrular. Bkz. Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 156.

⁸⁰ Açı, “İlk Türk Devletlerinde Kadın Algısı ve Kadın Hakları”, s. 65.

⁸¹ Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s. 147.

çıkarları şahısların üstünde tutan, milli mukaddesata ve geçmişe saygı gösteren, görev ahlakı yüksek olan, haksızlıklarla savaşta korkusuz bir insandır.”⁸²

Sencer Divitçioğlu savaşçılığı:“fiziki güç hoyratça ve şiddet kullanılarak yapılan savunma ve saldırma” olarak tanımlamaktadır.”⁸³ Türkler, acuna buyruk olma ülküsü ile hareket ettiklerinden savaşmak Türkler için prensip haline gelmiştir. Savaşlarda kahramanlık ruhlarını besleyerek bu uğurda savaşçı, erdemli insanlar yetiştirmişlerdir. Böylece Türklerin, küçük yaştan itibaren kaçınılmaz bir şekilde kadın-erkek, yaşlı-genç ayırım yapılmaksızın savaşçı olarak yetiştiği görülmektedir. Bu nedenle savaş için ayrıca bir orduya ihtiyaç duyulmamıştır. Böylece ordunun daimiliği sağlanmıştır.⁸⁴ Bu durumun bozkır hayat tarzının getirmiş olduğu bir yaşam tarzı olduğu aşikârdır. Türklerin bu sistemli hayat tarzının ise destanî edebiyata yansıdığı görülmektedir.⁸⁵

Toplumsal yapısı böyle iken hanedan soyundan olan kadınların hak ve yetkileri daha fazladır. Hanedan soyundan olan erkekler tahta geçtiğinde, hükümdarın karısı da yönetimde etkili olmuştur. Çünkü Türkler, hükümdarlık yetkisinin Tanrı’dan alındığına inanmışlar ve hükümdarın eşi *hatun* unvanı alarak tahtta hükümdar ile birlikte söz sahibi olmuştur. Hükümdarlar bir emirname çıkardıklarında söze “hakan ve hatun emrediyor ki” şeklinde başlamışlardır.”⁸⁶ Hatunun şölen, savaş, barış ve kurultaylar düzenlendiğinde han ile birlikte olması⁸⁷ hükümdarın *devlet baba*; hatunun ise *devlet ana* şeklinde benimsendiğini göstermektedir.

Yine saray mensubu olan hükümdarın eşi, hükümdar öldükten sonra yerine geçecek erkek varisin olmadığı ve yahut veliahdın yaşının küçük olduğu durumlarda, hükümdar eşlerinin devleti tek başına yönettiği, törenlerde ve elçi kabullerinde, görev aldığı, savaşın yönetiminden sorumlu olan Harp Konseyi’nin bir üyesi olarak⁸⁸

⁸²Hüseyin Nihal Atsız, *Türk Ülküsü*, Baysan Basımevi, İstanbul, 1990, s. 37.

⁸³Sencer Divitçioğlu, *Kök Türkler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 35.

⁸⁴Hava Selçuk, *Türk Tarihinde Kadın ve Savaş*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2014, s. 46.

⁸⁵Atsız, *Türk Ülküsü*, s. 17.

⁸⁶İbrahim Tellioğlu, “İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine” *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 55, Erzurum, 2016, s. 212.

⁸⁷https://www.academia.edu/26658886/T%C3%BCrk_ve_%C4%B0slam_Eserlerinde_Kad%C4%B1n_%C4%B1n_Yeri. (16.11.2021)

⁸⁸Burhan Göksel, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 108.

savaşlarda komutanlık yaptığı görülmektedir. Bu kadın hükümdarların genel özellikleri; devlet yönetiminden anlayan, savaş taktiklerini bilen, alp tipi olarak nitelendirilen kadınlardır. Yapılan arkeolojik çalışmalarda da sağ elinde kadeh tutan sol elinde kılıç tutan savaşçı kadın stellerinin bulunuyor oluşu da bu gerçeği doğrular niteliktedir.⁸⁹

3.1. Kadın Hükümdarın Kullandıkları Unvanlar

Kadınlar genellikle eşlerinden ya da ailelerinden dolayı farklı konumlara sahip olmuşlardır. Bu konumlarından ötürü çeşitli adlarla anılmışlardır. Örneğin *hatun* unvanı devlet yönetiminde söz sahibi olmuş kadınlar için kullanılmıştır.⁹⁰

Türklerin ilk yazılı belgeleri olan ve Türk tarihine ışık tutan Orhun Yazıtları'nda geçen *hatun/ katun* kelimesi, kağanın tahta geçtiği sırada eşine verilen bir unvandır. Aslında bu unvanı Çinliler melikelerine vermiştir.⁹¹ Kağanlık töreninde kağan ve eşi tahta geçeceği sırada havaya kaldırılarak kutsal ilan edilmiş, kağan ve hatun unvanları verilmiştir. Kağan ve hatunun Tanrı tarafından gönderildiğine inanılmıştır. Hatun/katun unvanının sadece kağanın eşi için değil, kağanın annesi içinde kullanıldığı bilinmektedir.⁹²

İleri ki başlıkta detaylı olarak bahsedeceğimiz Orhun Yazıtları'nda hatun/katun kelimesi şu şekilde geçmektedir:

“Yukarıda Türk Tanrısı Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye babam İlteriş Kağanı, annem İlbilge Hatunu göğün tepesinde tutup yukarı kaldırmış olacak. Babam kağan on yedi erle dışarı çıkmış.”⁹³

“Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, babam kağanı, annem hatunu yükseltmiş olan Tanrı, il veren Tanrı, Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye kendimi o Tanrı kağan oturttu tabii.”⁹⁴

⁸⁹Emel Esin, *Türk Kozmolojisine Giriş*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 132.

⁹⁰Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 155; Hacer Tokyürek, “Runik Türk Yazıtlarında ve Eski Uygur Metinlerinde Kadın Hiyerarşisi”, *Belleten Dergisi*, C. 61, S. 1, 2013, s. 120.

⁹¹Necati Gültepe, *Türk Kadın Tarihine Giriş Amazonlardan Bâcıyân-ı Rûm'a*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2020, s. 154.

⁹²Tokyürek, “Runik Türk Yazıtlarında ve Eski Uygur Metinlerinde Kadın Hiyerarşisi”, s. 121. Ayrıca Hükümdara, han, hakan, yabgu, ilteber, sultan gibi unvanlarda verilebilir. Dönemsel olarak bu unvanların değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır.

⁹³Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları İstanbul, 2009, s. 37.

“Bunca töreyi kazanıp küçük kardeşim Kültigin kendisi öylece vefat etti. Babam kağan uçtuğunda Küçük kardeşim Kül Tigin yedi yaşında kaldı. Umay gibi annem hatunun devletine küçük kardeşim Kül Tigin er adını aldı.”⁹⁵

Yine Orhun Yazıtları’nda cariyeye anlamındaki “küng” kelimesi sıkça geçmektedir.⁹⁶ I.Göktürklerin Çin ile mücadelesi sırasında kaybedip, esir edilmesi üzerine “Beylik erkek evladın kûl oldu, hanımlık kız evladın cariyeye oldu”⁹⁷ şeklinde geçen cümleden de anlaşılacağı üzere cariyeliğin aşağılayıcı bir durum olduğu ve bu durumdan duyulan rahatsızlık sıkça dile getirilmiştir. Buradan Türklerde cariyeliğin olmadığı sonucuna varılabilir.

Türk yazıtlarında geçen ve kadın ile ilişkilendirilen başka bir kelime de *koduzdur*. Koduz, dul kadın anlamındadır. Yani eşi ölmüş kadındır.⁹⁸ Yenisey Yazıtlarında da kadını ifade eden bazı kelimeler şöyledir: *Kunçuy, ebçi, kişi, yotuz, ög, kız, kelin, eçe, katun*. Kunçuy: Çince’den geçmiş bir kelime olup eş anlamında kullanılmıştır.⁹⁹ Kağanın eşi olan katuna ilahi bir sıfat yüklenmiştir. Kunçuy ise bir derece alt saraylı kadınları nitelemek için kullanılmıştır. Bazen kız kardeş¹⁰⁰ bazen de hükümdarlık ailesinin dışında olan belli bir unvana sahip olan kişilerin eşleri için kullanılmıştır. Ebçi: *Evde oturan, evcimen* anlamlarında kullanılmıştır. Kişi: Divan-ı Lügatit Türk’de *kadın* olarak kullanılmakta olup,¹⁰¹ Yotuz: *Eş ve zevce* anlamında kullanılmıştır. Ög: *Anne* anlamındadır. Kız: *Dişi çocuk* anlamındadır. Kelin: *Gelin* demektir.¹⁰² Eçe: *Büyük kız kardeş* anlamında kullanılmıştır.¹⁰³ Ayrıca İngilizce gibi dillerde kadın ve erkek için farklı kişi zamirleri kullanmak yerine (o kişi zamiri olarak he, she, it) Türkçede zamirler sadece kadın ve erkek olarak kullanılır. Bu da Türk dilindeki cinsiyet eşitliğini gösterir.

⁹⁴ Ergin, *Orhun Yazıtları*, s. 17-19.

⁹⁵ Ergin, *Orhun Yazıtları*, s. 19-21.

⁹⁶ Ergin, *Orhun Yazıtları*, s. 105.

⁹⁷ Ergin, *Orhun Yazıtları*, s. 17.

⁹⁸ Tokyürek, “Runik Türk Yazıtlarında ve Eski Uygur Metinlerinde Kadın Hiyerarşisi”, s. 126.

⁹⁹ Nurdin Useev, “Köktürk Harfli Yenisey Yazıtlarındaki Kadını Bildiren Kelimelerin Anlamına Göre Eski Türklerde İmajı”, *Dil Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 2012, s. 58.

¹⁰⁰ “Sinilim kunçuyug bertimiz: Kız kardeşim prensesi verdik şeklinde kullanılmıştır.” Tokyürek, “Runik Türk Yazıtlarında ve Eski Uygur Metinlerinde Kadın Hiyerarşisi”, s. 123.

¹⁰¹ Kaşgarlı Mahmut, *Divan-ı Lügatit Türk*, Kabalcı Yayınevi, çev. Serap Tuba Yurteser-Seçkin Erdi, İstanbul, 2005, s. 316.

¹⁰² Useev, “Köktürk Harfli Yenisey Yazıtlarındaki Kadını Bildiren Kelimelerin Anlamına Göre Eski Türklerde İmajı”, s. 58-59.

¹⁰³ Kaşgarlı, *Divan-ı Lügatit Türk*, s. 247.

Türklerde alp unvanı kahraman, cesur, süvari, yiğit ve gazi¹⁰⁴ anlamlarına gelmekte ve kökeni Hunlara kadar dayanmaktadır.¹⁰⁵ Genelde erkeklere verilen bir unvana da savaşçı kadınlar için *alp kadın* nitelendirilmesi yapılmaktadır. Bu unvanın İslamiyet sonrasında daha çok erkekler tarafından kullanıldığı görülmektedir. Türklerin konargöçer yaşam şekli, düşman saldırısına karşı savaşçı karakterini ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla Türk kadını namusunu, vatanını ve ailesini korumak için alp kadın karakter olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.¹⁰⁶

Reşat Genç, Karahanlılar devrinden itibaren hatunların *terken* unvanını kullandıklarını, Satuk Buğra Han'ın kızlarının da terken hatun olduğu ve her dönem bu tür isimlere rastlanıldığını ifade etmiştir.¹⁰⁷ Terken; kelime anlamı olarak *kendine itaat edilen hükümdar* anlamında olup, yalnız melikelere verilen has bir unvan olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁸

Terken; genelde *hatun* kelimesi ile birlikte kullanılmıştır. Bazı kaynaklarda Türkan Hatun olarak da kullanılmıştır. Bu kelimenin etimolojik kökeni hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Genellikle İslamiyet'ten sonra Türk hakanlarının eşlerine ve kızlarına has bir unvan olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁹ Kunçuy ise Divan-ı Lügatit Türk'te hatundan derece olarak altta gelen eş, prenses demektir.¹¹⁰ Reşat Genç de kağanın diğer eşlerine verilen bir unvan olduğunu ileri sürmüştür.¹¹¹

Eski Türk toplumlarında kadın ve erkekler arasında cinsiyet ayrımı yapılmaksızın eşit haklara sahiptirler. Devlet yönetiminde söz sahibi olan kadınların *hatunluk* unvanı ile taçlandırıldığı anlaşılmaktadır.¹¹² Şövalyelere yakışır tarzda bir saygı duyulduğu, çadıra giren oğlun babasından önce annesine saygı gösterdiği bilinmektedir.¹¹³

¹⁰⁴Orhan F. Köprülü, "Alp", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, TDV Yayınları, İstanbul, 1989, s. 525.

¹⁰⁵ Hassan, *Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler*, s. 156.

¹⁰⁶Çiğdem Akyüz, "Manas Destanı'nda Alp Kadın Tipi", *Mukaddime*, S. 1, 2010, s. 172.

¹⁰⁷Saadettin, Gömeç, "Terken Unvanı Hakkında", *Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, C. 17, S. 2, Ankara, 2010, s. 109.

¹⁰⁸ Kaşgarlı, *Divan-ı Lügatit Türk*, s. 555.

¹⁰⁹ Gülay Ögün Bezer, "Terken", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 40, TDV Yayınları, İstanbul 2011, s. 509.

¹¹⁰İsmail Erdoğan, "Divanu Lügatit't-Türk'te Kadın İle İlgili Kavramlar", *Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 19, S. 49, 2016, s. 201.

¹¹¹ Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 2002, s. 126.

¹¹²Açıl, "İlk Türk Devletlerinde Kadın Algısı ve Kadın Hakları", s. 65.

¹¹³Ayrıntılı bilgi için L. N.Gumilev, *Eski Türkler*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2013, s. 101.

İbn-i Batuta eserinde hatunlar için bir başlık açmış ve Deşti Kıpçak bölgesinde Urduca isminde bir hatunun olduğunu ve bu hatunun karargâhta doğduğunu için bu adı aldığını bildirmiştir. Ayrıca Türk kadının erkeklerden üstün olduğunu yazmıştır.¹¹⁴ Türk kadının hürriyetleri için orduda yer aldığı açık bir şekilde görülmekle birlikte isminin dahi bu şartlar altında şekillendiği aşikârdır.

Hatta Türkler bir ırmağa Katun (hatun) ismini vermişlerdir. Ahmet Taşağıl'ın eserinde *Katun Irmağı* olarak bahsettiği ırmak, bu ırmak olmalıdır.¹¹⁵ Bunun yanı sıra Türkler, Hatun kentleri oluşturup savaşa gittiklerinde hatunların ve çocuklarının güvende kalmasını sağlamışlardır. Fan hatun kenti, hatun şehri (kotun cheng, hatun balık, barçınlıg kent) hatun kale gibi eserlerini hatunların güvenliğinden emin olmak adına müstahkem bölgelere şehirler inşa ettirmişlerdir.¹¹⁶

Türk devletleri incelendiğinde en yetkili kişi hükümdar ve karısıdır. Kağanın yapacağı işler için oluşturulan *toy* denilen Danışma Meclislerinde hakan, hatun, hanedan mensupları, hükümet üyeleri ve boy beyleri yer almıştır.¹¹⁷ Buradan kadının toplumdaki statüsünün kağanın yanında olacak kadar iyi olduğunu anlamak mümkündür. Genellikle devlet yönetimi erkekler tarafından yürütüldüğü görülmekte ise de kadın yöneticilerin olduğu da tarihi kayıtlarda sıkça rastlanmaktadır.

3.2. İskitler Dönemi'ndeki Alp Kadınlar: Amazonlar

İlk Türk topluluğu olduğu iddia edilen İskitlerin¹¹⁸ yaşadıkları coğrafya hakkında¹¹⁹ MÖ I. binden itibaren Çin'in batı bölgesinden Tuna Nehri'ne kadar olan bölgede varlıklarını sürdürdükleri bilgilerine ulaşılmaktadır.¹²⁰ Kimmerleri

¹¹⁴Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, çev. A. Sait Aykut Yaşantı, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 319.

¹¹⁵Ahmet Taşağıl, *Gökbörü'nün İzinde Kadim Türklerin Topraklarında*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2019, s. 55.

¹¹⁶Selçuk, *Türk Tarihinde Kadın ve Savaş*, s. 41.

¹¹⁷Leyla Kırkpınar, *Türk Kültür Tarihi Genel Bir Bakış*, İleri Yayınevi, İzmir, 2011, s. 74.

¹¹⁸İskitlerin kökeni hakkında bazı nazariyeler bulunmaktadır. İskitlerin İrani, Slav, Ural-Alтай kavimlerinden ya da Türk olmaları ile ilgili iddialar bulunmaktadır. İlhami Durmuş, *İskitler*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2008.

¹¹⁹Bu topluluğun tarih sahnesine çıkış tarihi MÖ VIII. yüzyıla kadar dayanmaktadır. İskitler hakkında bilgilere Grek, Çin, Pers ve Asur kaynaklarından ulaşılmaktadır. Grek kaynaklarında MÖ VIII. asırda Hesiodos'un şiirlerinde "Skudi" olarak, bazı kaynaklarda ise "Skythai" olarak geçmektedir. Herodot'un *Historia* adlı eserinin 4. kitabını ilk Türk topluluğu olduğu bilinen İskitlere ayırmış ve İskitler hakkında bilgiler vermiştir. Pers Kralı Darius'un İskitya Seferinden bahsetmiştir. Durmuş, *İskitler*, s. 3.

¹²⁰Durmuş, *İskitler*, s. 7.

yurtlarından ederek Ön Asya'ya kadar yayılmışlardır.¹²¹ Thukidides de *Peloponnessoslularla Atinalıların Savaşı* adlı eserinde İskitler karşısında hiçbir kavmin duramayacağını belirtmiş ve İskitlerin askerî alanda çok güçlü olduğunu ifade etmiştir.¹²²

Asur İmparatoru Asahaddon Dönemi'nden kalan bir vesikada *Gimirrai* ve *Aşguzai* isimleri geçmekte ve bu isimlerin Kimmerler ve İskitler olduğu düşünülmektedir. Pers kaynaklarında da İskitlerden *Sakalar* olarak bahsedilmektedir. Çin kaynaklarında ise *Sai* ve *Sai-wang* olarak geçmektedir.¹²³ Bu durum, Orta Asya'nın Türk yurdu olması sebebiyle İskitlerin de Türk olabileceği¹²⁴ tezini güçlendirmiştir.¹²⁵ İskitlerin, Hunlar gibi ata bindikleri, kımız içtikleri, at kurban ettikleri, domuz eti asla yemedikleri bilgisi bu halkın Türk kökenli olduğu tezini destekler niteliktedir.¹²⁶ Hatta Amazon kadınların İskit kadınları olduğu iddia edilmiştir. Leyla Kırkpınar da Ziya Gökalp'ın saptamalarında Amazonların Türk olduğunu ortaya koyduğunu ifade etmiştir.¹²⁷

İskitler göçebe bir toplum olduğundan kadın ve erkek sürekli at ve araba üzerinde olmaları gerektiğinden savaşçı bir toplum olarak hayatlarını devam ettirmişlerdir. Grekler, savaşçı kadınlara *Amazon* adını vermişlerdir.¹²⁸ İskitlerin, *Oiorpata* olarak adlandırdığı bu kadınlar, oior: erkek, pata: öldürmek yani *Erkek*

¹²¹Durmuş, *İskitler*, s. 10.

¹²²Ekrem Memiş, *İskitlerin Tarihi*, Altınpost Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 62.

¹²³Durmuş, *İskitler*, s. 4-5.

¹²⁴“Bizans tarihçisi Anna Comnena İskitler hakkında verdiği bilgilerde İskitlerin Türk olduğunu onaylamış, İskitlerde savaşçı kraliçelerin varlığından bahsetmiş, hatta annesi Kraliçe Elrene'nin babasıyla birlikte savaşa gidip, silah kullanmasını tasvip etmemiş, bu durumun ancak Massaget ve Amazon Kraliçeleri olan Tomris ve Sparethra'ya yakışacağını belirtmiştir.”Emine Sonnur Özcan, , “İskitlerden Bâcıyan-ı Rum'a Türk Kadınının Dönüşen Yaşam Tarzı”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 29, 2018, s. 174-175.

¹²⁵Konuştukları dil dolayısıyla Türk olma ihtimalleri de yüksektir. Anlaşıldığına göre İskitlerin inanç sisteminde Türk olmalarını güçlendirecek deliller bulunmaktadır. Herodot'un verdiği bilgiler neticesinde İskitlerin Papaeus Gök Tanrısı, Apia Yer Tanrısı, Tabiti Ev ve aile Tanrısına inandıkları bilgilerine ulaşılmıştır. Eski Türklerin inanç sistemine bakıldığında Şamanizm'den etkiler ve Gök Tengri, Yersub ve Ak Ana tanrıları görülmektedir. Bu bağlamda inanç sistemlerinde benzerlikler olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla İskitlerin Türk olma tezini güçlendirmektedir. Ayrıca Hippokrates de gelenek ve göreneklerinin diğer Türk toplulukları ile çok benzediklerinden bahsetmiştir. Durmuş, *İskitler*, s. 20-24.

¹²⁶Durmuş, *İskitler*, s. 25.

¹²⁷Leyla Kırkpınar, *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 53.

¹²⁸Gültepe, *Türk Kadın Tarihine Giriş Amazonlardan Bâcıyân-ı Rûm'a*, s. 56.

Öldürenler anlamında kullanılmıştır.¹²⁹ Amazonların, İskit kadınları ve İskitlerinde Türk olduğu söylenebilir. Atlı bir kavim olan İskitlerde en yaygın olarak görülen silah; ok ve yaydır. Amazon olarak adlandırılan kadın savaşçılar tarafından da kullanıldığı bilinen bu yay ve oklar, tasarımları itibariyle at üzerinde rahat kullanım sağlamaktadır.¹³⁰

Yapılan kazılar neticesinde hançer ve kılıçların ortaya çıkmasıyla İskitlerin ok ve yayın yanında kılıç balta, bıçak ve hançer gibi kullanımı at üzerinde rahat olan küçük silahları tercih ettikleri anlaşılmaktadır. İskitler vücutlarını saran dar kıyafetler tercih etmişlerdir. Ceket, pantolon ve başlık kullanmışlardır. Kıyafet tarzlarının bu şekilde olmasının ata rahat binebilmek ve herhangi bir savaş durumunda hareket kolaylığı sağlamak için olduğu düşünülmektedir. Kadınlarda erkekler gibi giyinmişlerdir.¹³¹ Kadınların erkekler gibi giyinmesinin nedeni savaşçı olmalarından ileri gelmektedir. Homeros'un *İlyada* adlı eserinde "erkek gibi amazonların geldiğinden" bahsedilir.¹³²

Erkekler ile savaşa katılan kadınların, tıpkı onlar gibi taktik kullanarak savaştığını ve bunun içinde küçük yaşta eğitildiklerini dönemin yazılı kaynaklarından öğrenmekteyiz.¹³³ Her an savaş ihtimaline karşı hazır vaziyette bulunmuşlardır. Silah kullanabilme, ata binme, ok atma, güreşme gibi meziyetlerin eğitimi verilmiştir.¹³⁴ Buradan kadının eve hapsolmayıp, sosyal yaşantıda aktif olduğunu anlamaktayız. Ayrıca kadınlar eğitici rolü kullanarak erkek olmadan da çocuklarına savaş eğitimi verebilecek seviyede olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Ekrem Memiş; "Her ne kadar kadınların evine, çocuğuna bakmak zorunda olduklarını, göz hapsinde

¹²⁹ Amerikalı Amazon araştırmacı Adrienne Mayor'un tespitiyle daha önce erkek savaşçılara ait olduğu düşünülen zırh, mızrak, sadak vb. eşyaları barındıran İskit kurganların DNA analizleri, bunların üçte biri kadarının yaşları 10 ile 45 arasında değişen kadın savaşçılara ait olduğunu göstermiştir." Amerikalı bir başka araştırmacı, arkeolog ve etnograf Jeannine Davis Kimball, İran'da araştırma yaptığı sırada karşılaştığı bazı taş stellerde kadın savaşçıları tasvir eden kalıntılar üzerinde araştırmalar yapmıştır. Bu araştırmalara netlik kazandırmak ve bu savaşçı kadınların kimliklerini belirlemek için Avrasya steplerine gitmiş ve orada yaşayan yerli halktan bir DNA örneği alarak incelemek için laboratuvara göndermiştir. DNA sonuçlarında %99,9 aynı sonuç çıkmıştır. Böylelikle Amazonların Türk olduğu iddialar kesinlik kazanmıştır. Kimball, Amazonların gerçekte var olup olmadığı konusundaki iddialara cevap vermiş olan ilk kadın araştırmacı olmuştur. Bkz. Durmuş, *İskitler*, s. 45.

¹³⁰ Durmuş, *İskitler*, s. 71.

¹³¹ Durmuş, *İskitler*, s. 69; Öznur Özdarıcı, "Dîvân-ü Lügati't-Türk'te Kadın ve Kadına İlişkin Unsurlar", Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 1, S. 1, 2011, s. 136.

¹³² Homeros, *İlyada*, çev. Sema Sandalcı, İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 85.

¹³³ Açıl, "İlk Türk Devletlerinde Kadın Algısı ve Kadın Hakları", s. 67.

¹³⁴ Açıl, "İlk Türk Devletlerinde Kadın Algısı ve Kadın Hakları", s. 68.

tutulduklarını, kocalarının yanında ata binemedikleri ve çocukları ile araba içinde seyahate zorlandıklarını”¹³⁵ kaydetse de kadınların, içgüdülerinden gelen bir savunma mekanizmasından kaynaklanan, sonrasında saldırma hareketleriyle gelişen savaşçılık özelliklerini kazandıklarını, kadınların evlenmeden önce eş seçerken erkeklerle ata binip, vuruştuklarını ve erkeklerle birlikte spor faaliyetlerine katılıp, avlara çıktıklarını bilmekteyiz. Dolayısıyla Ekrem Memiş’in bahsettiği gibi bir baskıcı davranışlarının olması genelleme olarak mantıken uygun görülmemektedir. Bu sebeptendir ki, Memiş’in bu yorumunun doğruluğu tartışılmalıdır.

Öncelikle Türk kadınının bir organizma olarak içsel bir güdü olarak savunma taktikleri öğrenmesi ve ardından saldırı taktiklerini öğrenmesi gerektir ki, sonraki süreçte düşmana karşı esir olmamak, namus ve iffetine zarar getirmemek ve yurdunu korumak gayesi ile savaştığı yorumu rahatlıkla yapılabilir.

Bilinen ilk kadın savaşçılar Homeros’un İlyada’sında geçmektedir. Kadın savaşçılardan Herodot da “Kocalarıyla beraber veya kendi başlarına ata binip ava giderler, savaşa girerler ve erkekler gibi giyinirlerdi” şeklinde bahsetmiştir.¹³⁶ Tanrıçaları Hepat’tır.¹³⁷ Homeros ayrıca Amazonları barbar akıncılar olarak nitelendirmiş, Karadeniz kıyısında Themiskyra’yı kurduklarını belirtmiş ve hatta Karadeniz’in V. yüzyıla kadar “Amazonların Denizi” olarak anılmıştır.¹³⁸

Romalı tarihçi Justinus; “ Büyük ve şanlı İskitler’i anlatmaya kökenleri ile başlayalım. Çünkü onların ortaya çıkışı imparatorluklarından daha az etkileyici değil. Üstelik kadınlarının kurduğu krallık, cesur faaliyetleri açısından erkeklerinin krallıklarından daha meşhurdur. İskit erkekleri Part ve Baktia Krallıkları’nı kadınları ise Amazon Krallığı’nı kurdular. Dolayısıyla erkekleri mi yoksa kadınları mı daha mükemmel karar vermek zor”¹³⁹ şeklindeki ifadeleri ile İskit kadınlarının Amazonlar olduğunu ortaya koymuştur.

Romalı Tarihçi Paulus Orosius’a göre Amazonlar, Samsun ve Efes şehirlerini kurmuşlar, Atina’ya kadar ulaşarak Yunanlar ile savaşmışlardır. Tarihçi Paulus da

¹³⁵Ekrem Memiş, *İskitler’in Tarihi*, Altınpost Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 63.

¹³⁶ Herodotos, *Tarih*, çev. M. Ökmen, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014, s. 327-329.

¹³⁷Göksel, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, s. 108.

¹³⁸Gültepe, *Türk Kadın Tarihine Giriş Amazonlardan Bâciyân-ı Rûm’a*, s. 54-55.

¹³⁹Özcan, “İskitlerden Bâciyan-ı Rum’a Türk Kadınının Dönüşen Yaşam Tarzı”, s. 174.

Amazonların hepsinin atlı savaşçı İskit kadınları olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁰ (Bkz. Ek. 4) Rivayetlere göre, Grekler ve Amazonlar arasında çıkan Truva Savaşı'nı Grekler kazanmış ve ele geçirdikleri Amazonları bir gemiye doldurmuşlardır. Gemideki erkekleri öldüren Amazonlar, gemiyi kullanmayı bilmediklerinden rüzgâr ve dalgaların yönünde Dik Bayır denilen bölgeye varmışlardır. İskitlere ait olan bu bölgede yaşanan karşılaşma sonrasında Amazonlar İskitler ile birlikte yaşamaya başlamışlardır. İskit erkekleri kendi aileleri olduklarını söylemişler ve Amazon kadınlar ile evlenmek istemişlerdir. Bu duruma Amazon kadınları:

“Biz sizin evinizdeki kadınlarla bir arada oturamayız; törelerimiz birbirine benzemez. Biz ok atar, mızrak fırlatır, ata bineriz; ama kadın işleri bilmeyiz, sizin kadınlarınız dediklerimizin hiç birisini yapmazlar, kadın işleri yaparlar, arabalarının içine kapanıp otururlar, ne ava giderler, ne de başka bir yere; onun için biz onlarla anlaşamayız. Ama siz eğer bizleri karı olarak almak bize iyi davranmak istiyorsanız, gidip babalarınızı bulunuz payınıza düşenleri alıp geliniz, burada kendi yasalarımıza göre yaşayalım” şeklinde cevap vermişlerdir.¹⁴¹ Amazon kadınların, İskit olduğu iddia edilse de İskit erkeklerinin eşleri hakkında böyle bir konuşma yapmış olmaları “İskit kadını savaşçı değil miydi?” sorularını akıllara getirir.

Herodot, İskitlerin içinden çıkan bir kavim olan ve MÖ IV. yüzyılda yaşayan¹⁴² Sarmatların (Sauromatae) Amazon ve İskit karışımı bir halk oldukları bilgisini vermektedir.¹⁴³ Endülüslü El-İdrisi kayıtlarında İskit kadınlarının cesur ve yiğit olduğundan ve erkekler gibi her işle uğraştığından bahsetmiştir.¹⁴⁴ Ziya Gökalp ise “Türk kadınlarının Amazon, cündilik,¹⁴⁵ silahşorluk yaptıklarını, hükümdarlık, kale muhafızı, vali, sefir” olabildiklerini kaydetmiştir.¹⁴⁶ Eski Türk kadınlarının savaşçılık özelliklerini göz önünde bulundurduğumuzda, Amazonların ve İskitlerin Türk olduğu iddialarını doğrulamaktadır. Ayrıca sürekli hareket halinde bulunmaları ve yeni yerler fethetme özellikleri de tipik bir Türk özelliğidir.

¹⁴⁰Özcan, “İskitlerden Bâcıyan-ı Rum’a Türk Kadınının Dönüşen Yaşam Tarzı”, s. 174.

¹⁴¹Herodotos, *Tarih*, s. 289-291; İlhami Durmuş, “Sarmatlar” *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 62.

¹⁴²İlhami Durmuş, “Tuna Nehri Çevresinde İskit ve Sarmatlar”, *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 4, Ankara, 2009, s. 12-14.

¹⁴³ Durmuş, “Sarmatlar” s. 63.

¹⁴⁴Özcan, “İskitlerden Bâcıyan-ı Rum’a Türk Kadınının Dönüşen Yaşam Tarzı”, s. 175.

¹⁴⁵Arapça bir kelime olup ordu mensubu, asker anlamına gelmektedir.

¹⁴⁶Kırkpınar, *Türk Kültür Tarihi*, s. 120.

3.2.1. Bir Amazon Komutan: Penthesilea

İlhami Durmuş'a göre: "En iyi bilinen kadın birliği Truva lideri Hector'un ölümünden sonra Truva'ya giden Amazonların lideri Penthesilea'nın başkanlığındaki Karadeniz'in güneyinden gelen ordudur. (Bkz. Ek. 5) Genç kadının miğferi göğüs zırhı, baldır zırhı ve çift yarım ay şeklinde kalkanı bulunmaktadır".¹⁴⁷ Kadınlardan oluşan bu orduda askerler kılıç, çift ağızlı balta, mızrak, yay ve ok kullanılmıştır. Bu bilgiler dışında Penthesilea hakkında detaylı bilgi mevcut değildir. O zaman Penthesilea'nın ilk kadın komutan olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

3.2.2. İlk Türk Kadın Hükümdar: Tomris Hatun

Alp Er Tunga'nın torunu Massaget (İskit/Saka) Kraliçesidir. Türklerin ilk kadın hükümdarı olduğu bilinen Tomris Hatun, MÖ. 570 yılında doğmuştur. İsim manasının Demir/Damar anlamlarında olduğu bilinmektedir. Babası Tomris'i savaşçı olarak yetiştirmiş üç yaşında ok atıp, beş yaşında kılıç kuşanıp, on beş yaşında da at üstünde savaştığı bilinmektedir. Tomris, kocası Alp Han'ın (Argun) ölümü sonrası tahta geçmiştir.¹⁴⁸ Tomris Hatun kaynaklarda "Pers kralına boyun eğmeyen"¹⁴⁹ bir karakter olarak nitelendirilmiştir. Kendine kadınlardan oluşan bir muhafız ordusu kurduğu bilinmektedir. Herodot tarihinde Tomris Hatun hakkında ve Amazon kadınlar hakkında bilgilere yer verilmiştir. Herodot, Tomris Hatun'un cesur, bilge olduğunu, stratejik hareket ettiğini ve Pers İmparatoru Kyros (Kiros) ile mücadele ettiğinden bahsetmiştir.¹⁵⁰

Pers İmparatoru Kyros, Tomris Hatun ile evlenmek ve İskit topraklarını da kendi topraklarına dâhil etmek istemiştir. Tomris Hatun bu evliliğe asla razı olmamış, topraklarını korumak adına sonuna kadar savaşmıştır.¹⁵¹ İskit ordusu savaşçı, cesur ve korkusuz kadın-erkek askerlerden oluşmaktadır. Her seferinde Kyros'un ordusunu mağlup etmeyi başarmışlardır.¹⁵² Oğlu Spargapies, Kyros ile

¹⁴⁷Durmuş, *İskitler*, s. 45.

¹⁴⁸Herodotos, *Tarih*, s. 107.

¹⁴⁹Hasan Acar, "Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın", *İnsan ve İnsan Dergisi*, S. 21, 2019, s. 397. Ayrıntılı bilgi için bkz. Faruk Çolak, "Türklerde Lider Kadın Tipolojisi ve Gülnar Hatun Efsanesi," *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 1/2(2016), s. 59.

¹⁵⁰ Herodotos, *Tarih*, s. 108.

¹⁵¹ Mehmet Kemal Erdoğan, *Tomris Kağan*, Kariyer Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 7-11.

¹⁵² Erdoğan, *Tomris Kağan*, s. 50.

yapılan savaşta bir komploya kurban gitmiş ve hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine çok üzülen Tomris daha çok hırslanmıştır. Pers İmparatoru Kyros'un ölüm haberini alan Tomris derhal cansız bedenini istemiş ve kafasını kan dolu bir kovanın içine koydurmuştur. Bunun üzerine şu sözü söylemiştir: “Yüce Kral Kyros, hayatın boyunca kana hiç doymadın, al şimdi kana kana iç!”¹⁵³ (Bkz. Ek. 6)

3.3. Hun Devleti'nde Görülen Alp Tipi Kadınlar

MÖ IV. yüzyıllarda var olduğu bilinen Hunların adetlerine göre,¹⁵⁴ evlilik çağına gelmiş genç kızların eşlerini seçerken, kendilerini yenen güçlü erkekleri tercih ettikleri hakkında bilgiler bulunmaktadır.¹⁵⁵ Buradan da kızların silah kullanmayı bildiklerini anlaşılmaktadır.

Türk kadınları hem çiftçilik yapmak hem de ata rahat binebilmek için şalvar kullanmışlardır. Bu sayede savaş durumunda da rahat hareket edebilmişlerdir. Kürk ve şalvar giyip, saçlarını örerek ata binmişlerdir. Hatta bazen saçlarını kestikleri de bilinmektedir.¹⁵⁶ Bu da Hun kadınları için ortak özelliklerdendir.

Rivayete göre, Hun Devleti hükümdarı Mete (Mo-tun) ile mücadele içerisinde olan Çin İmparatoru Kao, Mete'nin hatunu Ulu Hatun'a, yardım etmesi karşılığında haraç vermiştir¹⁵⁷ Bunun üzerine hatun kocasına: “İki hakanda birbirlerini sıkıştırıp, mutsuz etmemelidirler. Bugün Çin topraklarını elde etmiş olsanız bile siz ey Hun hakan, orda oturup Çin'i idare etmek için eninde sonunda gerekli gücü bulmayacaksınız. Ayrıca Çin hakanı Tanrı gücüne de sahiptir. Ey Hakan! Ne yaptığını düşün ve tart!”¹⁵⁸ Diyerek hana fikirlerini açık yüreklilik ile söyleyebilmiş ve hanı ikaz etmiştir.

Büyük Hun İmparatoru Mete'nin eşinin, Çin ile yapılan ilk antlaşmayı imzaladığı bilinmektedir.¹⁵⁹ Aynı zamanda Mete ilk düzenli orduyu MÖ 209'da

¹⁵³ Erdoğan, *Tomris Kağan*, s. 184.

¹⁵⁴ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 57.

¹⁵⁵ Engin Eroğlu, “Sosyo-Ekonomik Açıdan Eski Türklerde Kadının Konumu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, 2016, s. 444.

¹⁵⁶ İlhami Durmuş, *İskitler*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2008, s. 71.

¹⁵⁷ Orhan Türkdoğan, *Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2002. s. 570.

¹⁵⁸ Türkdoğan, *Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, s. 570.

¹⁵⁹ Acar, “Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın”, s. 399.

kurmasıyla Türk Kara Kuvvetleri'nin temellerini atmıştır. Yani ilk düzenli ordunun kurulduğu dönemde düşmana karşı erkeklerle aynı safta yer alan kadınlar, tarihin bir tezahürü olarak bugün Türk Kara Kuvvetleri bünyesinde aynı faaliyeti göstermektedirler. Burada kadınların orduda yer aldığına dikkat çekilmektedir. Çünkü oluşturulan ordu daimi olduğu için kadın erkek küçük yaşta savaşçı olarak yetiştirilmiş ve savaş zamanı savaşa iştirak etmişlerdir.

Hun Devleti'ne ait bir destan olan Oğuz Kağan Destanı, dönemin en önemli edebi eserini oluşturmuştur. Epik bir tarzda oluşturulmuş olan bu eserde Hun İmparatoru Mete'nin kahramanlıkları, düşmanlarıyla nasıl savaştığı ve devletin nasıl kurulduğunu, hakkında bilgiler verilir. Bu destanda Mete Han, Oğuz Kağan olduğuna dair iddialar bulunmaktadır.¹⁶⁰ Oğuz'un evlendiği kızın gökten bir ışık ile indiği ve çok güzel bir kız olduğu söylenir.¹⁶¹ Oğuz Kağan kadar eşi de olağanüstü yetkileri olan bir varlıktır.¹⁶²

Ayrıca Oğuz Kağan'ın, oluşturduğu yasalara göre kadın ve erkek orduda birlikte yer almak zorundaydı. Hatta destanda anlatılana göre bir çocuğunu emzirmek için sütü olmayan ve ordunun gerisinde kalan kadına, kocası sülün pişirip yerdirdikten sonra çocuğunu doyurmuş, sonra tekrar Oğuz'un ordusuna katılmıştır.¹⁶³ Dönemsel bilgi veren destanlarda dönemlere göre farklı özelliklerle anılan kadın, İslamiyet'ten önceki dönemde ata binen, ok atan, iffetli, savaşçı yani alp tipi karakterde ele alınır kadın erkek ile birlikte hareket ederler.¹⁶⁴

Hun Devleti'nin devamı olduğu bilinen Chao Hanedanlığı'nın hükümdarı olan Shih Hu'nun kadınlardan oluşan seçilmiş üniformalı birlikler oluşturduğu, hatta Çinlilerin bu kadın birlikleri karşısında çok şaşırıldıkları bilinmektedir.¹⁶⁵ Avrupa Hun hükümdarı Attila'nın eşi Arıkan (Kreka) da dönemine damga vuran bir hatundur. Arıkan'ın kendine ait gösterişli bir sarayının olduğu, hizmetinde özel erkânının olduğu,¹⁶⁶ Roma elçisi Priskos'u huzuruna kabul ettiğini, bu elçiden çeşitli hediyeler

¹⁶⁰W.Bang- G.R. Rahmeti, *Oğuz Kağan Destanı*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 11.

¹⁶¹ Bang-Rahmeti, *Oğuz Kağan Destanı*, s. 93.

¹⁶²Aksoy, "Türk Destanlarında Alp Kadın ve Kurtuluş Savaşı Resimlere Yansımaları", s. 1004.

¹⁶³ Bang-Rahmeti, *Oğuz Kağan Destanı*, s. 146.

¹⁶⁴Zihniye Okray, "Türk Atatsözleri ve Deyimlerinde Kadın İmgesi" *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 1. s. 99.

¹⁶⁵Selçuk, *Türk Tarihinde Kadın ve Savaş*, s.107.

¹⁶⁶Ali Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hunları*, Yeditepe Yayınları, İstanbul,2013, s. 208.

aldığını ve ziyafet verdiğini adı geçen elçi seyahatnamesinde kaydetmiştir.¹⁶⁷ Bu durum Arıkan'ın siyasi yetkilerinin olduğu gösterir. Ayrıca siyasi yetkisi bulunan tipik Türk hakan eşleri, Türk kadınının sahip olduğu diğer özelliklere de sahip kişilerdir. Yani Attila'nın eşi Arıkan alp tipi kadın olarak örneklendirilebilir. (Bkz. Ek. 7)

3.4. Göktürk Devleti'nde Görülen Alp Tipi Kadınların Genel Özellikleri

VIII. yüzyılda II. Göktürk Devleti dönemine ait Göktürk Yazıtları'nda kadına ve kadının konumuna dair önemli bir bilgi yer almaktadır. Bu bilgi sayesinde birçok ipucu çıkarılabilir.¹⁶⁸ Bu yazıtlarda ismi geçen tek hatun İlbilge Hatun'dur. II. Göktürk Hükümdarı İltiş Kutluk Kağan'ın eşi İlbilge Hatun hakkında Orhun Yazıtları'nda bazı bilgiler geçmektedir.¹⁶⁹ Tanrı tarafından verildiğine inanılan Kut'un hem hakana hem de hakanın eşine verildiği bilgiler şu şekilde ifade edilmiştir:

Kültigin Yazıtı'nın doğu yüzünde:

“...Türk Tanrısı, Türk Milleti yok olmasın diye halk olsun diye, babam İltiş Kağan'ı ve annem İl-Bilge Hatun'u göğün tepesinden tutup yükseğe kaldırmışlar...”¹⁷⁰ Bu metinde ifade edilmek istenen Göktürk dönemine ait kadın hükümdara, tanrı tarafından yetki verildiğidir. Bu yetki sayesinde hatun devlet siyasetine yön vererek şöenlere katıldıkları, avlara çıktıkları, savaşlara katıldıkları, emirnamelerin hakan ve hatun adına çıkmadığı takdirde, geçerli sayılmadığına dair bilgiler bulunduğuur.

Bilge Kağan yazıtında ise “Annem İlbilge Hatun Umay gibi...”¹⁷¹ “Annem Hatun'u yücelten Tanrı...”¹⁷² gibi ifadeler ile İlbilge Hatun'a atıf ile kadına kutsallık atfedilmiştir. Aynı zamanda kadının siyasi konumu da belirtilmiştir. Bilge Kağan annesini Umay Ana'ya benzetmiştir.¹⁷²

¹⁶⁷ Ali Ahmetbeyoğlu, *Attila'nın Sarayı'nda Bir Romalı Grek Seyyahı Priskos'a Göre Avrupa Hunları*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2014, s. 45.

¹⁶⁸ Mustafa S. Kaçalın, “Orhon Yazıtları,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul, 2007, s. 391.

¹⁶⁹ Muharrem Ergin, *Orhon Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 69.

¹⁷⁰ Talat Tekin, *Orhon Yazıtları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 11.

¹⁷¹ Talat Tekin, *Orhon Yazıtları*, TTK Basımevi, Ankara, 1988, s. 41.

¹⁷² Acar, “Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın”, s. 396-398.

İlbelge Hatun'un alp tipine örnek gösterilmesi hususunda yeterli bilgi mevcut değildir. Ancak genel olarak Türk hükümdar eşlerinin yönetimde yetki sahibi olması, ata binip, avlara çıkması, savaflara katılması nedeniyle İlbelge Hatun'un da savaş taktikleri bildiği ve alp tipi özellikler gösterdiğine dair yorum yapılabilir. Bu yorumu doğrulayacak diğer hususta, Türk kızlarının evlenme çağına geldiğinde, evleneceği erkeği seçerken kendinden güçlü olmasını istemesi, ata binip, ok atıp, güreş yapmaları neticesinde yenildikleri erkekleri seçmeleridir. Bu, Türklerde bir gelenek halini almıştır. Hatta Çin kaynaklarında silah kullanan, ata binen Göktürk kadını için yazılmış bir şiir dahi bulunmaktadır.¹⁷³ Böylece Türk kadınının hem kamu hukukunun hem de özel hukukun görüldüğü görev ve haklara sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca Bilge Kağan, Vezir Tonyukuk'un kızı Po-fu Hatun ile evlenmiştir. Oğlu Bilge Kutluk Kağan küçük yaşta olduğu için annesi naibeliğini yapmıştır. Po-fu Hatun, devlet meseleleriyle fazlaca ilgilenmiş ve yönetimi tamamen ele geçirmek istemiştir.¹⁷⁴ Göktürk devrine ait bilgilerde; Tarkan (ileri gelen komutan), Tonyukuk ve kızı ile birlikte tahtın yanında oturduğu bilgisi yer almaktadır.¹⁷⁵

3. 5. Sibir Devleti'nde Görülen Bir Alp Kadın: Buğarık Hatun

Bir başka kadın savaşçı hükümdar da Sibir Kraliçesi Buğarık Hatun'dur. 520'lerde eşi Balak Kağan öldükten sonra yerine geçmiştir.¹⁷⁶ Buğarık Hatun Bizans Devleti ile bir antlaşma imzalamıştır.¹⁷⁷ Buğarık Hatun, Mısırlı John'un tarihinde anlatıldığına göre Bizans'a karşı Farslardan yardım istemiştir. Bizans'a karşı Farslar ile ittifak yapan Buğarık Hatun, düşmanlarıyla antlaşma yapan Fars beylerini

¹⁷³“Genç kızlar at üstünde gülümsüyorlar,
Yüzleri yeşim taşından tepsi gibi kıpkırmızı,
Kuşları ve hayvanları avlamak için süratle geliyorlar,
Çiçekler arasındaki ay, eğer üstündeki gençleri mest etmiş.” Açıl, “İlk Türk Devletlerinde Kadın Algısı ve Kadın Hakları”, s. 69.

¹⁷⁴Arzu Terzi, “Türk Siyaset Kültüründe Kadınların Rolü”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.1, S.1, 2012, s. 18.

¹⁷⁵Aydın Taneri, *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri Kuruluş Devri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 21.

¹⁷⁶Özcan, “İskitlerden Bâcıyan-ı Rum'a Türk Kadınının Dönüşen Yaşam Tarzı”, s. 174.

¹⁷⁷Acar, “Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın”, s. 399.

öldürmüş ve sürgüne göndermiştir.¹⁷⁸ Buğarık Hatun'un bu cesareti, Hunlar arasında bilge ve yiğit olarak nitelendirilmiştir. Kaynaklarda geçtiğine göre Buğarık Hatun yüz bin kişilik bir orduya sahiptir.¹⁷⁹ Görüldüğü üzere, Türk kadınları gerek diplomatik gerekse de orduda fiilen yer almışlardır. Siyasetten ve ordudan anlayan bu zeki kadınlar, devleti belirli bir strateji ile yönetmişlerdir. Bu sayede günümüze örnek bir alp karakter olarak ışık tutmuşlardır.

Geçmişten günümüze kadar bir toplumun uygar olduğunu anlayabilmek için, o toplumun kadın ve çocuklarına olan davranışları ve insan hakları göz önünde bulundurulmalıdır. Tarih perspektifinden bakıldığında, kadınların devlet yönetiminde söz sahibi olup, hatta devlet yönetebilen kadınların var oluşu ve buna karşın bazı toplumlarda köle olarak satılan, hiçbir hukuki hakkı olmayan kadınların var oluşu da göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁸⁰ Dolayısıyla Türk tarihinde siyasete yön veren pek çok hatun bulunmaktadır.

Türklerin babaerkil bir toplum olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Fakat bütün veriler değerlendirildiğinde, Türklerin salt pederşahi bir topluluk olmayışı, aynı zamanda erkek ve kadını bir bütün olarak ele alan bir kültüre sahip oldukları görülür. Kadının devlet yönetimine iştirak etmesi bize bu durumu göstermektedir.¹⁸¹ Hatta hükümdarların eşlerine ait karargâhlar kurulup, şehirlere isimlerini verebilecek kadar medeni oluşları dikkate şayandır.

Kadın, toplumun değişmesinde rol alan en önemli karakterdir. Türk kadınıni şekillendiren de her zaman bozkır kültürü olmuştur. İklim şartları gereğince kadın, çocuk ve yaşlı bakımı, dokumacılık, çadır kurma, yemek, temizlik gibi işlerin yanında savaşlarda da yerini almıştır. Bozkır hayatının getirdiği bu zorunlu savaşçılık sayesinde kız ve erkek çocukları küçükten savaş eğitimi almışlardır. Dolayısıyla kadınların erkekler gibi savaşması o dönem şartlarında hiç de yadırganmamıştır. Öyle ki orduda ok atan kadın birlikleri de bulunmaktadır. Kadınlar savaşta ölen eşlerinin yerine sürülere de sahip çıkmışlardır. Kısacası Türk kadınının

¹⁷⁸Özcan, “İskitlerden Bâcıyan-ı Rum’a Türk Kadınının Dönüşen Yaşam Tarzı”, s. 174. Ayıca bkz. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 153.

¹⁷⁹Selahattin Döğüş, “Kadın Alplardan Bâcıyan-ı Rum’a (Anadolu Bacıları Teşkilatı); Türklerde Kadının Siyasi ve Sosyal Mevkii”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi* C. 12, S. 1, 2015, s. 131.

¹⁸⁰Tellioğlu, “İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine”, s. 209.

¹⁸¹Yörükkan, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, s. 48.

sorumlulukları ister istemez kadının savaşçı bir karaktere bürünmesine sebep olmuştur. Yapılan arkeolojik kazılarda silahı ile gömülen kadınlara rastlanılmıştır.¹⁸²

¹⁸²Erođlu, “Sosyo-Ekonomik Açıdan Eski Türklerde Kadının Konumu”, s. 444.

2. BÖLÜM

ORTA ÇAĞ TÜRK-İSLAMDEVLETLERİNDE ALP TİPİ KADIN ÖRNEKLERİ

1. İSLAMİYET'İ KABUL EDEN TÜRK TOPLULUKLARINDA ALP KADIN FİGÜRLERİ

Türkler başlangıçta Gök Tengri, Budizm, Maniheizm, Nesturilik, Hristiyanlık, Musevilik, Ateşperestlik gibi dinleri; Şamanizm, tabiat güçlerine inanma ve Totemcilik gibi inanç sistemlerini benimsemişlerdir.¹⁸³ 751 yılında gerçekleşen Talas Savaşı'nda ilk kez İslamiyet ile tanışan Türkler, Abbasiler döneminde bu dini kabul etmişlerdir.¹⁸⁴ Bunda en büyük etken toplumun büyük bir kısmı tarafından kabul edilen Gök Tengri dini ile İslamiyet'in bazı benzerliklerinin bulunmasıdır.

İslamiyet'i kabul etmek isteyen İdil Bulgar Hükümdarı Almış Han, Abbasi Halifesi El Muktedir'den bir elçi göndermesini istemiştir. Bunun üzerine İbn Fadlan ve bir katile görevlendirilmiştir. İbn Fadlan, seyahatnamesine Türklerde kadınların erkeklerden kaçmadığı, davetlerde bulunduğu ve zinanın olmadığını kaydetmiştir.¹⁸⁵ Buradan Türklerin İslamiyet öncesinde de kadına değer verdikleri ve sosyal yaşantıda rahat hareket ettikleri anlaşılmaktadır.

Bazı Türk toplulukları İslamiyet'i kabul ettikten sonra da kültürlerini devam ettirmişlerdir.¹⁸⁶ Dönemin koşulları, cinsiyet rolleri üzerinde etkili olduğundan erkek ve kadın ayrımı yapılmamıştır. İslami dönem eserlerinden olan Kutadgu Bilig'de kız ve erkek çocuğunun nasıl eğitilmesi gerektiği hakkında bilgi verilmiştir. Buradan da anlaşılabacağı üzere, kız ve erkek çocukları arasında ayrım yapılmaksızın aile içi eğitimin eşit olarak verilmektedir. Kutadgu Bilig'de ayrıca kadına saygı duyulması

¹⁸³ Ziya Gökalp, "Göçebelik ve Türk Töresi", *Türk Medeniyeti Tarihi*, haz. Ali Duymaz, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017, s. 27.

¹⁸⁴ Metin Bozkuş, "Türklerin İslamiyet'i Kabulü ve Aleviliğin Türkler Arasında Yayılması", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2, 1998, Sivas, s. 411.

¹⁸⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ramazan Şeşen, *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2019, s. 10-11.

¹⁸⁶ Acar, "Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın", s. 400.

ve ne isterse yapılması gerektiği, evin kapısını kilitleyip başka bir erkeğin sokulmaması gerektiğinden bahsetmiştir.¹⁸⁷

Bazı Türk toplumlarında İslamiyet'in kabulünden sonra, kadının ev dışındaki sosyal yaşantıda pasif kaldığı görülmektedir. Bunda etken; İslamiyet'in getirdiği kısıtlamalar değil, İslamiyet'i ilk kabul eden toplumun Araplar olmasından ileri gelmektedir. Arapların İslamiyet öncesi yaşantılarının ve bunun yanında Fars, Bizans gibi toplumlarla sosyal, siyasi, kültürel etkileşimin getirdiği köhneleşmiş geleneklerin Türklere sirayet ettiği düşünülmektedir.¹⁸⁸ İslam öncesi Arap toplum yapısında kadınlar geri plana atılmış, kız çocukları babaları tarafından diri diri toprağa gömülmüşlerdir. Arap toplumunun bu ve benzeri adetleri "Cahiliye" çağının kalıntılarıdır. Bu durum kadın ve erkeğin eşit olduğu Türk adet gelenek ve göreneklerinde çelişkiye neden olmuş, Türk kültür yapısını değişime uğratmıştır.¹⁸⁹

İslamiyet'i kabul eden bazı toplumlarda ise İslamiyet yanlış algılanmış ve fikir ayrılıklarından dolayı kadını baskı altına alan topluluklar ortaya çıkmıştır.¹⁹⁰ Oysa İslamiyet, kadın ve erkeği "insan" olarak eşit kabul etmiş, emir ve yasakların iki cins tarafından da uyulması gerektiği konusu kutsal kitapta belirtilmiştir. Ayrıca İslam dininde, Nahl Suresi ile kız çocuğunu diri diri gömen toplum lanetlenmiştir.¹⁹¹ Dolayısıyla eski Arap geleneklerinin etkisiyle İslamiyet'e yüklenen yanlış intiba zamanla ortadan kalkmıştır.

İslam tarihi kaynakları incelendiğinde, Hz. Muhammed döneminde kadınların sosyal hayatta aktif olduğu görülmektedir. Bunu Hz. Muhammed'in ilk eşi olan Hz. Hatice'nin ticaret işleri ile uğraşmasından anlamak mümkündür. Bu dönemde savaştan alıp kadınlara görmek de mümkündür. Zaten Hz. Muhammed'in ikinci eşi, ilk Müslümanlardan olan Hz. Aîşe ve kızı Hz. Fatıma bizzat seferlere katılmıştır.

¹⁸⁷ Yusuf Has Hacıp, *Kutadgu Bilig*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, çev. Ayşegül Çakan, İstanbul, 2017, s. 337-338.

¹⁸⁸ Ziya Gökalp, "Aile Ahlakı: 3 Konak", *Yeni Mecmua Yazıları*, haz. Salim Çonoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2018, s. 146-147.

¹⁸⁹ Nilgün Dalkesen, "Gender Roles And Women's Status In Central Asia And Anatolia Between The Thirteenth And Sixteenth Centuries", *ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*, Ankara, 2007, s. 19.

¹⁹⁰ Acar, "Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın", s. 402.

¹⁹¹ "Onların birine bir kızının olduğu müjdelenirse, yüzü kızarır, hiddetten köpürürler kendisine verilen müjdeden dolayı halktan gizlenir. Kız çocuğunu diri diri gömeyim mi diye düşünür. İyi bilin ki onlar pek fena muhakeme edileceklerdir." Bkz. Kuran-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali, Nahl Suresi, 58-59. ayetler.

Bahriye Üçok, Hz. Muhammed'in eşi Hz. Aîşe'nin, Cemel Vakası'nda ordunun başında bulunduğunu kaydetmiştir. Hz. Aîşe, Talha ve Zübeyir'den sonra savaşı idare etmiştir. Abbasi Devleti ve Emeviler Dönemi'nde halifeler Türk hatunlar ile evlenmişlerdir. Bu hatunlardan bazıları naibelik yaparak devleti oğulları adına yönetmişlerdir.¹⁹² Yine, Muaviye Kıbrıs'ı fethettiğinde Ümmü Haram isminde bir kadın ilk şehit olan kişidir.¹⁹³ Yani İslamiyet'in ilk dönemlerinde kadının geri planda kalmadığı, özellikle askerî alanda etkisinin olduğu görülmemektedir.

İslamiyet'i kabul eden Türklerde kadına verilen önemi, *Terken Hatun* unvanlı kadınların yönetime geçmesinden anlamak mümkündür. Selçuklu Devleti Dönemi'nde Terken Hatunlar, hakanlar savaşta zor durumda kaldıklarında yardım etmişlerdir. Bu hatunların, *Hatun Divanı* adını verdikleri bir meclisleri de bulmaktadır.¹⁹⁴

1.1. Karahanlı Devleti'nde Alp Tipi Kadın: Celâliye Hatun (Terken)

840-1212 yılları arasında hüküm sürmüş¹⁹⁵ Karahanlılar devrinin en önemli kaynaklarından olan Kutadgu Bilig'de “*Senin ay gibi oğlun veya kızın doğarsa onu kendi evinde terbiye et bu işi başka ellere bırakma*” tavsiyelerinden de anlaşılacağı üzere kızın ve erkeğin ayırım yapılmaksızın eşit eğitilmesi ve gereken terbiyenin verilmesi öğütlenmektedir.¹⁹⁶

Bu devirde kadının sosyal durumu hakkında Terken Hatun unvanının kullanılmaya başladığı görülmektedir. Bu unvanın Karahanlılara Uygurlardan geçtiği düşünülmektedir.¹⁹⁷ Ayrıca bu dönemde hanedan mensubu kadınlar “Altun Tanrım” olarak nitelendirilmişlerdir.¹⁹⁸ 1041-1068 yılları arasında Batı Karahanlı Hükümdarı olan Tamgaç Han'ın kızı Celâliye Hatun'dur. (d.?- ö.1094) Bu hatun, Terken Hatun unvanı ile anılmış, Selçuklu Hükümdarı Melikşah ile evlenerek Selçukluların varisi

¹⁹² Kabaç (Kınık) Hatun, Şuca Hatun ve Naime Şağab Hatunlar hakkında detaylı bilgi için bkz. Gültepe, *Türk Kadın Tarihine Giriş Amazonlardan Bâciyân-ı Rûm'a*, s. 269-288.

¹⁹³ Kırkpınar, *Türk Kültür Tarihi*, s. 130.

¹⁹⁴ Acar, “Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın”, s. 400-401.

¹⁹⁵ Hüseyin Tekinoğlu, *Karahanlılar*, Kamer Yayınları, İstanbul, 2015, s. 7.

¹⁹⁶ Eroğlu, “Sosyo-Ekonomik Açından Eski Türklerde Kadının Konumu”, s. 445.

¹⁹⁷ Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, s. 126.

¹⁹⁸ Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, s. 124.

olmuştur.¹⁹⁹ Karanlılarda her hanedan üyesinin bir askerî kuvvete sahip olduğu bilgisi mevcuttur.²⁰⁰ Buradan Celâliye Hatun'un da bir hanedan üyesi olmasından dolayı emrinde askerî teşkilatının bulunduğu yorumu yapılabilir. (Bkz. Ek. 11)

1.2. Uyğur Devleti'nde Görülen Alp Kadınlar: Uluğ Hatun ve Dilşad (İpar) Hatun

Göktürk Devleti'ni ortadan kaldırarak 745 yılında kurulmuş olan,²⁰¹ Uyğur Devleti'ne bir seyahat gerçekleştiren Çinli elçi Wang Yen Te, eserinde Uyğur toplumunun birçoğunun at kullanmayı bildiğini ve ok attıklarını kaydetmiştir.²⁰² Ayrıca prensesin ve hakanın her birinin kendilerine ait at sürülerinin olduğundan bahsetmiştir.²⁰³

Uyğur Devleti kurulmadan önce hükümdar savaşta iken yönetime eşi Uluğ Hatun bakmış, oğlunun yaşının küçük olmasından dolayı devleti on beş sene idare etmiştir.²⁰⁴ Halk içinde çıkan karışıklıkları bastırmış, düzen ve nizamı sağlamıştır. Aynı zamanda Uluğ Hatun'un davalara bakması, kanunlara uymayanları cezalandırması ne derece yönetimde etkin olduğunu gösterir.²⁰⁵

Doğu Türkistan'da Uyğur Türklerinden olan, yüzyıllar sonra ortaya çıkan, cesareti ve güzelliği ile anılan Hoca Cihan'ın eşi Dilşad (İpar) Hatun, Uyğur Devleti'nin 1759'lu yıllarda yönetimde söz sahibi olduğu bilinmektedir.²⁰⁶ (Bkz. Ek. 8) Dilşad Hatun, Çin ve Türk ilişkilerinde önemli roller üstlenmiştir. Türk kadını Uyğurlar döneminde de yönetimde söz sahibi olmuş, muhafaza ettiği değeri gösteren kayıtlar ile tarihî kaynaklarda kendisinden söz ettirmiştir.²⁰⁷ Dilşad Hatun, XVIII. yüzyılda Doğu Türkistan'ı kendi topraklarına katmak isteyen Çin İmparatoru Chien Lung ile vatanını korumak için mücadele eden kahraman bir Türk kadınıdır.²⁰⁸

¹⁹⁹ Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, s. 127.

²⁰⁰ Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, s. 202.

²⁰¹ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 126.

²⁰² Özkan İzgi, *Çin Elçisi Wang Yen Te'nin Uyğur Seyahatnamesi*, TTK Yayınları, Ankara 1989, S. 58.

²⁰³ İzgi, *Çin Elçisi Wang Yen Te'nin Uyğur Seyahatnamesi*, s. 65.

²⁰⁴ Acar, "Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın", s. 399.

²⁰⁵ Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014, s. 143.

²⁰⁶ Selçuk, *Türk Tarihinde Kadın ve Savaş*, s. 190.

²⁰⁷ Acar, "Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın", s. 402.

²⁰⁸ Selçuk, *Türk Tarihinde Kadın ve Savaş*, s. 191.

Çin’de adet olduğu üzere, yenik düşen devletin kraliçesi ile evlenilerek hem akrabalık kurulabilir hem de topraklara sahip çıkılarak ülkede patlak verebilecek ayaklanmalara engel olunabilirdi. Öyle ki Çin İmparatoru Chien Lung, Dilşad Hatun ile evlenmek istemiş, kocasını öldürterek onu yanına getirtmek istemiştir. Kocasının öldürüldüğünü öğrenen Dilşad Hatun, her zaman vatanına dönmek ve kocasının intikamını almak istemiştir. Çin İmparatoru’nun karşısına savaşçı kıyafetleri ile çıkmış, ²⁰⁹ evlenmeyi kabul etmeyerek, İmparator’un annesi tarafından öldürülmüştür.²¹⁰

1.3. Müslüman Türk Delhi Sultanlığında Alp Tipi Bir Kadın: Sultan Raziye Begüm

Raziye Begüm Hatun, Hindistan’da 1206-1526 yılları arasında varlığını sürdüren Delhi Müslüman Türk Devleti’nin hükümdarı Şemsüddin İltutmuş’un kızıdır. Babası İltutmuş 1236 yılında öldükten sonra devletin başına geçmiş ve 1240 yılına kadar devleti yönetmiştir.²¹¹ Raziye Begüm Hatun, ağabeylerinin aksine daha akıllı ve hükümdarlık ruhuna sahiptir. Babası ölmeden kızı Raziye’ye Begüm’deki bu özellikleri fark etmiş ve yerine kızını tayin etmiştir. Böylece Raziye Begüm Hatun *ahd* yolu ile tahta çıkmaya aday gösterilen ilk kadın naibe olmuştur.²¹² (Bkz. Ek. 12)

Raziye Begüm Hatun’u diğer erkek kardeşlerinden ayıran önemli özellikleri, savaşçı olması, bilginleri seven ve koruyan cesur bir karaktere sahip olmasıdır. Erkek kardeşleri içkiyi ve eğlenceyi sevdiklerinden, babası Raziye’nin hükümdarlığa daha uygun olacağını söylemiştir.²¹³

²⁰⁹Selçuk, *Türk Tarihinde Kadın ve Savaş*, s. 193.

²¹⁰Selçuk, *Türk Tarihinde Kadın ve Savaş*, s. 197.

²¹¹H.Hilal Şahin, “Müslüman Türk Devletinin Tek Kadın Sultanı Belkîs-i Cihan Raziye Begüm”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2018, C. 5, S. 16, s. 369; M. Melis Savaş, “Türk Kadının Liderlik Sembolü: Raziye Begüm Sultan ve Ondan Geriye Kalanlar”, *Türklerde Kadın*, Kömen Yayınları, Konya, 2020, s. 21-33.

²¹²Ahd: Başta bulunan hükümdarın önceden tayin yoluyla hükümdarlığa aday göstermesidir. Bahriye Üçok, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s. 37.

²¹³Üçok, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, s. 41.

Raziye Begüm Hatun'un tahta çıkışı esnasında yaşanan bazı karışıklıklar sebebiyle ahd yolu ile tahta çıkamayınca, halkın desteğini alarak diğer kardeşini ortadan kaldırmış ve galebe ile tahta oturmuştur.²¹⁴

Sultan Raziye Begüm Hatun, devleti yönettiği süre müddetince adaleti ve cömertliği temsil etmiştir. Kendi adına para bastırmıştır.²¹⁵ (Bkz. Ek. 13) Döneminde bazı karışıklıklarla karşılaşmıştır. *Nur-Türk ayaklanması* bu dönemde gerçekleşen önemli bir olaydır.²¹⁶ Bu olaydan sonra Raziye Begüm Hatun kendisini sultan olarak görmek istemeyen vezir ve adamları ile savaştı. Hatta otağını Cemne Irmağı'nın kenarına kurdurarak kendi tarafında olan ve karşıt olanların mücadelesini buradan yönetmiştir.²¹⁷ Sonraki süreçte Raziye Begüm Hatun en yakın adamlarının bağlılığını kaybetmiş ve yakalanıp hapsedilmiştir. Sultan Raziye Begüm hapisten kurtularak yeniden bir ordu topladıysa da başarılı olamamıştır. Kaytahl'da esir düşerek şehit olmuştur.²¹⁸

1.4. Salgurlu Devleti'nde Alp Tipi Kadınlar: Naibe Bibi Türkan ve Ebeş Hatun

Naibe Bibi Türkan Hatun, İran'da 1148-1286 yılları arasında kurulmuş olan Salgurlu Devleti'nde 1261-2 tarihlerinde devleti yönetmiş bir Türk kadın hükümdardır. Salgurlu Devleti Irak Selçuklularından olan Tuğrul'un hacibi olmuştur.²¹⁹ Ebu Bekir'den sonra yerine Oğlu II. Sa'd tahta geçmiş kısa bir süre sonra ölünce yerine 12 yaşındaki oğlu Muhammed tahta geçmiştir. Fakat Muhammed'in yaşının küçük olması sebebiyle annesi Bibi Türkan Hatun 1260

²¹⁴Üçok, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, s. 45.

²¹⁵Bahriye Üçok, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara, 1981 s. 50.

²¹⁶Nurüddin adında bir Türk tarafından ortaya çıkmış olan Hindistan'da Karmetiler ve Melahide topluluğu arasında anlaşarak, İmam Hanefi ve İmam Şafii mezhebine karşı eylemler ve propagandalar yaparak,634-1236 Recep ayının altıncı Cuma günü Cami-i Mescide silahları ile saldırdılar ve Müslümanları katlettiler. Geride kalan Müslümanlar ellerinde taş ile onlara direnerek ayaklanmayı durdurmayı başarmışlardır. Üçok, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, s. 46

²¹⁷Üçok, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, s. 46-47.

²¹⁸Üçok, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, s. 56.

²¹⁹Üçok, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, s. 140.

yılında oğlu adına devleti yönetmiştir.²²⁰ Oğlu Muhammed'in damdan düşüp ölmesi üzerine iki yıl kadar hükümdarlık yapmıştır. ²²¹

Daha sonra Muhammed'in amcası Salgur Şah'ın oğlu Muhammed Şah tahta geçerek devleti yönetmiştir. Ne var ki Muhammed Şah, devleti yönetme konusunda meziyetsiz bir karakterdir. Kızını Muhammed Şah'a veren Bibi Türkan Hatun bir yandan devlet idaresini elinde tutmak istemiş fakat Muhammed Şah, Bibi Türkan Hatun'a karşı gelerek buna izin vermemiştir. Bibi Türkan Hatun Muhammed Şah'ın hapsedtiği kardeşi Selçuk Şah ile iş birliği yaparak Muhammed Şah'a karşı savaş açmışlardır. Giriştiği savaştan başarılı çıkan Bibi Türkan Hatun, Selçuk Şah ile evlenmiştir. Bibi Türkan Hatun'un kızı Ebeş Hatun Moğolların varisi olan Mengü Timur ile nişanlanarak Moğollar ile akrabalık kurmuşlardır. Selçuk Şah, karısı Bibi Türkan Hatun'un fazla nüfuzu olmasından son derece rahatsız olduğundan karısını öldürtmüştür. Daha sonra bu devletin başına Bibi Türkan'ın kızı Ebeş Hatun geçmiştir.²²²

İran'da hüküm süren Salgurlu Devleti naibesi olan Ebeş Hatun'un annesi Bibi Türkan olduğundan hükümdar soyundandır. Kirman'daki Kutluk Devleti ²²³ ile arabalık ilişkisi kurmuşlardır. Salgurlu Hanedanlığı'nda erkek varis olmadığından varis olan II. Sad'ın kızı Ebeş Hatun 1263 yılında tahta geçmiştir. Hülagü'nün emri ile Ebeş Hatun adına hutbeler okunmuş ve paralar bastırılmıştır. Ebeş Hatun genç yaşta tahta geçmiş ve 22-23 yıl kadar devleti yönetmiştir. Ebeş Hatun, Hülagü'nün oğlu Mengü Timur ile evlenmiştir.²²⁴ Ebeş Hatun Fars toplumunu refaha ulaştırmak için büyük gayret sarf etmiş, gelini olduğu Moğol Devleti'nin bu bölgeleri çeyiz bahanesi ile ele geçirmek istemesine karşı koymuş ve Moğollarla mücadeleye girmiştir. Ebeş Hatun giriştiği mücadelelerden yenik ayrılmış ve hastalığa yakalanarak Çerendap denilen yazlık orduda hayatını kaybetmiştir. Dönemin ünlü

²²⁰Yasemin Aktaş, "Salgurlular'da Naibe Türkan Hatun ve Atabeg Abiş Hatunun İdaresi ", *Mavi Atlas*, C. 8, S.2, 2020, s. 492.

²²¹ Üçok, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, s. 141.

²²² Üçok, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, s. 143-146.

²²³ Kirman bölgesinde 1202-1306 yıllarında kurulan Kutluğhan Devleti'dir. Bkz. Ahmet Taşağıl, "Kutluğhanlılar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.26, TDV Yayınları, Ankara, 2002, s. 492-494.

²²⁴Üçok, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, s. 149.

şairlerinden olan Sadi Şirazî'nin bu alp kadın için şiirler kaleme aldığı bilinmektedir.²²⁵

Ebeş Hatun ve Bibi Türkan'ın dışında; Naibe İnanç Hatun, Türkan Hatun, Safvetüddin Padişah Hatun, Devlet Hatun, Sultan Satı Bey Han, Mısır'da hükümdarlık yapan Şecer üd-Dür devlet yönetme mertebesine ulaşan diğer Türk naibelerdendir. (Bkz. Ek. 14) Şecer üd-Dür, kocası Melik Salih 1249'da öldükten sonra aktif bir şekilde siyasetine devam etmiştir²²⁶ ve kendi adına para bastırmıştır. (Bkz. Ek. 15) Moğollarda da hatun unvanına sahip sikkelere ulaşılmıştır.²²⁷

Siyasî, diplomatik ve askerî alanda görev alan kadın hükümdarların elçi kabul etme, antlaşma imzalama ve kanun çıkarma gibi yetkilerinin olduğunu bilinmektedir. Dolayısıyla kadın hükümdarların şahıslarına özel mühürleri ve hükümdarlık alameti olarak bilinen kendi adlarına kestirdikleri sikkelerin olması normal bir durumdur. Bu sayede Göktürk yönetiminin yaygınlık kazanmış olduğu anlaşılmaktadır.²²⁸

Harzemşahlı Alaaddin Tokuş'un eşi de Kıpçak Türkü olduğundan Terken Hatun ismi ile anılmıştır. Bu Türk melikesinin nüfuzu oldukça fazladır. Hatta mührünün üzerinde: *"Din ve dünyanın koruyucusu Türklerin prensesi, bütün kadınların melikesi"* yazmaktadır.²²⁹

1.5. Selçuklular Devleti'nde Alp Kadınlar

Selçuklularda Terken unvanlı hatunların kendilerine ait iktaları, divan teşkilatları ve askerleri bulunmaktaydı.²³⁰ Selçuklu Devleti'nde hükümdar ve naibelik yapan kadınların taht mücadelelerine girişmelerinden dolayı buradan iyi birer savaşçı olduklarını ve orduda bizzat yer aldıklarını anlamaktayız. Selçuklu Dönemi alp kadın tipine verilebilecek en belirgin örnekler Altuncan Hatun ve Terken Hatun'dur. Selçuklu kadınları orduda bizzat görev aldıkları hakkında fazla malumat

²²⁵Üçok, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, s. 155-158.

²²⁶Üçok, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, s. 60.

²²⁷ Moğol Melikesi Turakina Hatun'un Tiflis'te adına sikke bastırmıştır. Bkz. Üçok, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, s. 19.

²²⁸Ayrıca bkz. Gaybullah Babayar, "Semerkant'ta Bulunan Kağan ve Hatun Unvanlı Eski Türk Sikke ve Mühürleri Üzerine", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, 2019, s. 177-202.

²²⁹ Gömeç, "Terken Unvanı Hakkında", s. 110.

²³⁰Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, s. 144.

bulunmamaktadır. Kale veya şehir muhafazasında gerekli durumda yardımcı olmuşlardır.²³¹

1.5.1. Altuncan Hatun

Altuncan Hatun Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in hanımıdır. (d.?- ö.1060) Altuncan Hatun kocasının güvenini ve sevgisini kazanmış, zeki ve cesur bir kadındır. (Bkz. Ek. 16) Tuğrul Bey işlerinde Altuncan Hatun'un fikrini alırdı.²³²

Büveyhoğullarından Arslan Besasiri, Selçuklu Devleti'nde karışıklık çıkarmak için Tuğrul Bey'in kardeşi İbrahim Yinal ile iş birliği yapmış ve İbrahim Yinal'ı Tuğrul'a karşı destekleyeceğini bildiren bir mektup göndermiştir. İbrahim Yinal isyan etmiş, iki kardeş Hemedan'da savaşa tutuşmuştur. İbrahim Yinal'ın bölgeye önce gelip çevredeki Türkmen Beylerinin desteğini adlığından Tuğrul Bey'in ordusu müşkül duruma düşmüştür. Altuncan Hatun bu sırada devreye girip kendine ait ordu birliklerini kocası Tuğrul Bey'e yardım için göndermiştir. Altuncan Hatun kendisi de gitmek istemiş fakat vezir Amidül Mülk kendisini vazgeçirmiştir.²³³ Amidül Mülk'ün art niyetli olduğunu anlayan Altuncan Hatun derhal veziri tutuklatmış ve hemen bir ordu toplayıp bu ordunun başında Hemedan'a doğru yola çıkmıştır. Böylece İbrahim Yinal'ı da mağlup etmeyi başarmışlardır. Tuğrul Bey'in takdirini kazanan Altuncan Hatun, 1060 yılında Zencan'da vefat etmiştir.²³⁴

1.5.2. Celâliye Hatun (Terken Hatun)

Yukarıda da bahsedildiği üzere Celâliye Hatun Karahanlı Tamgaç'ın kızı, Selçuklu Sultanı Melikşah'ın eşidir. Terken Hatun, çok zengin ve nüfuza sahiptir. Kendi veziri olan Tacü'l-Mülk Ebu'l Ganaim'i Nizamü'l Mülk'ün yerine geçirmek için gayret sarf etmiştir.²³⁵ Aynı zamanda 1092 yılında Büyük Selçuklu Hükümdarı Melikşah'ın ölümü üzerine kendi oğlu Mahmut'u tahta geçirmek isteyen Terken Hatun, Vezir Nizamü'l Mülk ve onun desteklediği diğer varis Berkyaruk ile

²³¹ Selçuk, *Türk Tarihinde Kadın ve Savaş*, s. 143.

²³² Ayşe Dudu Kuşçu, "Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, S. 1, 2016, s. 184.

²³³ Kuşçu, "Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği", s. 185-186.

²³⁴ Kuşçu, "Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği", s. 188.

²³⁵ Reşîdü'd-Din Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih Selçuklu Devleti*, çev. Erkan Göksu-Hüseyin Güneş, Selenge Yayınları, İstanbul, 2010, s. 133.

mücadelelere girişmiştir.²³⁶ Melikşah'ın ölümünün hemen ardından Bağdat'ta oğlu Mahmut adına halifeye hutbe okutmuş ve Berkjaruk'u tutuklatmıştır. Terken Hatun ve Mahmud, Melikşah'ın tabutu ile birlikte orduyu da alarak İsfahan'a gelmişlerdir. Bu sırada Sultan'ın ölüm haberi yayılmış ve Berkjaruk taraftarı Nizamü'l Mülk ve adamları Berkjaruk'u Rey'e kaçırmışlardır. Bu haberi alan Terken Hatun Rey'e gelmiş ve Berkjaruk'un ordusu ile savaşmıştır. Terken Hatun'un ordusundaki askerlerin Berkjaruk tarafına geçmesi ile Terken Hatun savaşı kaybetmiştir. Terken Hatun Berkjaruk'a karşı dayısı İsmail ile ittifak kurmaya çalıştı ise de başarısız olmuş, sonunda vefat etmiştir.²³⁷

Burada Terken Hatun'un devlet yönetiminde bizzat geçmesi değil oğlunu tahta geçirmek için mücadelesini görmekteyiz. Terken Hatun'un siyasete yön verebilecek beceriye sahip olup olunmadığı hakkında bir bilgi yoktur. Eğer geçmek istese idi, yine Nizamü'l Mülk ve Berkjaruk ile mücadelesi kaçınılmaz olacağı aşikârdır.

Türkiye Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra Anadolu'da bağımsızlığını ilan eden Dulkadiroğulları Beyliği'nde kadın savaşçı birliklerini bulunduğu bilgisi Selçukname'de bildirilmiştir. XV. yüzyılda Anadolu'ya gelen Fransız elçi *Bertrandon de la Broquiere* kaleme aldığı seyahatnamesinde, “kadınların erkeklerden kaçmadığı, çok güzel ve iffetli olduklarını anlatırken, erkekler gibi silah taşıyıp²³⁸ oğulları ile birlikte savaştıklarını, Dulkadiroğulları Beyliği kadınlarından oluşmuş atlı birliklerinin olduğunu,²³⁹ İslamiyet'in yayılmasında etkili olduklarını ve Bacıyan-ı Rûm teşkilatında savaşçı kadınların yer aldığını ifade etmektedir.”²⁴⁰

Fuat Köprülü de bu seyyahın seyahatnamesinde “kendisinin bizzat ok ve yay kuşanmış bir Türk kadını görmüş olduğunu ve Dulkadiroğulları Beyliği'nin 30 kadından oluşan atlı birliğinin bulunduğunu” belirtmiştir.²⁴¹

²³⁶ Gömeç, “Terken Unvanı Hakkında”, s. 109. Erkan Göksu, *Bilge Vezir Nizamülmülk*, Erdem Yayınları, İstanbul, 2018, s.78-80.

²³⁷ Hasan Akyol-Erol Kara, “Melikşah Dönemi(1072-1092)” *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2014, s. 145-146.

²³⁸ Bertrandon De La Broquiere, *Bertrandon De La Broquiere'in Denizaşırı Seyahati*, çev. İlhan Arda, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 19.

²³⁹ Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, TTK Yayınları, Ankara, 1989, s. 107-108.

²⁴⁰ Özcan, “İskitlerden Bâcıyan-ı Rum'a Türk Kadınının Dönüşen Yaşam Tarzı”, s. 176.

²⁴¹ Mehmet Fuad Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, TTK Yayınları Ankara, 1999, s. 93.

1.6. Kazan Hanlığı Devrinde Bir Alp Kadın: Süyüm Bike Hatun

1516 yılında doğduğu bilinen Nogay mirzalarından Yusuf Mirza'nın kızı olan Süyüm Bike Hatun, küçük yaşta Kazan tahtına oturan Can Ali Han ile 1533 yılında evlendirilmiştir. 1550 yılında Rus ordusunun Kazan topraklarını işgale başlaması ve Kazan Kalesi'ne doğru ilerlemesi üzerine kalenin kapıları komutanlar tarafından korunmuş ve Süyüm Bike Hatun da savaş meydanında faaliyet gösterip diğer askerler gibi savaşmıştır. Kocası Can Ali Han öldükten sonra, oğlu Ödemiş Giray küçük yaşta olduğu için yönetimi annesi Süyüm Bike Hatun eline almıştır.²⁴² Rus imparatoru IV. İvan, Moskova'ya Süyüm Bike'nin esir olarak getirilmesini emretmiştir. Ruslar tarafından Kazan yönetiminin başına Şeyh Ali getirilmiştir. IV. İvan, Süyüm Bike Hatun ile Şeyh Ali'yi zorla evlenmeye mecbur bırakmıştır. Süyüm Bike Hatun'un nasıl bir hayat geçirdiği, 1554 yılında öldüğüne dair bilgiler mevcutsa da nerede ne şekilde öldüğü hakkında bir bilgi bulunamamıştır.²⁴³ (Bkz. Ek. 9)

1.7. Kırgızlarda Görülen Bir Türk Alp Kadın: Kurmancan Datka

Kırgız tarihinde karşımıza çıkan alp karakterdeki bir kadın olan Kurmancan Datka'nın asıl adı Kurbancan'dır. Kırgızların inancında kurban bayramında doğan çocuklara Kurbancan, Kurbanbek, Kurbanbay gibi isimler verilmektedir. Mamatbay'ın kızı olan Kurbancan'ın, 1811 yılında Hokand Hanlığına bağlı Orke Köyü'nde doğduğu bilinmektedir. Datka'nın ona verilen bir unvan olduğu anlaşılmaktadır.²⁴⁴

Kurmancan yapı itibarıyla cesur, zeki, ileri görüşlü, güzel ve İslami öğretilere, gelenek ve göreneklerine bağlı bir kızdı. (Bkz. Ek.10) On yedi yaşına bastığında, on dokuz yaşında kendinden daha zayıf karakterli Kul Seyit adında bir gençle evlendirilmiştir. Nitekim bu evliliğinde mutsuz olan Kurmancan, bu evliliği sonlandırmış, daha sonra Alimbek Datka ile evlenmiştir.²⁴⁵ Alimbek Datka Alay Bölgesi'nin lideridir. Alimbek ile evlendikten sonra Altay Kraliçesi (Alay Kraliçesi

²⁴²Selçuk, *Türk Tarihinde Kadın ve Savaş*, s. 202.

²⁴³Selçuk, *Türk Tarihinde Kadın ve Savaş*, s. 205.

²⁴⁴Samet Azap, "Kırgızların Gelecek Algısını Oluşturan Anne Arketipi: Kurmancan Datka", *Türk Dünyasında Kadın Algısı*, C. II, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Manisa, 2016, s. 757; Ahmet Haldun Terzioğlu, *Kurmancan Datka Destanı Alay Dağlarının Gök Hatunu*, Efsus Yayınları, İstanbul, 2021.

²⁴⁵ Azap, "Kırgızların Gelecek Algısını Oluşturan Anne Arketipi: Kurmancan Datka", s. 758.

jolarak anılma başlanmıştır. Bu arada Datka, *gerçek bağlılık* demek olan bu kelime, yönetimdeki en üst mertebede olan kişiye verilen bir unvan olarak kullanılmıştır.²⁴⁶ Kurmancan eşine devleti yönetmede yardımcı olmuş, tavsiyelerde bulunmuştur. Bu süre zarfında Kurmancan'ın askeri faaliyetleri de görülmektedir. Atına binerek, ordunun başına geçmiş komutanlık yapmıştır.²⁴⁷ 1862 yılında bir suikast sonucu hayatını kaybetmiştir. Bu süre zarfında Kurmancan Datka yönetimde söz sahibi olmuştur.²⁴⁸

Rusların Kırgız topraklarını işgal etmesiyle Kurmancan Datka işgal güçlerine karşı halkı birlik olmaya ve bu işgallere karşı ayaklanmaya çağırmıştır. İşgaller karşısında Rus General İvanov ve Skobelev'e esir düşen Kurmancan büyük kayıplar yaşamamak adına imzaladığı şartname büyük yankı uyandırmıştır.²⁴⁹ Şartname şu maddeleri içermektedir.

“1-Eski Hanlığın karargâhının yine önceki haline uygun düzenlenmesi, iki taraf için de uygun olmaz.

2-Yedi şehirli Hokand Ülkeleriyle Rus İmparatorluğu'nun istiklali altında, iki tarafın birleştiği kabul edilmiştir.

3-Yerli halkın hayat tarzına, sahip olduğu dinine, Rus idaresi tarafından bir baskı uygulanmayacaktır.

4-İsyan olursa bütün halk değil, sadece isyan edenler cezalandırılacaktır. Ele geçen ya da bizzat kendi gelerek suçunu itiraf edenler, azat edilecek; sürgün edilen ancak kaçan halka, tekrar kendi ülkelerine dönmelerine, sakın bir hayat sürmelerini şartıyla izin verilecektir.

5-Rusya'nın kendi idaresi altındaki başka halk topluluklarının hepsi de bu yedi şehirli ülkenin halkı için endişe duymaktadır.”²⁵⁰ Bu şartname ile serbest kalan

²⁴⁶Nerin Köse, “Kırgız Tarihinde Bir Kadın General: Kurmancan Datka”, *Milli Folklor Dergisi*, S. 54, 2014, s. 59.

²⁴⁷ Köse, “Kırgız Tarihinde Bir Kadın General: Kurmancan Datka”, s. 58.

²⁴⁸Omurzakova Tursunai, “The Role of Kumanzhan Datka In The History of the Kyrgyz” *Kurmancan Datka Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları IV*, İksad Yayıncılık, Gaziantep, 2020, s. 23.

²⁴⁹ Azap, “Kırgızların Gelecek Algısını Oluşturan Anne Arketipi: Kurmancan Datka”, s. 760.

²⁵⁰ Köse, “Kırgız Tarihinde Bir Kadın General: Kurmancan Datka”, s. 60.

Kurmancan'a ölümüne kadar Ruslar karışmamış ve ülkesini yönetmiştir.²⁵¹ 1907 yılında vefat ettiği bilinmektedir.²⁵²

Osmanlı Devleti'nin çağdaşı olan ve Türk oldukları bilinen bir devlette Timurlu Devleti'dir. Emir Timur tarafından kurulan bu devlette, kadınların siyasi, diplomatik ve askeri alanlarda etkin olduğunu görmekteyiz. Timur'un eşi Saray Mülk Hanım'ın bizzat sefere katıldığı ve orduyu denetlediği bilinmektedir. Buradan Saray Mülk Hanım'ın askeri meziyetlere sahip olduğu aynı zamanda da diplomatik ilişkilerinin iyi olduğu yorumu rahatlıkla yapılabilir.²⁵³ Zaten İbn-i Arabşah'ın ve Schiltberger'in kadınların savaşlarda bizzat yer aldıklarını, çok iyi savaştıklarını ve savaşa giderken yanlarında ok ve yay bulundurdıklarını²⁵⁴ ifade etmeleri bu yorumu doğrular mahiyettedir.

12-13. yüzyıllar arasında tarih sahnesine çıkan Orta Asya devletlerinden Moğolları ziyaret etmiş Fransız olduğu yönünde iddialar bulunan, Plano Carpini adlı Hristiyan elçi, kaleme aldığı eserinde kadınlarla erkeklerin aynı tür kıyafet giydiklerini;²⁵⁵ kadınların ve kızların çok iyi ata binip, ok ve yay kullandıklarından bahsetmiştir.²⁵⁶ Moğolların Türklerden başka bir toplum olduğu bilindiğine göre, Türklerle aynı coğrafyada varlıkların sürdürmüş olmalarından dolayı, kadınların karakteristik özelliklerinin benzerliği dikkat çekmektedir. Ayrıca Töregene/Türkina/Turakina Hatun, Ögedey öldükten sonra 1241-1246 yılları arasında naibelik yapmış, Moğolların ilk kadın naibesi olarak tanınmıştır.²⁵⁷

Verilen bilgilerden anlaşılıyor ki yönetimde söz sahibi olan kadınlar ya hükümdarın eşi ya da annesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani görev alan kişilerde hanedan mensubu, soylu kişilerdir. Türk tarihinde halktan sıradan bir kadını anlatan kaynaklar Cumhuriyet'in ilanına kadar hemen hemen hiç yoktur. Ancak Türklerde soylu hanımların hem yönetimde hem orduda söz sahibi olması, halkın içinden olan

²⁵¹ Köse, "Kırgız Tarihinde Bir Kadın General: Kurmancan Datka", s. 59.

²⁵² <https://www.turktoyu.com/turkistan-in-efsanevi-bir-kadin-kahramani-kurmancan-datka>(27.11.2021)

²⁵³ Tuba Tombuloğlu, "Timurlu Devletinde Kadın ve Statüsü", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 70, 2021, s. 383.

²⁵⁴ Tombuloğlu, "Timurlu Devletinde Kadın ve Statüsü", s. 392.

²⁵⁵ Johann de Plano Carpini, *Moğol Tarihi ve Seyahatname*, çev. Ergin Ayan, Derya Kitapevi, Trabzon, 2001, s. 31.

²⁵⁶ Carpini, *Moğol Tarihi ve Seyahatname*, s. 49.

²⁵⁷ Ayşe Atıcı Arayancan, "Moğol Sarayında Naibe: Töregene Hatun", *Türklerde Kadın*, Kömen Yayınları, Konya, 2020, s. 9-11.

kadınların da haklarının olduğunu göstermektedir. Türk kadınlarının çağdaşı olan toplumlara göre daha önemli ve özel bir konuma sahip oldukları görülmektedir.

2. İSLAMÎ DÖNEM'DE DESTANLARA YANSIYAN ALP TİPİ KADINLAR

Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra kendi kültürlerinde bariz değişikliğe gitmemiştir. Dönemin edebi kaynakları olan destanlarla kültürlerini gelecek kuşağa aktarmışlardır. Destanlarda alp kadınlardan bahsedilmektedir. Alp kadınlar genellikle bu destanlarda ideal eş ve sevgili olarak geçmektedir. Bu alp kadınlar, çok iyi savaşan, silah kullanan, ata binen karakterlerdir.

2.1. Manas Destanı'nda Alp Tipi Kadınlar

Kırgızlara ait bu destanda Çin-Moğol ve Kırgızlar arasındaki mücadelelerden bahseder. Manas Destanı'nda alp tipi kadına örnek Kız Saykal, Kanıkey'dir.²⁵⁸ Bu destanda, Manas'ın evleneceği Kanıkey'in ata binmeyi bilen bir kız olduğu bildirilmektedir. Yakup Bey, kızı Kanıkey'i Manas'a bazı şartlar altında verebileceğini belirtmiştir. Kızının asil olduğunu vurgulamış, kızı ile konuşacağını söylemiştir.²⁵⁹ Manas, Kanıkey ile evlenmeden önce Kanıkey'in gücünü ve cesaretini sınamış, kendisini yendikten sonra Kanıkey ile evlenmiştir.²⁶⁰

Destanın kadın karakteri Kanıkey, Manas ve askerlerin zor durumda olması üzerine yardıma koşmuş ve ihtiyaçlarını karşılamıştır.²⁶¹ 1330. beyitte Kanıkey'in düşmana bıçakla savunmaya geçtiği görülmekte ve Kanıkey'in savaş taktikleri bildiği anlaşılmaktadır.²⁶² Kanıkey hem savaşmış hem de zorda olan askerleri ölümden kurtarmıştır. Yaralanmasına rağmen kocası Manas'ı yalnız bırakmamış ve yaralarını tedavi etmek için uğraşmıştır. Diğer kadın karakterler olarak Çayırda Hatun, Manas'ın annesidir. Ak Erkeç, Ay Çörek isimleri de alp kadın karakterlere örnektir. Bu destanda geçen Ak Saykal isimindeki kadın karakterin Manas'ı

²⁵⁸ Aksoy, "Türk Destanlarında Alp Kadın ve Kurtuluş Savaşı Resimlere Yansımaları", s. 1004.

²⁵⁹ Tuncer Gülensoy, *Manas Destanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002, s.113-114.

²⁶⁰ Akyüz, "Manas Destanı'nda Alp Kadın Tipi", s. 175.

²⁶¹ Aksoy, "Türk Destanlarında Alp Kadın ve Kurtuluş Savaşı Resimlere Yansımaları", s. 1004.

²⁶² Gülensoy, *Manas Destanı*, s. 126.

yenebilecek potansiyelde olduğundan bahsedilmektedir.²⁶³ Destandaki anlatıdan Ak Saykal ismindeki kadının Manas'tan daha cesur daha güçlü ve savaşçı olduğu anlaşılıyor.

2.2. Ertabıldı Destanı'nda Alp Tipi Kadınlar

Kırgızlara ait olan Ertabıldı Destanı'nda iki kadın tipi vardır.²⁶⁴ Ağaç ve Çaçıkey isimle karakterler alp tipi kadına örnektir.²⁶⁵ Anne ve eş, sevgili ve yardımcı kadın tipleridir. Ertabil'in annesi olarak karşımıza çıkan Ağaç, ideal bir annedir. Hayırlı evlat yetiştiren ve eşinin yanında savaşan bir karakterdir. Sevgili kadın tipinde hükümdarın kızı Çaçıkey isimli karşımıza çıkan karakter, Ertabıldı'nın eşidir. Güzel, zeki, eşinin en iyi arkadaşı, danışmanı ve evin koruyucusudur. Obaya sahip çıkan cesur bir karakterdir. Alp kadın tipinin örneği olan Çaçıkey, eşi yokken obasını savunur, düşman ile kahramanca çarpışır.²⁶⁶

2.3. Dede Korkut Hikâyelerinde Alp Tipi Kadınlar

Türk tarihinin en önemli edebi eserlerinden olan Dede Korkut Hikâyelerinde Türk kadınlarına verilen önem her zaman vurgulanmıştır. Zeki Velidi Togan, Dede Korkut Kitabı'nda geçen yerlerin Türkistan Bölgesi'nde olduğunu ifade etmiştir.²⁶⁷ Bu eserde asıl vurgulanan nokta toplumun savaşçı bir yapısının olduğudur. Dede Korkut Hikâyesi'nde adı geçen, Selcen Hatun, Banu Çiçek ve Burla Hatun savaşçı özellikleriyle ön planda olan kadınlardandır.²⁶⁸ Burla Hatun, oğlu Uruz'u kurtarmak adına savaşa girer ve kahramanca çarpışır.²⁶⁹

Dede Korkut Kitabında geçen Bamsı Beyrek'in Banu Çiçek'i görebilmesi için bazı testlerden geçmesi gerekmektedir. Banu Çiçek kendini dadısı olarak tanıtmış, atına binerek, onunla güreşmek, ava çıkmak, ok atıp Bamsı Beyrek'in gücünü test etmek istemiştir. Buradan Banu Çiçek'in ata binmeyi ve silah kullanmayı

²⁶³Özcan, "İskitlerden Bâcıyan-ı Rum'a Türk Kadınının Dönüşen Yaşam Tarzı", s. 179.

²⁶⁴Aksoy, "Türk Destanlarında Alp Kadın ve Kurtuluş Savaşı Resimlere Yansımaları", s. 1005.

²⁶⁵Yasemin Koç, "Banu Çiçek'ten Gülcemal'e Alp Kadın Tipinin İzleri", *Journal of Turkish Language and Literature*, S. 3, 2017, s. 150.

²⁶⁶Aksoy, "Türk Destanlarında Alp Kadın ve Kurtuluş Savaşı Resimlere Yansımaları", s. 1005.

²⁶⁷Orhan Şaik Gökay, *Dedem Korkudun Kitabı*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 1973, s. 44.

²⁶⁸Aksoy, "Türk Destanlarında Alp Kadın ve Kurtuluş Savaşı Resimlere Yansımaları", s. 1004.

²⁶⁹Gökay, *Dedem Korkudun Kitabı*, s. 74.

bildiği anlaşılmaktadır.²⁷⁰ Bamsı Beyrek'in Banu Çiçek'i görebilmek için bazı testlere tabii tutulmasından, erkeklerin istedikleri kız ile kolay kolay evlenemedikleri yorumu da rahatlıkla yapılabilir.

Erkeklerin evlenmek istediği özellikteki kadınlarda Dede Korkut Kitabı'nda şu şekilde bahsedilmiştir. Kan Turalı ismindeki karakter:

“Baba ben yerimden kalkmadan o kalkmış olmalı, ben Karakoç atıma binmeden o binmiş olmalı, ben kanlı kâfir eline varmadan o varmış bana baş getirmiş olmalı dedi.”²⁷¹ Bu sözlerinden erkeklerin yiğit ve alp kadın özelliğine sahip eş istedikleri anlaşılmaktadır. Bu eserde hem Alp tipi kadın hem de ideal eş ve anne tasviri yapılmıştır.²⁷²

Türk destanlarında geçen kadın karakterin oluşumunda dönem şartları, yaşanılan bölgenin coğrafi yapısı, sürekli savaşma hali, devletlerin kurulup yıkılması ve bozkır yaşam kültürü yani göçebeliliğin gerektirdiği başlıca karakterlerin tümü alp kadın tipinin karakterize edilmesinde etkili olmuştur.²⁷³ Edebi unsurlara da yansıyan bu tip karakterler cesur, korkusuz, yılmak bilmeyen, becerikli ve kuvvetlidirler. Aynı zamanda edepli, güzel huylu, namuslu ve konuk severdir.²⁷⁴ Destanda geçen Burla Hatun ismindeki kadın karakter de savaş kahramanlıklarıyla tanınmıştır.

2.4. Köroğlu Destanı'nda Alp Tipi Kadınlar

Köroğlu Destanı'nda da kadın savaşçılara sıkça rastlanır.²⁷⁵ Bu destanda adı geçen Dâna Hatun isminde bir kadın alp tipi özellikler göstermesi bakımından önemlidir. Köroğlu'nun amcası Köse Kenan'ın, Kürt Beyi olan Adov Bey'in kızı Dâna Hatun'un ne kadar güçlü biri olduğunu duymuş ve onunla evlenmek için babasından istemeye gitmiştir. Köse Kenan, Adov Bey'e kızı ile gürseceğini kazanırsa kızını alacağını ama kaybederse kızının isterse kendini öldürebileceğini, isterse insafli davranıp bırakabileceğini söylemiştir. Bu anlaşma üzerine kırk

²⁷⁰Ergin, *Orhon Abideleri*, s. 61.

²⁷¹Eroğlu, “Sosyo-Ekonomik Açıdan Eski Türklerde Kadının Konumu”, s. 444.

²⁷²Aksoy, “Türk Destanlarında Alp Kadın ve Kurtuluş Savaşı Resimlere Yansımaları”, s. 1004

²⁷³Koç, “Banu Çiçek'ten Gülcemal'e Alp Kadın Tipinin İzleri”, s. 149.

²⁷⁴Koç, “Banu Çiçek'ten Gülcemal'e Alp Kadın Tipinin İzleri”, s. 150.

²⁷⁵Özcan, “İskitlerden Bâcıyan-ı Rum'a Türk Kadınının Dönüşen Yaşam Tarzı”, s. 179.

ağabeyinden bile güçlü olan Dâna Hatun ile gürşe tutuşmuştur. Kazanan Köse olmuş ve Dâna Hatun’u da alıp  aml bel’e d nm ştur.²⁷⁶

Destanlara konu olan kadınlar toplumun yansımasını bize göstermektedir.²⁷⁷ Zaman içerisinde alp kadın tipi değişikliğe uğradığı düşüncesi hâkim olmaya başlasa, İslamiyet kabul edilse de aslında Türk kadının savaşçı ruhu ve özelliği hiç değişmemiştir. Yeri geldiğinde canını ortaya koymuş ve canı pahasına savaşmıştır.²⁷⁸

²⁷⁶Beh et Mahir, *Köroğlu Destanı*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973, s. 68-76.

²⁷⁷Aksoy, “Türk Destanlarında Alp Kadın ve Kurtuluş Savaşı Resimlere Yansımaları”, s. 1005.

²⁷⁸Ko , “Banu  i ek’ten Gülcemal’e Alp Kadın Tipinin İzlery”, s. 150.

3. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİ'NDE GENEL HATLARI İLE KADINLARIN DURUMU

1. OSMANLI KURULUŞ DÖNEMİ'NDE BİR ASKERÎ TEŞKİLATI ÖRNEĞİ OLARAK BACIYAN-I RÛM

Sencer Divitçioğlu, Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecini evrensel bir hipoteze dayandırarak şöyle açıklamıştır:

“Orta Çağ'da yaşayan göçebe-çoban toplumlar kendilerini yeniden üretebilmek için hayvancılık yapmanın yanında savaşarak yeni otlak ve suvat yerleri açmaya ve ihtiyaçları olan mamul mal ile esiri gene savaşarak tarımcı yerleşik bölgelerden haraç ve yağma yoluyla sağlamaya mecburdurlar.”²⁷⁹

XV. yüzyıl Osmanlı tarihçisi Âşık Paşazade, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda dört teşkilatın önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Bu teşkilatlar, Ahiyan-i Rûm, Abdalan-ı Rûm, Gaziyan-ı Rûm ve Bacıyan-ı Rûm teşkilatlarıdır. Özellikle, Bacıyan-ı Rûm teşkilatı hakkında farklı iddialar ortaya atılmıştır.²⁸⁰ Mehmet Fuad Köprülü'nün iddiasına göre, Bacıyan-ı Rûm teşkilatı savaşçı Türkmen kadınlarından oluşmaktadır.²⁸¹ Zaten bu özelliklerden dolayı Lütî Paşa, Osmanlı Devleti'nin Anadolu Selçuklu Devleti'nin devamı olduğunu söylemiştir.²⁸² Bacıyan-ı Rûm teşkilatı, XIII. yüzyılda Türkmenlerin Anadolu'ya akın etmesi sonucu kurulan Anadolu Selçuklu döneminde, Ahi (Esnaf) teşkilatının kadın kolları olarak Kayseri'de kurulmuştur.²⁸³ Bu teşkilatın lideri Fatma

²⁷⁹ Divitçioğlu, *Ortaçağ Türk Toplamları Hakkında*, s. 46.

²⁸⁰ Franz Taeschner'a göre: Hacıyan-ı Rum ya da Bahşıyan-ı Rum'dur. Bu kelimelerin yanlışlıkla Bacıyan-ı Rum şeklinde okunmuş olabileceği fikrini öne sürmüştür. Hacıyan-ı Rum Anadolu Hacılarının, Bahşıyan-ı Rum Anadolu Sihirbazlarının oluşturduğu bir teşkilat olabileceği görüşü Zeki Velidi Togan tarafından da desteklenmiştir. Bkz. Yasemin Tümer Erdem-Halime Yiğit, *Bacıyan-ı Rum'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri*, Altınoluk Yayınları, İstanbul, 2010, s. 31.

²⁸¹ Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, s. 93.

²⁸² Kayhan Atik, *Lütî Paşa ve Tevarih-i Ali Osman*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 2001, s. 77.

²⁸³ Erdem-Yiğit, *Bacıyan-ı Rum'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri*, s. 24.

Bacı'dır(Hatun Ana).²⁸⁴Moğolların baskısıyla ahi, gazi, bacı teşkilatları dağılmış, Türkmen beyleri Anadolu'nun çeşitli yerlerine giderek kendi beyliklerini kurmuşlardır. Osmanlı Beyliği de bu süreçte kurulmuş bir beyliktir. Böylelikle, Âşık Paşazade ve Köprülü'nün ahilerin, kadınların, gazilerin ve abdalların siyasi, sosyal özellikle askerî yardımlarının, Osmanlı Beyliği'nin kurulmasında etkili olduğuna dair iddiaları doğrulanmıştır. Ayrıca, Dulkadiroğulları Beyliği'nde kadınlardan oluşan atlı, savaşçı birlikler bu teşkilatın kadınlardan oluştuğu yönündeki iddialara dayanak olmuştur.²⁸⁵

Bacıyan-ı Rûm Teşkilatı'nın halı-kilim dokumacılığı, keçecilik, boyacılık, örgücülük, kıyafet dikimi gibi ekonomik ve eğitici, bunun yanında da dinî, tasavvufî ve askerî faaliyetlerde bulunması, Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaştırma faaliyetlerinde bulunduklarını açıkça göstermektedir.²⁸⁶ Ravendi, 1197 yılında Harezmîler ve Iraklılar ile yapılan savaşta kadınların zırh kuşanarak ata bindikleri, ok atıp, kahramanca savaştıklarını ve elli kadar Iraklıyı sürdüklerini kaydetmiştir.²⁸⁷ Anlaşıyor ki bu teşkilatın kuruluşu Anadolu Selçuklularına kadar dayanır. Öyle ki İskitlerden başlayarak Türk kadınının savaşçı bir karakterde olduğu düşünülürse, Bacıyan-ı Rûm teşkilatının askerî faaliyetlerde bulunması tarihsel bir süreklilik ortaya koyar. Tarihin her döneminde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında da Türk kadını çok büyük roller üstlenmiştir.

Anadolu Selçukluların yıkıldığı, ikinci beyliklerin oluştuğu dönemde Anadolu'ya gelen İbn-i Batuta, Seyahatnamesi'nde Anadolu'da kadın-erkek ayrımcılığının olmadığını, Orhan Bey'in eşi Nilüfer Hatun'un şehrin hâkimi olduğunu ve misafîrperverliklerinden bahsetmiştir.²⁸⁸

Aynı coğrafyaya ziyarete giden İngiliz Seyyah Sir John Mandeville, yaklaşık bir asır sonrada kadınların erkekler ile aynı tarzda kıyafet giydiklerini kaydetmiştir. Ata rahat binebilmek için dar paçalı pantolonları tercih ettiklerini söylemiştir.

²⁸⁴Özcan, "İskitlerden Bâcıyan-ı Rum'a Türk Kadınının Dönüşen Yaşam Tarzı", s. 170. Fatma Bacı, Hacı Bektaş Veli ve erenlerin saygı gösterdikleri ihtiyar kadındır. Ahi Evren'in karısı olduğuna dair iddialar bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mikail Bayram, *Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum Anadolu Bacıları Teşkilatı*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2016, s. 38-48.

²⁸⁵Mehmet Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1981, s. 159.

²⁸⁶Bayram, *Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum Anadolu Bacıları Teşkilatı*, s. 71.

²⁸⁷Erdem-Yiğit, *Bacıyan-ı Rum'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri*, s. 41.

²⁸⁸Erdem-Yiğit, *Bacıyan-ı Rum'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri*, s. 46-47

Mandeville, Türk kadınının ancak evlendiğinde kontrol altına alınabileceğinden deayrica bahsetmiştir. Marco Polo'da hemen hemen aynı durumları gözlemlemiştir.²⁸⁹ Bacıyan-ı Rûm teşkilatının üyeleri, bu dönemki savaşçı karakterdeki kadınların bir tezahürüdür.

Dânişmend Gazi Destanı'nda Amasya Beyi Şah Şattat'ın kızı olduğu bilinen Efrumiye ismindeki bir kadın, erkeklerle omuz omuza çarpıştığı anlatılmaktadır. Dânişmend Gazi'nin yanında erkekler ile birlikte savaşarak üstün performanslar sergilemiştir. Efrumiye Anadolu'da gaza ve cihat hareketlerine katılmıştır.²⁹⁰

Moğollar Anadolu'yu işgal ettiklerinde ilk iş olarak Bacıyan-ı Rûm teşkilatını ortadan kaldırmıştır. Çünkü Moğollar bu Amazon kökenli alp kadınların sosyal, siyasi ve askerî bir teşkilat olduklarını bildikleri için önce onları yok etmişlerdir.²⁹¹ En azından işlevsiz hale getirilmiş olmalıdır ki Fuad Köprülü'nün ifadesine göre Osmanlı Beyliği kuruluşunda tekrar sahnede olsun.

Necati Gültepe: “Alp Kadınların, Bacıyan-ı Rum teşkilatı ile Son Turan Devleti olan Osmanlı Devleti'ni kurduktan sonra sahneden çekildiğini ya da uykuya daldığını” söylemiştir.²⁹² Bu bölümden sonra değinileceği gibi, gerek I. Cihan Harbi, gerek Milli Mücadele, gerekse de günümüze kadar devam eden ve popüler bir hale gelen askerlik mesleğinde alp (amazon/savaşçı) kadın figürünün görülmesi, onun bu sahneden hiçbir zaman çekilmeyeceğini ortaya koymuştur.

2. OSMANLI DEVLETİ YÜKSELME DÖNEMİ'NDE KADINLARINDURUMU

Osmanlı Devleti XVI. yüzyıla kadar, yükselme dönemine girmeye başladığında, kadının kıyafet özgürlüğü, savaşa katılma, ata binme ve tarlada çalışma faaliyetleri halen devam etmekte ve aile içi konularda söz sahibi olmaktaydı. Anadolu Bacıları da faaliyetlerine devam etmekteydiler.²⁹³

²⁸⁹Marco Polo, *Markopolo Seyahatnamesi*, Haz. Filiz Dokuman, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1979, s. 53.

²⁹⁰Dânişmend Gazi Destanı, Haz. Necati Demir, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2018, s. 95-96.

²⁹¹Gültepe, *Türk Kadın Tarihine Giriş Amazonlardan Bâciyân-ı Rûm'a*, s. 306-307.

²⁹²Gültepe, *Türk Kadın Tarihine Giriş Amazonlardan Bâciyân-ı Rûm'a*, s. 314.

²⁹³Erdem-Yiğit, *Bacıyan-ı Rum'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri*, s. 61.

XVI. yüzyıldan sonra Osmanlı’da kadının statüsünde olumsuz yönde değişim söz konusudur. Gerek Emevi ve Abbasi dönemlerinde Arap ve Fars kültürü ile olan etkileşim, gerekse İstanbul’un fethi ile Bizans harem kültürünün Osmanlı’yı etkilemesinden kaynaklanan, kadının sosyal yaşantısını kısıtlamaya yönelik uygulamalara başlanmıştır.²⁹⁴ Ziya Gökalp’ın de vurguladığı gibi, Doğu uygarlığı olarak bahsettiği Doğu Roma’nın (Bizans) devamı olan uygarlık, İslam uygarlığı gibi Osmanlı tarafından örnek alınmıştır. Dindaş Arap ve Fars (Acem) uygarlığından alındığı için de İslam uygarlığı gibi algılanmıştır.²⁹⁵

Devlet yükselme dönemine girdikten sonra kadınların çalışma alanları daha fazla özelleşmiştir. Kısıtlamalar bu noktadan sonra görülmeye başlamıştır. Bilhassa saraylı ve kentli kadınlar savaşa katılmak şöyle dursun, dışarı çıkma konusunda dahi baskı altına alınmıştır. Kadınlar eğitimi sadece dini anlamda almaya başlamışlardır. Kadınların hayvana binmeleri de yasaklanmıştır. Gidecekleri yere ancak fayton tarzı kapalı arabalar ile gitmelerine izin verilmiştir. Bu tür araçlarda genelde devlet görevlilerinin eşleri tarafından kullanılmıştır. Ayrıca kadın ve erkeklerin bir ortamda olmaları yasak olduğundan aynı araca binmeleri de yasaklanmıştır. Zaman içinde kısıtlamalar kadınların giydikleri kıyafetlere kadar uzanmıştır. Öyle ki çamaşırcı dükkânlarında terzilerden hükümet tarafından çıkarılan emirler doğrultusunda kurallara uygun kıyafet dikmeleri istenmiştir. III. Osman döneminde (1699-1757) kadınların dışarıda gezmesi yasaklanmıştır. Kadınlara açık kıyafet diken terziler uyarılmış ve kadınların kayığa binmeleri yasaklanmıştır.²⁹⁶

Saraylı ve kentli kadınların aksine, köylü kadınların daha özgür olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmaya ve üretmeye devam etmişler, kocalarının yanında yer almışlardır.²⁹⁷ Fakat burada önemli bir noktaya değinmek gerekirse, bu dönemde köylü kadınların tipik Türk kadını olarak askerî faaliyetlerde bulunması söz konusu değildir. Çünkü Osmanlı Beyliği bir imparatorluk haline geldiğinden, devletin hazinesinin zirvede ve sınırlarının en geniş olduğu dönemlerde, ordu mükemmel bir sisteme sahiptir. Dolayısıyla kadınların savaşmasına gerek dahi duyulmamıştır. Osmanlı Devleti’nin yükselme dönemi, kadınların kısıtlamalara, baskıcı

²⁹⁴ Erdem-Yiğit, *Bacıyan-ı Rum’dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri*, s. 61.

²⁹⁵ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 49.

²⁹⁶ Acar, “Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın”, s. 403.

²⁹⁷ Erdem-Yiğit, *Bacıyan-ı Rum’dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri*, s. 62.

uygulamalara maruz kaldığı, özlük haklarından mahrum bırakıldığı bir nevi çöküş dönemi olarak nitelendirilebilir. Bu nedenle dönemin saraylı hatunları da saray içi entrikalarla uğraşmışlardır.

3. OSMANLI DEVLETİ BATILILAŞMA DÖNEMİ'NDE KADINLARIN DURUMU

Saraylı ve kentli kadınların haklarını sınırlayan yasaklar, 1839 yılında çıkarılan Tanzimat Fermanı'na kadar sürmüştür. Tanzimat döneminde Batılama hareketleri ile eğitim, siyaset, ekonomi, sosyal hayat, hukuk gibi alanlarda önemli değişiklikler yaşanmıştır. Kadının içinde bulunduğu durum tartışmaya açılmış, dönemin aydın insanları bu konunun çözüme kavuşması adına girişimlerde bulunmuşlardır.²⁹⁸

Kızların eğitimi Sıbyan Mektebi ile sınırlı iken, 1842'de ebelik kursları, 1859'da Rüştîyeler, 1869 Sanayi Mektepleri açılmıştır.²⁹⁹ Aynı yıl kızlara ilköğretim zorunluluğu getirilmiştir.³⁰⁰ 1870'li yıllarda kamusal alanda idarecilik vasıflarını üstlenmeye başlamışlardır.³⁰¹ Kızlar 1908 yılında ortaokulda okumaya başlamışlardır. Dolayısıyla başta eğitim olmak üzere bazı hukuki açıdan da haklar elde etmişlerdir.³⁰²

Osmanlı idari yapısındaki gelişmeler, Türk kadınının ilk kez kamuda maaşlı olarak çalışmasına, öğretmenlik ve idarecilik yapmasına olanak sağlamıştır. Bu anlamda Türk kadınının orduda maaş karşılığı hizmet verme meselesinden önce, Türk kadının ilk kez mecburi olarak eğitim alması ve akabinde ilk kez resmî bir kurumda maaş karşılığı çalışması hadisesi önem arz etmektedir.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, Batıcı aydın kesim, Türk kadının toplumsal statüsünün ancak eğitim ile gelişeceğini savunmuşlar ve eğitim alanlarında değişiklik

²⁹⁸ Dönemin erkek aydınlarından Abdülhak Hamit Tarhan, Şinasi, Namık Kemal, Ali Suavi, Celal Nuri, Baha Tevfik gibi isimler kadının sosyal hayata atılması, eğitim almasını destekleyen isimler arasındadır. Afet İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1975, s. 95.

²⁹⁹ Erdem-Yiğit, *Bacıyan-ı Rum'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri*, s. 91.

³⁰⁰ Kırkpınar, *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın*, s.217.

³⁰¹ Erdem-Yiğit, *Bacıyan-ı Rum'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri*, s. 93.

³⁰² Nuran Ülker, "Türk Kadını", *Yeditepe Üniversitesi, Atatürk ilke ve İnkılapları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)* İstanbul, 2010, s. 5.

yapılmasının uygun olacağını daha çok vurgulamışlardır.³⁰³ Dönemin aydınları, kadınların söz sahibi olmadığı bir medeniyet olan Batı'dan etkilenecek kadın hakları için mücadele etmiştir. Oysa Türk kültüründe ve Müslümanlığın temelinde yatan temel esaslardan biri, kadına verilen değerdir. Neyse ki bu girişimler olumlu sonuçlar vermiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kadınların özelde ve kamuda çalışma alanlarının genişlediği görülmektedir.³⁰⁴ Batı'ya ayak uydurma çabaları bazı durumlarda olumlu yönde toplumsal değişikliği sağlamıştır.³⁰⁵

Süreç değerlendirildiğinde Türklerde kadının değeri bir dönem sekteye uğrasa da tekrardan ivme kazanmıştır. Bu durum Türk toplumu için geçerlidir. Türk kadınının toplumsal statüsündeki bu gerilemenin sebebi diğer toplumlar ile olan kültürel etkileşim, Osmanlı'nın imparatorluk sürecinin beraberinde getirmiş olduğu rehavet ve ordunun askerî anlamda artık eskiden olduğu gibi kadın emeğine ihtiyaç duymaması gibi nedenlerden kaynaklı olabilir.

Kadınlar XIX. yüzyılda önemli ve tanınmış aydın isimlerin kızları, torunları, hanımları, kız kardeşleri olarak gazete ve dergi çıkarmaya başlamışlardır. Fakat bu hanımlar kendileri babalarının, dedelerinin, ağabeylerinin yahut eşlerinin ünlerini kullanarak değil, kendilerinin bir kadın olarak fikirlerinin olabileceği düşüncesiyle, kendi cesaretleri ve mücadeleci karakterleri ile gündeme gelmek istemişlerdir. Örneğin; Ahmet Vefik Paşa'nın kız kardeşi Fahrünnisa Hanım, ağabeyi Ahmet Vefik Bey'in adını geçiren bir gazeteye tepki göstermiştir.³⁰⁶

Bu dönemde çıkan dergi ve gazeteler şöyledir: 1908 yılında *Kadın*, 1912 yılında *Kadın Bahçesi*, 1912 yılında *Kadınlar Dünyası*, 1912 yılında *Kadın Hayatı*, 1913 yılında *Kadın Duygusu*, 1913 yılında *Kadınlar Âlemi*, 1913 yılında *Kadınlık*, 1918 yılında *Kadın Hayatı* ve 1919 yılında *Kadın Kalbi* adlı eserler yayın faaliyetlerine başlamıştır.³⁰⁷

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulan bazı cemiyetler görülmektedir. Bu cemiyetlerin kuruluş amaçları çeşitlilik göstermekle birlikte, eğitim, kültür, orduya

³⁰³ Erdem-Yiğit, *Bacıyan-ı Rum'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri*, s. 109.

³⁰⁴ Kadınlar yazarlık, kolculuk, gardiyanlık, memurluk, öğretmenlik ve doktorluk mesleğinin yanında postane ve bankalarda da çalışma fırsatını elde etmiştir. Bkz. Erdem-Yiğit, *Bacıyan-ı Rum'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri*, s. 110-122.

³⁰⁵ Acar, "Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın", s. 403-405.

³⁰⁶ İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, s. 92.

³⁰⁷ İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, s. 92.

yardım, kadınların haklarını korumak ve kadınların iş hayatına atılması amacıyla gereken destekleri veren cemiyetlerdir.³⁰⁸ Bu cemiyetlerin çoğu Milli Mücadele döneminde kapatılmış, bazıları da orduya yardım etmek, işgallere karşı protesto mitingleri düzenlemek ve yayınlar çıkarmak adına faaliyetlere devam etmişlerdir. 1867 yılında kadınların oluşturdukları cemiyetler faaliyetlere başlamıştır. Ayrıca bu cemiyetler sayesinde kadınlar dernek hayatına alışmaya başlamışlardır. Cemiyeti İmdadiye, Teali-i Nisvan, Hilal-i Ahmer, Kadınları Çalıştırma Derneği bu dönemde açılmış cemiyetlerdendir.³⁰⁹ Ziya Gökalp, kadınların ismet ve kutsiyetlerini kaybetmeden cemiyet hayatına atıldığını bildirmiştir.³¹⁰

1908 tarihinde Emine Seymiye Hanım tarafından Edirne askerlerine yardım amaçlı açılan bir cemiyet olan Hıdmet-i Nisvan Cemiyeti, orduya destek sağlamıştır. 1914 yılında Enver Paşa tarafından Kadın Amele (işçi) Taburu kurulmuştur. Bu cemiyet gönüllü kadınlardan oluşmakta ve ordu gerisindeki hizmette çalışmaktadır.³¹¹ Türk kadınları gönüllü olarak bazen cephe gerisinde bazen de bizzat cephe mücadele vermiştir. Kadınların örgütlenerek aynı amaç uğruna savaşmalarında cemiyetler büyük rolü oynamıştır.³¹²

Yukarıda bahsi geçen cemiyetlerin, ordu gerisinde hizmette bulduklarından söz edilmiştir. Aslında bu süreç kadınların yavaş yavaş ordu içine yaklaştıklarının göstergesidir. Kadınlar ordudaki hizmetlere geriden yardımlarla başlamış, bu geçiş evresinden sonra Kırım Savaşı, Balkan Savaşı, Milli Mücadele döneminde kadınların orduda bizzat yer aldıkları görülmeye başlanacaktır.

4. OSMANLI DEVLETİ'NDE ASKERİ OKULLARIN DURUMU VE ALP KADINLAR

Mete'nin MÖ 209'da kurduğuordu teşkilatı bugün de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir. Ordu, Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin bel kemiğini oluşturmuştur. Osmanlı Devleti'nde ordu yeniçerilerden ve

³⁰⁸ Erdem-Yiğit, *Bacıyan-ı Rum'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri*, s. 132.

³⁰⁹ Erdem-Yiğit, *Bacıyan-ı Rum'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri*, s. 132.

³¹⁰ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1968, s. 54.

³¹¹ Erdem-Yiğit, *Bacıyan-ı Rum'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri*, s. 133-134.

³¹² Leyla Kırkpınar, "Türk Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını", *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 2001, s. 106.

tımarlı sipahilerden oluşmaktaydı. Sistem içinde bazı bozulmalar ve disiplinsizlikler meydana geldiğinden orduda ilk değişikliğe teşebbüs eden isim II. Osman olmuştur. Bu teşebbüs olumsuz sonuçlar doğurmuştur. III. Selim döneminde Nizam-i Cedit adıyla yeni bir ordu teşkilatı kurulmuştur. Bu ordu teşkilatı Yeniçeri Ocağı'na ek olarak Avrupaî tarzda kurulmuştur. Nizam-ı Cedit ile birlikte Mühendishaneler de açılarak ordunun mühendis ve subay ihtiyacı karşılanmaya başlanmıştır. Nizam-ı Cedit ordusu için birde gerekli olan İrad-ı Cedid adında bir hazine oluşturulmuştur.³¹³ Ne yazık ki orduda yapılan bu yenilik Kabakçı Mustafa İsyanı ile son bulmuştur.³¹⁴

II. Mahmut döneminde orduda tekrar bir yapılanmaya gidilmiştir. 25 Mayıs 1825'te II. Mahmut Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdığını resmen ilan edip, Eşkinici Ocağı'nı kurmuştur.³¹⁵ Avrupaî tarzda açılan ordudaki askerlerin üniformaları da Avrupaî'dir. Yine 1835 yılında Askerî Bilimler Okulu (Mektebi Ulum-ı Harbiye) kurulmuştur. Bu okul ile askerî eğitimde modernleşme ve disiplin amaçlanmıştır.³¹⁶ Bu okul ile Kara Harp Okulu'nun temelleri atılmıştır.

Deniz Harp Okulu'nun temelleri, 1773 yılında III. Mustafa Dönemi'nde Baron de Tott'un girişimleri ile atılmıştır. Hendesehane açılmış ve askerler teknik olarak eğitilmiştir.³¹⁷ Türk Deniz Teşkilatı'nın temelleri deniz subayı ve komutanlarını yetiştirmek için açılan ilk Bahriye Mektebi'nde atılmıştır.³¹⁸ Henüz uçak teknolojisi bu dönemde gelişmediği için havacılık okullarının Tayyare Komisyonu adı ile 1911 yılında açıldığı görülmektedir.³¹⁹

Her ne kadar açılan bu mekteplerde sadece erkekler eğitim görüp askeri hayata atılsalar da tarih, okul eğitimi almadan savaş esnasında cepheye koşarak can siperane savaşmış kadın kahraman örnekleri ile doludur. Osmanlı'nın son dönemlerinde yetişen alp kadın karakterler şunlardır:

³¹³ Tufan Gündüz, *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, s. 428.

³¹⁴ Gündüz, *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, s. 444.

³¹⁵ Gündüz, *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, s. 465.

³¹⁶ Gündüz, *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, s. 499.

³¹⁷ Gündüz, *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, s. 409.

³¹⁸ https://www.dho.edu.tr/sayfalar/00_Anasayfa/01_Sabitler/tarihce/tarihce.html (17.04.2021)

³¹⁹ <http://www.hho.edu.tr/Hakkimizda/tarihce.php#:~:text=Harp%20Okulu%2C%2014%20Ekim%201954,binalara%20yeni%20sac%20barakalar%20eklenmi%C5%9Ftir> (17.04.2021); Osman Yalçın, "Türk Hava Kuvvetleri Tarihinde Hava Okulu ve Harp Okuluna Geçiş Süreci", *Akademik Bakış*, C. 9, S. 17, 2015, s. 229.

4.1. Nene Hatun

Nene Hatun Erzurum'un Pasinler İlçesi'ne bağlı Çeperli Köyü'nde Zeliha Hanım ve Hüseyin Bey'in kızları olarak 1854 yılında dünyaya gelmiştir. Kaynaklarda Nene Hatun, Nene Hanım gibi ifadelerle de geçen Nene Hatun'un gerçek ismi Nene olup, Anne yahut Anahtun olarak geçmektedir.³²⁰ Bu kelime günümüzde de isim olarak kullanılan Kadın, Anakadın gibi kullanılmış olmalıdır.

Nene hatun'un kardeşi Hasan, Aziziye Müdaafası'nda Ruslar tarafından şehit edilmiştir. Küçük yaşta Mehmet Bey ile evlenmiştir. 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 yıllarında gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasıyla çocukları Nazım, Musa, Abdurrahman, Yusuf; Asime, Nevriye adlı 6 çocuğu vardır. Nazım Birinci Cihan Harbi'nde şehit olmuştur.³²¹

Nene Hatun Nazım haricindeki diğer çocuklarını kaybetmiş, tek kalan bu yavrusunu da alarak Erzurum Merkez'e gelmiş, Aziziye Tabyası'nda büyük bir kahramanlık göstermiştir.³²² Alp kadına tipine örnek olması, Rusların Aziziye Tabyası'nı ele geçirdiği dönemde çevredeki kadınlarla birlikte kazma, kürek, balta gibi aletler yardımı ile düşmana karşı koyması ile su yüzüne çıkmıştır. Nene Hatun'un bu dönemde yeni evli olduğu bilinmektedir. Kendisi olayı şöyle anlatmıştır: “Muharebe gürültüleri ile uyandık, kocam baltasını kaptığı gibi dışarı fırladı. Biraz sonra dönerek: Nene, Rus tabyalara girmiş, sen çocuğa bak arkamdan gelme. Biz Rus'u durdururuz. Eğer düşman şehre girerse siz kendinizi boğun dedi” şeklinde olayı nakletmektedir.³²³

Nene Hatun'un normal yaşamı da yoklukla mücadelede ederek geçmiştir. 1925 tarihinde doğan Tarihçi Nejat Göyünç: “ Erzurum'un Nene Hatun adlı kahraman anasını ben küçüklüğümde Erzurum sokaklarında kışlık tezek yapmak için sırtında teneke ile dolaşıp, hayvan pisliği topladığını görmüştüm”³²⁴ şeklindeki ifadeleriyle, Nene Hatun'un ne kadar zor şartlar altında yaşamını sürdürdüğünü dile

³²⁰ Turan Tektaş, *Nene Hatun*, Parola Yayınları, İstanbul, 2020, s. 5.

³²¹ Tektaş, *Nene Hatun*, s. 6-7.

³²² Cemile-Mustafa Şahin, “Osmanlı Son Dönemi ile Milli Mücadele Yıllarında Türk Kadınının Sosyal, Siyasi ve Askeri Faaliyetleri”, *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 2, 2013, s. 65.

³²³ Selçuk, *Türk Kadın Tarihine Giriş Amazonlardan Bâciyân-ı Rûm'a*, s. 168.

³²⁴ Tektaş, *Nene Hatun*, s. 10.

getirmiştir. Ancak 1938 yılından sonra Nene Hatun'a çok az bir miktar maaş bağlandığı bilinmektedir.³²⁵

Nene Hatun'a Soyadı Kanunu'ndan sonra Kırıkgöz soyadı verilmiştir.³²⁶ Nene Hatun 1955 yılında Türk Kadınlar Birliği tarafından yılın annesi olarak seçilmiştir.³²⁷ 22 Mayıs 1955 yılında hayatını kaybetmiştir.³²⁸ (Bkz. Ek. 17)

4.2. Kara Fatma (Fatma Seher)

93 Harbi'nde kahraman bir alp kadın olarak karşımıza çıkan diğer bir isim de Kara Fatma'dır. 1888 yılında doğan Fatma Seher Hanım'ın, Erzurumlu Yusuf Ağa'nın kızı olduğu bilinmektedir. (Bkz. Ek. 18) Eşinden boş kalan yeri doldurmak için oğlu ve kardeşi ile orduya katılmıştır.³²⁹ Bir aşiret kızı olan Kara Fatma, gönüllü kadınlardan oluşan bir birlik oluşturmuş ve bu birliği bir komutan gibi yönetmiştir.

Kara Fatma, Kadınlar Dünyası isimli dergiye de konu olmuştur. Bu dergiden edinilen bilgilere göre:

“Kara Fatma Malatya'ya bağlı Aladağlı'dır.³³⁰ Zayıf, orta boylu, ten rengi esmer, gözleri ve kaşları siyahtır. Elbiseleri erkek elbiselerinin aynıdır. Rus orduları Erzurum'u muhasara ettiği esnada, Kara Fatma Aziziye Tabyası'nda maiyetindeki üç-dört bin cengâverle savaşmıştır. Düşmanın hile ile tabyayı zapt etmesi üzerine, Kara Fatma hemen Erzurum içlerine gitmiş, topladığı erkek, kadın, genç, ihtiyar vatandaşı -tüfek bulunmadığından- evlerde bulunan balta, satır ve kılıçlarla Aziziye Tabyası'na hücum etmeye sevk etmiştir. Gölle ve kurşun yağmurları altında, asla yılmayıp, binlerce kişi şehit düştüğü halde asla yüz çevirmemiş ve tabyanın hendeklerini düşman ölüleriyle doldurarak, Aziziye Tabyası'nın kurtarılmasına muvaffak olmuştur”.³³¹

³²⁵ Tektaş, *Nene Hatun*, s. 13.

³²⁶ Tektaş, *Nene Hatun*, s. 7.

³²⁷ Tektaş, *Nene Hatun*, s. 22.

³²⁸ Tektaş, *Nene Hatun*, s. 24.

³²⁹ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 279.

³³⁰ Aladağ Malatya'nın ilçesi değil, Adana'nın ilçesi olup, Malatya Akçadağ olması muhtemeldir. O halde gazetede verilen bu bilgi ya yanlış olmalı ya evlendikten sonra Malatya Akçadağ'a taşınmış olmalı ya da başka bir Fatma'dan söz edilmektedir. Babası Yusuf Ağa Erzurumlu olduğuna göre Fatma Seher Hanım'da Erzurumlu olması muhtemeldir.

³³¹ Selçuk, *Türk Tarihinde Kadın ve Savaş*, s. 169.

Daha sonra Milli Mücadele’de de cepheye gitmiştir. Mustafa Kemal Paşa tarafından 43 kadın 700 erkekten oluşan birliği üsteğmen rütbesi ile yönetmek üzere görevlendirilmiştir.³³²

4.3. Çiçek Nene

Çiçek Nenede aynen Nene Hatun gibi alp bir Türk kadını olarak karşımıza çıkmaktadır. O, Artvin bölgesinde bizzat muharebeye katılmış ve büyük bir yüreklilikle vatani savunmuştur. Çiçek Nene’ye ait bilgiler torunları ile yapılan mülakatlar neticesiyle ortaya çıkmış ve tarihin tozlu sayfaları tekrar aralanarak yerini almıştır.

Çiçek Nene, Artvin İli’nin Şavşat İlçesi’nin Yavuzköy Köyünde, 1864 yılında doğmuştur. Davut Bey ve Rukiye Hanım’ın kızları olan Çiçek Hanım, Şaban Erişti ile evlenmiş ve bu evlilikten Rüştü, Şevki, Şükrü, Metlube ve Gülufe adından beş çocuğu olmuştur.³³³

I.Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin Almanya’nın yanında savaşa katılmasıyla savaş topyekûn bir mücadele haline gelmiştir. Kadın-erkek herkes elinden gelen gayreti göstermiştir. Çiçek Nene Kafkas Cephesi’nde Ruslarla olan mücadelede karşımıza çıkmaktadır. Rize ve Artvin Bölgesi’nde Ruslara karşı direnmek için askerler ve gönüllü birlikler bulunmaktadır.³³⁴

Kafkas bölgesinin müdafaası için Alman Komutan Stange bölgeye görevlendirilmiştir. Bahaeddin Şakir Bey, Yakup Cemil Bey’in başında bulunduğu çete birlikleri, Halit Paşa ve Alman komutan Stange’in komutasına dâhil olmuşlardır.³³⁵

Acara Bölgesi Kamil Bey, Batum Rıza Bey, Çoruh Nehri dolayları Ziya Bey, Borçka mevkii Bahaeddin Şakir Bey, Artvin Yakup Cemil Bey tarafından korunmuş ve Kars dolaylarında ilerleme sağlanmıştır. Alman komutan Stange’in birlikleri de bu birliklere dâhil olmuştur. 26 Aralık 1914 tarihinde Yakup Cemil ve Halit Paşa’nın

³³² Derya Yelkenkaya, *Savaşta ve Barışta Türk Kadınları*, Bizim Kitaplar Yayınları, İstanbul, 2020, s. 141.

³³³ Onur Güven, “I. Dünya Harbi’nde “Artvin’in Nene Hatun’u”: Çiçek Nene”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 25, 2018, s. 253.

³³⁴ Güven, “I. Dünya Harbi’nde “Artvin’in Nene Hatun’u”: Çiçek Nene” s. 249.

³³⁵ Güven, “I. Dünya Harbi’nde “Artvin’in Nene Hatun’u”: Çiçek Nene”, s. 250.

birlikleri Ardahan’a kadar ilerlemişlerdir. Bu birliklere Teşkilat-ı Mahsusa gönüllü birlikleri de katılmıştır. Üç dört gün süren mücadele sonunda bölge Ruslardan geri alınmıştır. Teşkilat-ı Mahsusa gönüllü birlikleri Sahara Bölgesi’nde Rusları pusuya düşürmüşlerdir. Tam bu esnada karşımıza çıkan Çiçek Nene bu mücadeleye büyük destek vermiştir.³³⁶

Yapılan sözlü mülakatlarda elde edilen bilgilere göre, Çiçek Nene’nin heybetli bir görüntüsünün, otoriter ve resmi bir kişiliğinin olduğu belirtilmiştir. Çiçek Nene’nin eşi ve oğullarıyla birlikte, Sahara Bölgesi’ndeki Ruslarla çatışan gönüllü birliklere katılmıştır. Aynı zamanda evlerini de mühimmat ve erzak deposu olarak kullanılması için izin vermiştir. Hatta bir rivayete göre, oğlunun dinlenmesine dahi izin vermeyerek çatışma alanına gitmesini istemiştir. Rusların Karaköy’e geldiği haberini alan Çiçek Nene, eşine “Bey! Namusumuz, vatanımız elden gidecek. Düşmana esir olmaksızın ölelim daha iyi, hiç olmazsa şehit oluruz, çabuk köyün geri kalanını toplayalım, düşman Karaköy’de dinlenirken boş durmayalım” dediği Ahmet Erişti tarafından söylenmiştir. Çiçek Nene yeri geldiğinde cepheye tek başına silah taşıdığı ve yirmi-otuz kişi ile birlikte Saçile Yamaçlarında, Ruslara karşı mevzi aldıkları bilinmektedir. Yavuzköy’e ilerleyen Rusları gören Çiçek Nene ve diğer kadınlar, kayaları Rus askerlerinin üzerine yuvarlayarak geri çekilmeleri sağlamışlardır.³³⁷

Çiçek Nene ve eşinin bu kahramanlıkları komutanların dikkatini çekmiş ve bu yardımların karşılığında maaş bağlayacaklarını söylemişlerdir. Çiçek Nene’nin vatan savunmasında üstlendiği bu sorumlulukları ve fedakârlıkları halk şiirlerine de yansımıştır.³³⁸

³³⁶ Güven, “I. Dünya Harbi’nde “Artvin’in Nene Hatun’u”: Çiçek Nene”, s. 252-253.

³³⁷ Güven, “I. Dünya Harbi’nde “Artvin’in Nene Hatun’u”: Çiçek Nene”, s. 254-255.

³³⁸ Çiçek Nene hakkında yazılmış şiirler için bkz. Güven, “I. Dünya Harbi’nde “Artvin’in Nene Hatun’u”: Çiçek Nene”, s. 255-256.

4. BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE'DEN GÜNÜMÜZE TÜRK KADININ ASKERÎ ALANDAKİ KATKILARI

1. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDEALP TİPİ KADIN KARAKTERLER VE ÖRGÜTSELLİK BAĞLAMINDA CEMİYETLER

Milli Mücadele dönemini kapsayan 1919-1923 yılları arasında Türk kadınları, oluşturulan örgüt ve dernekler aracılığı ile işgallere karşı protesto mitingleri düzenlemişler, gazeteler ve dergiler yayına sunmuşlar, ordunun her türlü ihtiyaçlarını karşılamışlar ve bu kadınlar birliktelik mesajı vererek herkese direnişe katılmaları için çağrıda bulunmuşlardır. Dernekler vasıtasıyla gönüllü olarak faaliyet yürütmek isteyen kadınlar, Birinci Ordu tarafından Birinci Kadın İşçi Taburu olarak göreve alınmışlardır.³³⁹ Gönüllü hemşireler yaralı askerleri tedavi etmişler; yiyecek ve giyecek hizmetinde bulunmuşlardır.³⁴⁰

1919 yılında düşman işgaline karşı çıkan vatansever kadınlar ve kızlar Asrî Kadınlar Cemiyeti'ni kurmuşlardır. İlk toplantılarına Mustafa Kemal Paşa da iştirak etmiştir. Bu toplantı ile birlikte cemiyetin vizyonu ve misyonu belli olmuştur. Güncel meseleler, işgaller ve de bu işgaller karşından nasıl davranılması hususunda bir rota oluşturulmuştur.³⁴¹

Kadınlar cephede savaşın yanı sıra, cephe gerisinde de işgallere karşı protesto mitingleri düzenlemişlerdir. Yapılan ilk protesto, 19 Mart 1919 yılında İnas Darülfünunu ve Asrî Kadınlar Cemiyeti üyelerinin yaptıkları protestodur.³⁴²

Yunanistan'ın 15 Mayıs 1919 günü İzmir'i işgali üzerine, kadınlar ilk protesto telgraflarını İstanbul temsilcilerine çekmişlerdir. 18 Mayıs gününde Üsküdar'da toplanan Türk kadınları İzmir'in işgalini protesto etmiş, Yunanlara tabii

³³⁹Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 121.

³⁴⁰Çanakkale cephesinde bir gönüllü olarak görev yapan hemşire Safiye Hüseyin hakkında bkz. İsmail Bilgin, *Çanakkale'nin Kadın Kahramanı Safiye Hüseyin*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016, s. 223-226.

³⁴¹Yelkenkaya, *Savaşta ve Barışta Türk Kadınları*, s. 27.

³⁴²İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, s. 104. Mitingler için ayrıca bkz. Kırkpınar, "Türk Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını", s. 107-111.

olmaktansa canlarını feda edeceklerini söylemişlerdir. Bursa kadınları da “Ölüme hazırız” naraları atmışlardır.

İstanbul’da ilk miting Asri Kadınlar Cemiyeti üyeleri tarafından 19 Mart 1919 günü düzenlenmiştir. Bu cemiyet üyelerine İnas Darülfünü’nun öğrencileri de eklenmiştir.³⁴³ Asri Kadınlar Cemiyeti’nden Sebahat Hanım, Üsküdar Doğancılar’da 20 Mayıs 1919 günü yapılan mitingde şunları söylemiştir: “Biz kadınlar bu hak cihadında en önde olacağız ve medeniyete riyalar söyleyen varlıklara her zaman lanetler.....lanetler...”.³⁴⁴

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Anadolu’nun birliği ve beraberliğini sağlamak gayesiyle kurulmuştur. Kadınların işgallere karşı bu dik duruşları Temsil Heyeti başkanı olan Mustafa Kemal, bu cemiyetin kuruluşundan memnun olmuş teşekkür ve tebrik telgrafi göndermiştir.³⁴⁵ Daha sonra Sivas’ta kurulan bu cemiyetin şubeleri Amasya, Denizli, Niğde, Burdur, Kayseri ve pek çok yerde açılmıştır.³⁴⁶

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, sıradan bir yardımlaşma cemiyeti olmamış, Amerika Başkanı Wilson’un eşine, Fransa Cumhurbaşkanı’nın eşine, eşlerini ikna etmeleri konusunda telgraf çekmişlerdir.³⁴⁷ Bu cemiyetin yönetmeliğinde vatanın tehlikeye düştüğü anda kadın ve erkek birlikte vatani müdafaa edecekleri hakkında bir madde bulunmaktadır.³⁴⁸

Bu cemiyetin toplantısında Melek Reşit Hanım:

“Gücümüzün yettiği kadar çalışmak ve bu haldeki feryât ve figânımızı bütün medeniyet dünyasına duyurmak ve her türlü fedakârlığı yaparak bu uğurda malımızı, canımızı feda etmek için müzakerede bulunmak; İzmir’in işgalinden de söz eden ve

³⁴³Şefika Kurnaz213.

³⁴³İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, s. 112.

³⁴³ Mustafa Onar, *Atatürk’ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995,s.347, 388, 421, 425, 449, 462.

³⁴³Bekir, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1932)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011, s. 213.

³⁴⁴İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, s. 112.

³⁴⁵Mustafa Onar, *Atatürk’ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 347.

³⁴⁶ Bekir Sıtkı Baykal, *Milli Mücadele’de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, TTK Basımevi, Ankara, 1986, s. 4-5.

³⁴⁷Baykal, *Milli Mücadele’de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, s. 30-32.

³⁴⁸ Bkz. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Nizamnamesi 1335 madde 3. İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, s. 112-124?

memleketin diğerk taraflarındaki acıklı durumu dile getiren hatip, insanlık namına büyük bir utanç olan bu halin ortadan kalkması ve memleketin bütünü ile muhafazası için ne lazım gelirse kanımızla canımızla yapmak ve bu mazlum sesimizi gereken yerlere işittirmek üzere burada Kadınlar Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'ni kurduk...".³⁴⁹

Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Hanımlar Şubesi'nin Genel Sekreter Sıhhat Müdürü olan Ferruh Niyazi Bey'in eşi Saime Ayoğlu bir telgrafta şöyle bahsetmektedir:

"Türk milletinin kadınlı erkekli, savaşlarda can vermekte asla düşünmeyeceğini, eğer silah ve cephanemizin bulunmadığına ümit bağlanıyorsa, düşmanları tırnaklarımızla boğacağımızı ve gerekirse toprağın üstünde şerefsiz yaşamaktansa, toprağın altında kahramanca yatmayı tercih edeceğimizi bildiririz".³⁵⁰

1920 yılında Maraş'taki çarpışmalara Anadolu kadınları dayanamayarak cepheye katılmak istemişler ve sadrazamlığa ve İçişleri Bakanlığı'na başvuru yapmışlardır. Bu durumu şöyle ifade etmişlerdir:

"Muhterem valimize söyledik. Hatır için birkaç gün sabredeceğiz. Erkeklerimizle beraber, Maraş'ta din kardeşlerimizi kurtarmak için biz de gideceğiz. Anadolu kadınları memleketimizin müdafaaı için erkeklerimizle olmaya yemin ettik. Bu haksız işgallerin önüne siyasetle geçemeyecekseniz söyleyiniz, biz başımızın çaresini kendimiz görelim. Türk ve Müslümanlığın şeref ve haysiyeti namına size yalvarıyoruz. Bizi tatmin edecek cevap veriniz...".³⁵¹

Sivas'ta yapılan toplantıda Veznedar Tevfik Bey'in kızı Belkıs Hanım yaptığı konuşma ile Sivas kadınlarına öncülük etmiştir. Kadımlar "*Biz vazifeden ölüm bile olsa dönmeyeceğiz*"³⁵² diyerek ölümü göze almışlardır. Ayrıca toplantıda Yüzbaşı Rıza Bey'in eşi Emine, Biçki Salonu Müdiresi Tacirrücal Hanım, Veznedar Tevfik Bey'in kızı Belkıs Hanım, eski Polis Müdürü Hüseyin Efendi'nin kızı Münire Hanım, Yazman Şefika Hanım, Yetimler Yurdu Müdiresi, Yönetim Kurulu Üyesi Makbule Hanım ve Asiye Hanım toplantıda konuşmalar yapmış önemli isimlerdir.³⁵³

³⁴⁹İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, s. 124.

³⁵⁰İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, s. 125.

³⁵¹Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 145.

³⁵²Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 151.

³⁵³Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 149.

Bu olay üzerine Sivaslı kadınlar Maraş'ta harekete geçmişlerdir.³⁵⁴ Sivas'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti tarafından toplanan yardımlar Maraş'a gönderilmiştir. Dernekler sayesinde askerlerin ihtiyaçları karşılanmıştır. Açıkça anlaşılıyor ki Anadolu kadını yurt işgaline karşı sessiz kalamayarak vatani kurtarma çabasına girişmiştir.

Kadınların mücadeleye verdiği destek İrade-i Milliye Gazetesi'ne yansıyan bir yazıda şöyle geçmektedir:

“Kadınlarımızın milli birlik ve dayanışmamıza istiklâlimize adına katılması, bütün vatandaşların kalplerini övünç ve gurur ile kabartmaktadır”.³⁵⁵

Kurulan dernekler: şehit ailelerine ve cepheye tedavi amaçlı yardım ekipmanları; yiyecek ve giyecek yardım faaliyetleri yürütmüşlerdir. Ayrıca kurulan kadın cemiyetlerinden biri olan Türk Kadınlar Cemiyeti siyasi politika amacı güttüğü görülmektedir.³⁵⁶ Hicran Göze'nin “Adsız kadınlar” ordusu olarak nitelendirdiği kadın birliklerindeki kahraman birçok kadının adı bilinmemektedir. Anadolu (Anadolu) kelimesinin mana olarak vücut bulmuş halidir.³⁵⁷

2. CEPHEDE GÖRÜLEN ALP TİPİ KADINLAR

Milli Mücadele döneminde ön plana çıkan Türk kadını cephede kahramanca düşman ile savaşmıştır. Tayyar Rahmiye, Nezahat Onbaşı, Fatma Seher Hanım, Adile Onbaşı, Gördesli Makbule, Şerife Bacı, Ayşe Çavuş, Halide Hanım gibi ve daha adı bilinmeyen nice kadın, bizzat savaşa iştirak ederek alp tipi kadını bir kez daha ete kemiğe büründürmüşlerdir.³⁵⁸ İşgale uğramış yerlerde düşman askerlerin saldırılarına ve tacizlerine maruz kalan kadınlar, iffetini korumak için savaşmak durumunda kalmışlardır. Yunan, Ermeni ve Rum çetelerinin, tek suçları Müslüman ve Türk olmak olan insanlara özellikle de kadınlara yaptıkları zulümler incelendiğinde,

³⁵⁴Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 145.

³⁵⁵Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 157.

³⁵⁶Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 114.

³⁵⁷H. Hicran Göze, *Türk Kadını*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 42.

³⁵⁸Aksoy, “Türk Destanlarında Alp Kadın ve Kurtuluş Savaşı Resimlere Yansımaları”, s. 1006.

kadınların bu türlü bir savunmaya geçmelerinin yerinde olduğu daha net anlaşılmaktadır.³⁵⁹

Nitekim Mili Mücadele yazarlarından Yakup Kadri, kadınların savaşa katılması hakkındaki görüşlerini şöyle bildirmiştir:

“Zira cephede vurulan garip erin ardında hiç değilse üç dört kadın birden yaralanıyor bunun içindir ki, memleketimizin hudutlarında top ve tüfek sesleri, kılıç şakırtıları, hezimet ve galibiyet naraları devam ettikçe kadınlarımızın evlerinde rahat rahat oturabilmelerine imkân yoktur. Hepsinin birden cephede askerler için çalışmak, onların imdadına yetişmek hususunda gösterdikleri bu koşuşu pek tabii bulurum”.³⁶⁰

2.1. Halide Edip Hanım

Selanikli Mehmet Edip Bey, Bedrifam Hanım'ın kızları olan Halide Hanım 1882 yılında doğmuştur. Küçük yaşta annesini kaybeden Halide Hanım anneannesi ve babasıyla büyümüştür.³⁶¹ 1888 yılında altı yaşında okula başlamış, 1893 yılında Amerikan Koleji'nde eğitimine devam etmiştir. 1901 yılında buradaki eğitimini tamamlamıştır. Daha sona Matematik hocası Salih Zeki ile ilk evliliğini gerçekleştirmiştir. 1908 yılında Tanin Gazetesi'nde yazılar yazmıştır. 31 Mart Olayları ile Mısır'a kaçmak durumunda kalmıştır. 1909 yılında yurda tekrar dönmüştür ve eşinden ayrılmıştır. Bu tarihlerde kadınları toplumsal hayatta aktif bir rol kazandırmak amacıyla Teâli Nisvân Cemiyeti'ni kurmuştur.³⁶² Bu sırada Türkçülük fikir akımını benimsemiştir.

1916 yılında Cemal Paşa'nın isteği üzerine yeni okul ve yetim yurtları açmak için Suriye, Beyrut, Lübnan ve Şam'da görevlendirilmiştir. 1917 yılında Adnan Adıvar ile ikinci evliliğini yapmıştır.³⁶³ Halide Hanım eserlerinde, vatan aşkı ile

³⁵⁹ Kadınlar diri diri yakılmak, baş aşağı asılarak dövülmek, ırzlarına geçilmek, hamile olanların karnındaki bebeklerini öldürmek suretiyle türlü işkencelere maruz kalmışlardır. Bu bilgilere olaylara bizzat şahit olan Yunan Gazeteci-Araştırmacı-Yazar Tasos Kostopulos'un 1912-1922 *Savaş ve Etnik Temizlik* adlı eserinden ulaşılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yelkenkaya, *Savaşta ve Barışta Türk Kadınları*, s. 32-47.

³⁶⁰ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 56.

³⁶¹ İnci Enginün, “Adıvar Halide Edip”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 1, İstanbul, 1988, s. 376-377.

³⁶² Hüseyin Aykol, *Aykırı Kadınlar Osmanlı'dan Günümüze Devrimci Kadın Portreleri*, İmge Kitabevi, Ankara, 2012, s. 15-16.

³⁶³ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 271-272.

cephede yardım eden ve Yunanlara karşı mücadeleye hazır olan Türk kadınlarını konu alan yazılar kaleme almıştır.³⁶⁴ Milli Mücadele'nin başlamasıyla düzenlediği mitinglerde yaptığı konuşmalar ile ün kazanmıştır. Özellikle Sultan Ahmet mitingi ile efsane bir kahramana dönülmüştür. Sultan Ahmet Mitingi'nden bir kesit şöyledir:

“Kardeşlerim, evlatlarım! Ruhü göklerde olan ecdadımız minarelerinden yedi yüzyıl şanlı Osmanlı tarihinin bugünkü faciasını seyrediyor. Bu tarihi, bu muazzam mekânda zafer alayları yapan kahraman ecdadımızın ruhları karşısında dünyanın bir başından bir başına at süren ona mağlup erlerin gazapları karşısında başımı kaldırıyor ve diyorum ki: Ben Türk ve Müslüman tarihinin bedbaht bir kızıyım. Eskileri kadar kahraman fakat bedbaht yeni milletin de bedbaht bir anasıyım. Bu yeni millet namına, ulu ecdadımızın ruhları önünde başımı eğip yemin ediyorum. Bugün kolları kesilmiş Türk milletinin geçmiş günlerdeki kadar cesur bir ruhu var. Yemin ediyorum ki, göğsünü adalet ve insaniyetten alan ecdadımın ilahi namusuna hıyanet etmeyeceğiz. Allah'ıma ve hakka dayanarak Türk milletinin son yolunu size ve dünyaya ilan ediyorum. Beni dinleyiniz: Kardeşlerim, evlatlarım; Asırlardan beri sinsi sinsi devam eden Avrupa'nın istila siyaseti her vakit Türk toprakları üzerinde en vicdansız bir şekilde tecelli etmiştir. Ayda ve yıldızlarda zapt edilecek Müslüman ve Türk toprakları ve milletleri olduğunu haber alsa oraya istila ordusu göndermek için mutlak yol bulacak olan Avrupa'nın eline nihayet bir fırsat geçmiştir. Türk'e zalim ve günahkâr diyen, milletlerin günahı için mahkeme kuranların bu günahı o kadar çirkin ve sefil bir günah ki, lekesini engin denizlerin nihayetsiz suları yıkamayacaktır. Avrupa'nın bu günahı karşısında sizin için bugün yegâne yükselen ses Müslüman dünyanın sesi. Esaret boyunduruğunun zincirleri ta canına geçmiş olan Müslüman kardeşlerimiz sizin için bugün gür sesleri ile haykırıyor. Ben kardeş Müslüman dünyalara da sizin namınıza yemin ediyorum. Davamız şudur: Türkiye'nin mevcut olan hak ve istiklalinin elinden alınmaması. Türkler ve Türkiye ecdatlarına ve bayraklarına ve milletlimizin ebedi ve ilahi hakkına hıyanet etmeyeceklerdir. Ya Rabbi, hakkın ve milletlerin bir mahşeri bir mahkeme-i kübrası hazırlanıyor. Bu mahkemeye millet ve hakkı çiğneyen zalimler gelecektir. Ve bu zalimleri en evvel kendi milletleri mahkûm edecektir. Milletlerin ruhunda her vakit ilahi bir hak ve büyüklük vardır. Dinleyiniz! Sizin iki dostunuz var: Bugünkü

³⁶⁴ Ateşten Gömlek adlı eseri en bilinen en önemli eseridir. Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 250.

Müslüman âlemi, öteki millet hakkı için bağıracak milletler; Birini kazandınız, ötekini bugünkü açtığınız davanın hak ve ulviyeti kazanacaktır. Hükümetler düşmanınız, milletler dostunuz, kalbinizde isyan kuvvetinizdir. Böyle muazzam bir günü Osmanlı tarihi, Osmanlı toprağında bir defa daha idrak edemeyecektir. Bugün size haber verdiğim milletlerin hak günü uzak değildir. O gün gelirse, içimizden bugün burada bulunanlardan bazıları bu dava yolunda ölmüş olursa, onun mezarı üstüne istiklal bayrağınızla geliniz ve o günü müjdeleyin. Şimdi yemin ediniz ve benimle tekrar ediniz: Milletlerin ilahi hakkı ilan olunacağı güne kadar kalbimizde heyecanımız kalacak, eksilmeyecektir. Yedi yüz senenin en asil ve büyük mirası olan vakarımızı, adalet ve terbiyemizi unutmayacağız. Yemin ediniz! Yedi yüz senenin tarihini ağlayan minareler altında yemin ediniz: Bayrağımıza, ecdadımızın namusuna hıyanet etmeyeceğiz.”³⁶⁵

Halide Edip Adıvar’ın kurtuluş mücadelesinde en çok bilenen kadın karakter olması, her safhada faaliyette olmasından kaynaklanmaktadır. Orduda bizzat görev almak için silah kullanmasını öğrenmiş ve Mustafa Kemal’e bir mektup yazmıştır.³⁶⁶ Bu durum Mustafa Kemal tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Garp Cephesi’nde ikinci şubede görevlendirilmek üzere onbaşı olarak atanmıştır.³⁶⁷ Daha sonra çavuş ve başçavuş rütbelerine sahip olmuştur. Ancak daha sonra Mustafa Kemal’in önderliğini yaptığı ekip ile anlaşamayarak Cumhuriyet’in kuruluşunda görev alamamıştır. 1964 yılında hayatını kaybetmiştir.³⁶⁸ (Bkz. Ek. 19)

2.2. Gül Hanım

Gül Hanım ile ilgili bilgileri Halide Edip Hanım vermektedir. Halide Edip’in verdiği bilgilere göre, Ankara’da çarşıdan geçerken Gül Hanım ile tuhaf bir şekilde karşılaştıklarını, Gül Hanım’ın gördüğü rüyalar üzerine Erzincan’dan geldiğini, orduya katılmak istediğini ve katılırsa Yunanları yeneceğine inanmaktadır. Gül

³⁶⁵Kadir Aydın, “ Halide Edip Adıvar’da Cumhuriyet Döneminin Siyasal Eleştirisi”, *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2020, s.74-75.

³⁶⁶Halide Edip’in Mustafa Kemal’e yazdığı mektup için ayrıntılı olarak bkz. Halide Edip Adıvar, *Türk’ün Ateşle İmtihani İstiklal Savaşı Hatıraları*, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2017, s. 232; Mustafa Tarakçı, *Milli Mücadele ve Mücadeleci Kadınlar*, Başlık Yayınları, İstanbul, 2008, s. 47-52.

³⁶⁷Adıvar, *Türk’ün Ateşle İmtihani İstiklal Savaşı Hatıraları*, s. 232; Kurnaz, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını(1839-1923)*, s. 243.

³⁶⁸Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınlar*, s. 272-275.

Hanım Batı Cephesi'nde görev almak üzere görevlendirilmiştir.³⁶⁹ Asker üniformasını giyerek Büyük Taarruz'dan önce bütün tümene *“Eğer vatani kurtarmadan gelerseniz, kadın olarak size lanet edeceğiz”* diyerek yemin etmelerini istemiştir. Halide Hanım, Gül Hanım'ın gördüğü tuhaf rüyalar yüzünden halkı korkuttuğunu ifade etmiştir.³⁷⁰

2.3. Tayyar Rahmiye Hanım

Osmaniye'nin³⁷¹ Raziyeler Köyü'nden olan Rahmiye Hanım, Hüseyin Ağa'nın düzensiz birliğine katılmıştır. 11. Tümen'de görev alan Rahmiye Hanım, Fransızlarla Güney Cephesi'nde gönüllü olarak çarpışmış³⁷² ve şehit düşen arkadaşlarını ateş altından kurtarmak için atılğan bir tavır göstermesinden dolayı Tayyar³⁷³ Rahmiye lakabı ile anılmıştır. Savaş esnasında silah arkadaşlarının bir süre duraksaması üzerine *“Ben kadın olduğum halde ayakta duruyorum da, siz erkek olduğunuz halde yerlerde sürünmekten ve saklanmaktan utanmıyor musunuz?”* diyerek silah arkadaşlarını cesaretlendirmiştir. Ne yazık ki savaş esnasında çok geçmeden alnından vurulmuş ve oracıkta şehit düşmüştür.³⁷⁴ (Bkz. Ek. 20)

2.4. Kılavuz Hatice Hanım

Hasan Ağa'nın kızı olduğu bilinen Hatice Hanım, Kilikya Milli Kuvvetleri'nden Derviş Ağa ismindeki bir liderin düzensiz birliklerine katılmıştır.³⁷⁵ 27 Mayıs³⁷⁶ 1920 yılında Pozantı Panzın Çukuru dolaylarında Fransızlarla mücadele edilmiştir. Fransızlara kılavuzluk yapma karşılığında ücret almıştır. Fransızları Türk birlikleri karşısında sıkıştırıp, müşkül duruma düşecekleri bir bölgeye yönlendirmiştir. Böylece sekiz yüzü aşkın Fransız askeri ölmüş ve esir

³⁶⁹Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 302.

³⁷⁰Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 303.

³⁷¹Bazı kaynaklarda bu kahraman kadınların nereli oldukları hakkında farklı bilgiler mevcuttur. Tayyar Rahmiye Hanım'ın da Adanalı olduğuna dair iddialar bulunmaktadır. Bkz. Yelkenkaya, *Savaşta ve Barışta Türk Kadınları*, s. 84.

³⁷²Kurnaz, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)*, s. 244.

³⁷³Uçan.

³⁷⁴Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 299.

³⁷⁵Tayfun Atmaca, *Milli Mücadeleden Günümüze Savaşın Kadınları*, Alter Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 237.

³⁷⁶Şefika Kurnaz 8 Mayıs olarak belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kurnaz, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)*,s. 244.

edilmiştir. “Kılavuz Hatice” lakabını bu sayede almış olması muhtemeldir.³⁷⁷ (Bkz. Ek. 21)

2.5. Gördesli Makbule Hanım

Makbule Hanım 1902 yılında Manisa Gördes’de doğmuştur. Babası Abdullah Efendi’dir. Gördesli diğer kadınlar gibi o da ata binmeyi, silah kullanmayı öğrenmiştir.³⁷⁸ Bu gelenek eski Türk topluluklarında görülmekteydi. 1921 yılında Halil Efe ile evlenmiştir. Eşi Halil Efe orduya katılmak üzere çağırılmıştır. Henüz iki aylık evli olan Makbule Hanım da eşi ile orduya katılmak istemiştir. Çünkü Yunan askerleri, orduda savaşan askerlerin geride kalan ailelerine zulüm etmektedirler. Makbule Hanım, 19 yaşında akıncılara katılmıştır. Demirci Kaymakamı İbrahim Ethem Bey çok iyi silah kullanan Makbule Hanım’a bir de at hediye etmiştir. Fakat daha sonra akıncıların, atların çıkamayacağı dağlara çıkacak olmasından dolayı Makbule Hanım’ı ayak bağı olmasın diye onu istemediklerini belirtmişlerdir. Hatta çetenin diğer üyeleri geri dönmek istemeyen Makbule Hanım’ı eşi Halil Efe’ye öldürtmekle tehdit etmişler ise de Makbule Hanım eşini bırakmayacağı ve bu yoldan dönmeyeceğini söylemiştir. Makbule Hanım, bir baskın esnasında 16-17? Mart 1992 yılında şehit düşmüştür.³⁷⁹ (Bkz. Ek. 22)

2.6. Emire (Çete) Ayşe Hanım

Ayşe Hanım 1894 yılında Aydın’da doğmuştur. Kocası Çanakkale Savaşı’nda şehit düşünce babası ve çocukları ile kalmıştır. 1915 yılında Yunanların İzmir’i işgal ettikleri haberinin üzerine ziynet eşyasını satarak silah teçhizatı almıştır. Yunanların köyü bastığı haberi ulaşınca çocuklarını komşuya emanet ederek dağa çıkmıştır. Halil İbrahim ve Ali Efe’nin çetesine katılmıştır.³⁸⁰

Ayşe Hanım’ın emrine on kişi vermişler ve *Çete Ayşe* lakabını almıştır. Düşmanla karşılaştığında kahramanca savaşmış ve Aydın’ı almışlardır. Aydın’dan kovulan Yunan askerleri intikam almak için Aydın’ı ikinci kez kuşatmışlardır. Çete

³⁷⁷ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 302.

³⁷⁸ Atmaca, *Milli Mücadeleden Günümüze Savaşın Kadınları*, s. 215.

³⁷⁹ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 304-305; Kurnaz, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)*, s. 248.

³⁸⁰ Yelkenkaya, *Savaşta ve Barışta Türk Kadınları*, s. 97-101.

Ayşe ve diğer efeler tekrar aynı yüreklilikle düşmana karşı koymuşlardır. Bu esnada Ayşe Hanım, parmağından yaralanmıştır.³⁸¹ Vakit Gazetesi'nde onun hakkında “Yunanlıların İzmir’e girmelerinin ardından köy köy dolaşarak gönüllü toplayan ve kasaba ile Demirci’de düşmana mühim darbeler indiren kahraman kadın”³⁸² olarak bahsedilmiştir. Yapılan röportajlardan sonra Ayşe Çavuş’un erkek subaylar arasında dolaşarak cepheden haber topladığı da kaydedilmiştir.³⁸³

Enver Behnan Şapolyo *Kuvay-ı Milliye Tarihi Gerilla* adlı eserinde Emire Ayşe Hanım’ın cesur bir savaşçı ve iyi nişancı bir karakter olduğundan bahsetmiştir.³⁸⁴ İstikbal Gazetesi’nde, Ayşe Çavuş ile yapılan bir görüşmede sağ kolunda çavuşluk rütbesinin bulunduğu, üzerinde paltosu ve çoraplarını çekmiş, başında başörtüsünün bulunduğu dikkati çekmiştir. Salihli, Demirci, Simav, Gördes, Kütahya ve Sakarya’da savaşmıştır. Çerkez Ethem ile bağlantılı birtakım işler yürütmüştür.³⁸⁵ Ayşe Hanım, Ankara’ya ilk ne zaman gittiği sorusuna şöyle cevap vermiştir: “Ben ilk silaha sarıldığım sırada Salihli’de harp ederken Mustafa Kemal Paşa haber salmış, beni Ankara’ya istedi. O sırada muharebeden nasıl ayrılabilirdim? Haber gönderdim ki ben şimdi düğünü bozup da gelemem. Nihayet harpten sonra Ankara’ya geçtim ve büyük başkumandanımızla konuştum”.³⁸⁶ Mustafa Kemal başarılarından ve kahramanlıklarından dolayı Ayşe Hanım’ı bizzat İstiklal Madalyası takarak onurlandırmıştır.³⁸⁷

Ayşe Hanım omzunda, dizinde ve ayağında yaraları bulunduğunu dile getirmesine rağmen, cepheden haber almaya çalıştığı bilinmektedir. Ayşe Hanım’ın yaralı olmasına rağmen savaşmaktan çekinmediği ve korkmadığı anlaşılmaktadır. Ayşe Çavuş Büyük Taarruz’a da katılmış ve binbaşı rütbesine sahip olmuştur. Soyadı Kanunu ile birlikte *Altuntaç* soyadını almıştır.³⁸⁸ (Bkz. Ek. 23)

³⁸¹ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 291-292.

³⁸² Atmaca, *Milli Mücadeleden Günümüze Savaşın Kadınları*, s. 218;

³⁸³ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 294.

³⁸⁴ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 268.

³⁸⁵ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 294-295.

³⁸⁶ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 296; Ayrıca bkz. Atmaca, *Milli Mücadeleden Günümüze Savaşın Kadınları*, s. 220.

³⁸⁷ Yelkenkaya, *Savaşta ve Barışta Türk Kadınları*, s. 97-101.

³⁸⁸ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 297.

2.7. Adile Hanım (Tarsuslu Kara Fatma)

Tarsuslu olup, sekiz-on kişilik çetesiyle Afyon Savaşı'na katılmıştır. Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'nin haberinde Adile Hanım'dan şöyle bahsedilmektedir:

“Şimdiye kadar cephede birçok kahramanlıklar gösteren Adile Hanım da Batı Cephesi'ne gitmektedir. Namrun'da oturan fedakâr Tarsuslularla Namrun halkı tarafından teşkil edilen ve Adile Hanım'ın da içinde olduğu gönüllü müfrezesi, halkın sıcak ve içten uğurlamaları ile Batı Cephesi'ne gitmek üzere hareket etmiştir.” Ayrıca Adile Hanım'ın İstiklal Madalyası aldığı da bilinmektedir.³⁸⁹ Anlaşılan o ki 93 Harbi'nde cephede savaşan Fatma Seher Hanım yani namı diğer Kara Fatma gibi hareket sergileyen kahraman kadınlar bu dönemde de Kara Fatma olarak adlandırılmış olmalıdırlar. (Bkz. Ek. 24)

2.8. Fatma Seher Hanım

Doğum ve ölümü hakkında bilgi bulunmayan İzmirli Fatma Seher Hanım'ın İzmir Ödemiş'te Mehmet Efe isimli bir çete reisinin eşi olduğu bilinmektedir. Fatma Seher Hanım orduya yiyecek yardımında bulunduğu sırada Yunanlılar tarafından ölü kesilmiştir. Fakat Fatma Hanım düşmanlara karşı koyarak silahlarını almış ve eşine götürmüştür.³⁹⁰ Fatma Seher Hanım, Manzume-i Sivastopol adlı bir manzumede *Gazi Fatma* olarak, belinde kılıcının olduğundan, kollarında kargısının olduğundan bahsedilmektedir.³⁹¹

2.9. Kara Fatma (Fatma Seher)

93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 yılında yapılan Osmanlı- Rus savaşlarında sahneye çıkan Fatma Seher Hanım'ı Milli Mücadele Dönemi'nde de aktif bir şekilde cephede görmekteyiz. Milli Mücadele'de görülen Alp karakterler Başlığı altında bu dönemdeki faaliyetlerini tekrar işlenecektir.

³⁸⁹Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 308.

³⁹⁰Ayrıntılı bilgi için bkz. Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 264.

³⁹¹Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 261.

Fatma Seher Hanım (Kara Fatma) Milli Mücadele’de kocası ölen kadınları etrafında toplayarak, Mustafa Kemal’den orduya katılmayı talep etmiştir.³⁹² İzmir’de gönüllü olarak kumandanlık yapmıştır. Adana, Afyon, Nazilli, Sarayköy, Tire’de savaştığını ve sağ kolundan vurulduğu yönünde bilgiler mevcuttur. Fatma Seher Hanım’ın görüntüsünün bir askeri andırdığı, belinde fişekleri, ayağında çizmeleri, belinde kamçısı ile daima hazır bir asker gibi olduğu bilinmektedir.³⁹³ Tevhid-i Efkâr Gazetesi’nde Fatma Seher Hanım hakkında detaylı bilgiler yer almaktadır.³⁹⁴ Fatma Hanım’ın ordudaki başarıları dünyada da büyük yankı uyandırmış, gazetelere manşet olmuştur.³⁹⁵ (Bkz. Ek.25) 1955 yılında vefat etmiştir.³⁹⁶

2.10. Münevver Saime Hanım

Münevver Saime Hanım hakkında bilenen nadir bilgilerden savaş yıllarında Saime Hanım’ın üniversite öğrencisi olduğudur. Cahit Çaka’nın verdiği bilgilere göre:

“...Onun inandığı, tapındığı tek dava memleket davasıdır. Anavatan mustarip ve bedbaht iken yavrularının da bu ıstıraba saygı göstermeye, onu teselli etmeye yaralarını sarmağa mecbur oldukları kanaatindedir. Kendini bu davaya öyle samimiyet ve tevazu ile vakfetmiştir ki gözü hiçbir şey görmemekte ve fikri bir şeyle meşgul olmamaktadır. Memleketin kurtarılmasından başka...”³⁹⁷

Saime Hanım, 22 Mayıs 1919 tarihinde işgallere karşı yapılan Kadıköy Mitingi’nde konuşma yapmış ve bunun üzerine tutuklanmıştır. Kaçmayı başararak Anadolu’da savaşa katılmış ve ne yazık ki yaralanmıştır. Savaş sonunda İstiklal Madalyası kazanmış ve kendi mesleği olan edebiyat öğretmenliğine geri dönmüştür.³⁹⁸ (Bkz. Ek. 26)

³⁹²Tarakçı, *Milli Mücadele ve Mücadeleci Kadınlar*, s. 138.

³⁹³İlknur Bektaş, *Milli Mücadele’de Bir Kadın Üsteğmen Kara Fatma*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s.58.

³⁹⁴Ayrıntılı bilgi için bkz. Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 279-280.

³⁹⁵Bektaş, *Milli Mücadele’de Bir Kadın Üsteğmen Kara Fatma*, s. 43; Atmaca, *Milli Mücadeleden Günümüze Savaşın Kadınları*, s. 205-213.

³⁹⁶Bektaş, *Milli Mücadele’de Bir Kadın Üsteğmen Kara Fatma*, s. 70.

³⁹⁷Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 309.

³⁹⁸Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 309; Kurnaz, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)*, s. 244.

Münevver Saime Hanım'ın Kadıköy Mitingi'nde yaptığı konuşma şöyledir: “Heyecanlarımız, kanlarımız, söndürülürse bile göğsümüzde milliyetten yapılmış bir kalp vardır ki, onda yabancının bir düşmanın ne ihtirası, ne korkusu yaşar. Onun semalarını kaplayacak ancak havayı istiklaldir. Ben kendimi hürriyeti gasp edilmiş bir milletin kızı tutarak istiklâlime nasıl yürüyeceğimi söyleyeceğim, bu beyanatım kollarımızı bağlamak isteyenler için dikkate şayan olmalı, oğlum bana ‘Ben neyim?’ diye ilk sorduğu gün ona semalardan haykıran bir melek gibi “büyük tarihli bir Türksün” diye hitap edeceğim, bunu da, bu ses onun ruhunda ne fırtınalar koparacak, ninnisini söylerken bu günleri yanık sesle ruhuna söyleyeceğim, ona büyük Türk ırkının şarkılarını terannüm edeceğim, kundağına mimarların yaptığı abideleri işleyeceğim. Mendilinde, kitabında, cüzdanında, fesinde hep ‘İzmir’ görecektir ki, ona babamdan kalan altın Fatihali kılıcı, rafta sarılı duran bayrağı bir miras olarak vereceğim ve kulağına gizli bir vasiyet söyleyeceğim. İşte o günden itibaren galiplerin taktığı zincirler çözülmeye mahkûmdur. Çünkü: O gün oğlumun kalbine ektiğim hürriyet çiçekleri açacak, kızıl isyan olarak taşacak, sulhu müebbet düşünenler bize indirilecektir. Az söylemek çok iş görmek zamanı gelmiştir. Biz yalnız ağlıyoruz; ağlamakla kazanılacak, hıçkırıklarımızı işitecek kalp yok. Teşkilata, nihayet fiiliyata başlamak lazımdır”.³⁹⁹

2.11. Nezahat Onbaşı

Nezahat Hanım'ın babası 70. Alay Komutanı Hafız Halid Bey'dir. Annesini küçük yaşta kaybeden Nezahat Hanım, babası ile birlikte cepheye gitmiştir. Daha küçük yaşta askeriye alışmış ve silah kullanmayı, ata binmeyi öğrenmiştir. Bir asker gibi yetişmiştir. 12 yaşında kendisine onbaşı rütbesi verilmiştir. Gevye Savaşı, Konya İsyanı, Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri ve Sakarya Muharebesi'nde görev aldıktan sonra kısa sürede cepheye adını duyurmuş, *Türk Jandarkı* olarak anılmaya başlanmıştır. Hatta birinci İnönü Savaşı sırasında Mustafa Kemal ile karşılaşmış, Mustafa Kemal ile aralarında şu diyalog geçmiştir:

“-Ne arıyorsun sen burada?

³⁹⁹İnan, *Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, s. 114.

-Ben askerlerin kalesiyim, dönmek isterlerse karşılarında beni bulurlar.”⁴⁰⁰

Tunalı Hilmi Bey de onun hakkında:“Ben Osmanlı tarihinde ilk defa olmak üzere bir ‘Paşa Hanım’ görmek istiyorum. Kendisine Beylerbeyi rütbesinin verilmesini teklif ediyorum. Yalnız nişan değil bir de rütbe” demiştir.⁴⁰¹ 1931 yılında Yüzbaşı Mehmet Rıfat ile evlenmiştir. Mehmet Rıfat Bey daha sonra Mustafa Kemal’in yaverliğini yapmıştır. Nezahat Onbaşı 84 yaşında hayatını kaybetmiştir. Mezarı İstanbul’dadır.⁴⁰²

2.12. Halime Çavuş

Kastamonu doğumlu olduğu bilinen Halime Hanım, ailesinin savaşa katılmasını istememesine rağmen onları dinlemeyerek, savaşa katılmıştır. Halime Hanım erkek gibi giyinip, saç tıraşı olarak Halim olarak nam salmıştır. Bir çatışma esnasında ayağından yaralanarak sakat kalmıştır. Cephede Mustafa Kemal ile karşılaşmış, Paşa ondan kimliğini istemiş ve kız olduğunu anlamıştır. Savaştan sonra kendisine maaş bağlanmıştır. 75 yaşında da vefat etmiştir.⁴⁰³

2.13. Milli Mücadele’de Yararlılık Gösteren Diğer Türk Kadınları

Bu isimlerin yanında, Çukurova’da Fransızlara karşı verilen mücadelede Gülsün Bacı isminde bir hanımın, komutanın emriyle düşmana iki el silah attıktan sonra eşeğine binerek köyüne geri döndüğü bilinmektedir.⁴⁰⁴ Ayşe, Şerife, Aliye hanımların efelerle birlikte en ön safhada çarpıştıkları bilinmektedir.⁴⁰⁵

Eline silahını alarak cephede düşman askerleri ile vuruşan bir kahraman kadında Pembe Çavuş idi. 47. Alay sancak çavuşluğu yapmış *İğneli Pembe* olarak

⁴⁰⁰ Atmaca, *Milli Mücadeleden Günümüze Savaşın Kadınları*, s. 234.

⁴⁰¹Yelkenkaya, *Savaşta ve Barışta Türk Kadınları*, s. 163-166.

⁴⁰² Atmaca, *Milli Mücadeleden Günümüze Savaşın Kadınları*, s. 236-237.

⁴⁰³ Tarakçı, *Milli Mücadele ve Mücadeleci Kadınlar*, s. 147-148.

⁴⁰⁴Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 267.

⁴⁰⁵Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 269.

tanınmıştır.⁴⁰⁶ Senem Ayşe Hanım ve Süreyya Sülün Hanım da düşmanla vuruşan kahraman birer Türk kadınıdır.⁴⁰⁷

İzmir'in Kemalpaşa kazasının Ahmetli Köyü'nden Mehmet Efendi'nin kızı olan Hatice Hanım, Milli Mücadele sırasında dokuz yerinden yaralanmasına rağmen savaşa devam etmiştir.⁴⁰⁸ Bitlis Defterdarı'nın eşi, Müslüman mahallelerine saldırıda bulunan düşman askerlerinden sekiz tanesini öldürmüş, erkek kıyafetleri giyerek bizzat çarpışmaya katılmıştır.⁴⁰⁹ Cepheye kağı ile silah taşıyan hamile bir kadının doğum sancıları başlaması ile birlikte geri dönmesi istenmiş fakat o "... Cephedeki silah cephaneye bekliyor, oraya cephaneye yetiştirmeliyim. Geriye dönemem" demiştir.⁴¹⁰

Müfide Ferit isminde bir hanım da kadınların cepheye öküz arabalarında ve kucağında sevkiyat yaptığından bahsetmiştir.⁴¹¹ Yine başka bir kadın, Ankara'da bulunan Atatürk heykelinin yanında mermi taşıyan kadının kendisi olduğunu söylemiştir. Ardından diğer bir kadında aynı şeyi söylemiştir. Öyle anlaşıyor ki bu anıt, savaşta yardım eden bütün kadınları sembolize eden bir anıttır ve kadınlar tarafından benimsenmiştir. Türkoğlu Gazetesi'nin bir haberine göre 12 kadına madalya takdim edilmiş, Fatma onbaşının rütbesini çavuşluğa yükseltmişlerdir. Hayatları hakkında fazla bilgi bulunamasa da diğer madalya alan Türk kadınlarının ismi de şöyledir:

"Ali kızı Alime, Besim kızı Şükriye, Hacı Osman kızı Fatma, Musa kızı Ayşe, Mehmet Ali kızı Hafize, Kara Bektaş kızı Fatma, Mehmet kızı Ümmühan, Hacı Mustafa kızı Fatma, Veli Onbaşı kızı Fatma, Ali Kızı Ayşe, Molla Hasan kızı Fatma."⁴¹²

⁴⁰⁶Yelkenkaya, *Savaşta ve Barışta Türk Kadınları*, s. 182.

⁴⁰⁷Yelkenkaya, *Savaşta ve Barışta Türk Kadınları*, s. 183-190. Süreyya Sülün Hanım Van'ın Erek Bölgesinde 500 kişiye komutanlık ettiği bilinmektedir. Bkz. Atmaca, *Milli Mücadeleden Günümüze Savaşın Kadınları*, s. 240

⁴⁰⁸Aksoy, "Türk Destanlarında Alp Kadın ve Kurtuluş Savaşı Resimlere Yansımaları", s. 1006.

⁴⁰⁹Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 276.

⁴¹⁰Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 35.

⁴¹¹Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 82.

⁴¹²İnan, *Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, s. 102-103.

3. MİLLİ MÜCADELE VE TÜRK KADINI

Milli Mücadele yıllarında henüz düzenli bir ordu kurulmadan önce Anadolu kadını cepheye sırtında erzak ve cephane taşımaktaydı.⁴¹³ Gücü yeten bütün erkekler savaşa alındığından dolayı silah taşıma görevini kadınlar üstlenmişlerdir. Cepheye cephane ve erzak ulaştırma yolları Batı Cephesi'ne Erzurum'dan Diyarbakır'dan ve Sivas'tan develerle ve kağnılar aracılığıyla olmuştur.⁴¹⁴

Nezihe Muhittin'in anlattığına göre:

“...Türk kadını savaşta ve zaferde erkekten bir an ayrı kalmadı ve payına düşeni yaptı. Aynı alanda aydın Türk kadını aziz Türk kadınıyla beraber çalıştı. Biri lisanı ile cesaret veren söylevler söyledi, öbürü elleri ve sırtı ile cephane taşıdı”.⁴¹⁵

Kastamonu basınında da Türk kadınına yardım severliğinden şöyle bahsedilmiştir:

“Kadınlarda erzak, fişek taşıdı,
Yatakları toprak idi taş idi,
Yedikleri tuzsuz yağsız aş idi,
Beşikleri sırtında birer kahraman”.⁴¹⁶

Memleket Gazetesi 57 Sayılı, 7 Nisan 1919 tarihli yayında vatanperver Türk kızlarının Milli Mücadele'ye katılması hakkına bir yazı yer almıştır:

“...Türk kızı, Türk genci haydi vazife başına!” “Vazife başı vatan sinisi, halkın sahasıdır. Bilhassa Türk kızı kalbinin ferdi emellerinden silkinip yüksek heyecanları duymakta olduğunu bugün göstermelidir. Buna onun yüce alçak gönüllüğü engel olmamalıdır”.⁴¹⁷

“Artık kadın ve erkek yok. Vatanın yavruları vardır. Türklerin kız ve erkek çocukları, el ele, kalp kalbe vereceklerdir. Günümüz sayılı, yerimiz tehlikelidir. Halka koşmazsak temelimiz yıkılmış, işimiz bitmiş demektir. Mehmetçiğin alnındaki

⁴¹³Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 215. Ayrıntılı Bilgi için bkz. s. 192-193.

⁴¹⁴Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 216.

⁴¹⁵Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 217.

⁴¹⁶Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 218.

⁴¹⁷Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 79.

Ülker Yıldızı gibi parıldayan kurtuluş nuru, ölmez bir ümidin fecrini müjdeliyor...”⁴¹⁸

Bolulu kadınlar da kendilerine silah verilmesi konusunda dilekçe yazmışlardır.⁴¹⁹ Erkekler savaşta iken bütün işler kadının omuzlarına yüklenmiş, onlar hem ordunun yemek ihtiyacını karşılamış hem de tarım işleri uğraşmışlardır. Türk kadını savaş dönemlerinde de üretmiştir. M. Arif Bey’in anlattığına göre kadınlar o yoksulluğa rağmen tarlada mahsulü ekip biçerek, mahsulün %80’ini orduya vermişlerdir.⁴²⁰

Vakit Gazetesi’nde 1919 Ekim tarihli bir beyanatta, kadınlardan oluşan müfrezelerin dikkat çektiğini yazmıştır.⁴²¹ Ayrıca Çanakkale Savaşlarında Anzak askerlerinin mektuplarında da keskin nişancı Türk kızlarının olduğundan bahsetmiştir.⁴²² Anlaşılan o ki kadınların vicdani duyguları, esir edilme ve ırz-anamusa tecavüz mevzuu bahis olduğunda, kadınlar çarpışmaya hazırdırlar. Görüldüğü üzere savaşçı kadınların her halleri ile savaşa hazır olup, giyim kuşam, silah ve psikolojik olarak kendilerini hazırlamışlardır. Savaş için silah eğitimi almışlardır. “Vatan kurtulsun düşüncesi” ile hareket etmişlerdir. Erkekleri de özendirmek adına canla başla çalışmışlardır. Kadınlar küçük yaşlardan itibaren vatan bilincinde olup 12 yaşında dahi vatani kurtarmak gayesi ile cephede görev almış ve düşman ile göğüs göğse savaşmıştır. Birçoğu ya yaralanmış ya da şehit olmuştur. Ayrıca kadınların rütbe sahibi oldukları da görülmektedir. İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmişlerdir.⁴²³

Milli Mücadele sürecinde Türk kadını üstüne düşen her türlü fedakârlığı layıkıyla yapmıştır. Rivayete göre bir kadın, yağmur yağdığı esnada sırtındaki çocuğunun üstüne örttüğü örtüyü alıp, cephedeki silahların üstüne örtmüştür. Türk kadınının vatanseverliği tartışılmazdır. Bilhassa dikkat çeken nokta topyekûn kadın-erkek ayrım olmaksızın birlik ve beraberlik içinde hürriyet için mücadele edilmiştir. Milli Savunma Bakanlığı yaptığı araştırmalarda şehit olan 62 vatansever kadının

⁴¹⁸Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 79.

⁴¹⁹Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 79-80.

⁴²⁰Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 217.

⁴²¹Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 268.

⁴²²Atmaca, *Milli Mücadeleden Günümüze Savaşın Kadınları*, s. 59-60.

⁴²³Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, s. 312.

tespit edilebildiğini, gazi olarak tespit edilen kadınların sayısının ise Kahramanmaraş ve Gaziantep şehirlerinde 164 olduğu belirtse de tespit edilemeyen daha nice kahraman kadının var olduğu muhakkaktır.⁴²⁴

Mili Mücadele Dönemi'nde toplumu birliktelik, vatan, hürriyet bilinci oluşturma ve örgütlenme amacıyla aydın zümreler tarafından yayınlanmış bazı dergiler, makaleler, kitaplar ve romanlar bulunmaktaydı. Bunlar vasıtasıyla toplum üzerinde etki yaratmışlardır. Özellikle edebiyat alanında işlenen bu temalarda, kadınların savaşlarda rol aldığı görevlerden bahsedilmekte ve Türk kadınının cephede savaşması normalleştirilmiştir. Bu dönemin en göze çarpan yazarı Halide Edip'tir. Zaten kendisi de bizzat cephede rol almıştır. *Ateşten Gömlek* adlı eseri bunun örneğidir.

Türk edebiyatına da yansıyan Türk kadınının bu tavrı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal tarafından onurlandırılmıştır. Mustafa Kemal, Türk kadınının gayretlerini şu sözleri ile dile getirmiştir:

“Dünyada hiçbir milletin kadını ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar gayret gösterdim diyemez”.⁴²⁵

Düzenli bir ordu teşkilatı olmasa da, geçici bir süre de olsa kadınlar kumandanlık yapıp, kendilerine verilen birlikleri yönetme yetkisine sahip olmuşlardır. Kadınların askeri alanda faaliyet göstermesi için askeri bir okul açılması ya da dönemin askeri okullara alınması o dönemin konjonktürel yapısı gereği çok fazla gündemde değildir. 1930 yılında Mustafa Kemal Atatürk, kadınların askerlik görevi yapması hakkında şunları söylemiştir:

“Bugün için Türk kadınının askerlik yapması söz konusu olmasa bile, bütün kızlarımızın, vatan ve milletin yüksek menfaatlerini her suret ve vasıta ile müdafaa edebilecek kabiliyette yetiştirilmelerinin milli terbiyede esas olması, kız çocuklarımızın buna göre bedeni, fikri ve hissi terbiyeye tabii tutulması lazımdır”.⁴²⁶

⁴²⁴Yelkenkaya, *Savaşta ve Barışta Türk Kadınları*, s. 30.

⁴²⁵Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Söylev Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 220.

⁴²⁶Göksel, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, s. 56.

Dönem şartları değerlendirildiğinde, kızlar için askeri bir okul yahut göreve alınması uygun görülmemiş fakat gelecek yıllarda olabileceğinin sinyallerinin verildiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu uygulama aşama aşama hayata girecektir.

4. HARB OKULLARININ DURUMU VE 1930'DAN 1955 YILINA KADAR KIZLARIN ASKERİ OKULLARA ÖZENDİRİLME SÜRECİ

Dünyada yaşanan sanayileşme, ekonomik gelişmeler ve Cumhuriyet'in ilanı, Yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni hem akademik anlamda hem de meslekî anlamda okullar açmaya sevk etmiştir. Bu sayede kadınların da modern yaşama katılması hedeflenmiştir.⁴²⁷ Mustafa Kemal Atatürk de her zaman, her koşulda kadınların eğitim görmesi gerektiğini ve kadın-erkek eşit statüde haklara sahip olması gerektiğini savunmuştur.

Kadınların çalışma alanı öğretmenlik, ebelik ve hemşirelik ile kısıtlı iken bu bağlamda kadınların eğitim almaları için fırsatlar sunulmuş, kendilerini geliştirmeleri ve farklı mesleklere yönelmeleri için iş olanakları genişletilmiştir. Kadınların erkekler ile eşit olduğunu göstermek adına, kadınlara 5 Aralık 1934 tarihinde seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Bu haklar kanun ile garanti altına alınmıştır. Aynı zamanda Batılı anlamda kadın hakları konusunda ilk demokratikleşme adımlarındandır ve Türk kadınını kamusal alanda daha aktif bir hale getirmek amaçlanmıştır.⁴²⁸ Kadınlar, özlük haklarına yeni yeni kavuşmaya başlamışlardır. Bu haklar zamanla genişleyecek ve her alanı kapsayacaktır. Fakat bazı araştırmacılar, kadınların cumhuriyetle birlikte yönetimde ve orduda rol alması gerektiği konusunda geç kalındığını, seçme ve seçilme hakkı ile yönetimde ilk kez söz sahibi olunacak olması gibi önemli bir hakkın 10 yıl sonra verilmesi ve bu durumun eril hegemonyayı oluşturduğunu tartışmaktadır.⁴²⁹ Bu tartışmalara karşılık olarak, kadınların yetki alanlarının genişlemesinin sürece yayıldığı görülmektedir. Bu zaman zarfında kadınların eğitilmesi gerektiği düşünülmüş değildir.

⁴²⁷Şule Toktaş-Dilek Cindoğlu, "Modernization and Gender: A History of Girls' Technical Education in Turkey Since 1927", *Woman's History Review*, Vol. 15, No. 5, 2006, p. 738.

⁴²⁸Şafak Kaypak, "Cumhuriyet'in Çağdaşlık Yolunda Türk Kadınının Dünü ve Bugünü", 2. Çukurova Kadın Çalışmaları Kongresi (28-30 Kasım 2018) Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları II, 297-309, Çukurova Üniversitesi Yayını, Adana, 2019, s. 11.

⁴²⁹Şule Toktaş, "Nationalizm, Modernization And The Military In Turkey : Women Officers In The Turkish Armed Forces", *Oriente Moderno*, Vol. 5, 2004, p. 247.

Mustafa Kemal: “Kadınlarımız için asıl mücadele alanı, asıl zafer kazanılması gereken alan biçim ve kıyıda başarıdan çok; ışıkla, bilgi ve kültürle, gerçek faziletle süslenip, donanmaktır”⁴³⁰ sözü ile aslında ideal Türk kadınının nasıl olması gerektiğini vurgulamış ve kadınların bilgi ile donatılması gerektiğini belirtmiştir. Bununla süreçte yayılması doğaldır.

Kadınların özellikle Milli Mücadele döneminde askerî alandaki katkıları Mustafa Kemal’in dikkatini çekmiş ve bununla gurur duymuştur. Ancak kızların askerî okullara alınması hususunda bir yasa bulunmadığından, Milli Mücadele sonrası orduda asker olarak görevli bir kadın bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu sorunu çözmek için manevi kızı Sabiha aracılığı ile diğer kızların askeri alanda eğitim alma ve havacılığa özendirme sürecini başlattığı anlaşılmaktadır.

1930’larda kızlar ilk kez askerliğe hazırlık derslerine silahlı eğitim ve kamplara sokulmaya başlanmıştır. Diğer milletlerin kadınlarının askerlik eğitimi Türkiye’den sonra uygulandığını da ayrıca belirtmek faydalı olacaktır.⁴³¹

Kara Harp Okulu 1936 yılında İstanbul’dan Ankara’ya taşınmıştır. 1955 yılında üç yıllık bir eğitim verilmiş ve 34 ders okutulmuştur.⁴³² Bahriye Mektebi, Deniz Harp Okulu’na dönüşmüş ve 1954-55 yıllarında eğitim süresi dört yıla çıkarılmıştır. Dersler öğleden önce yapılmış, öğleden sonra serbest bırakılmışlardır. Böylece öğrencilerin diğer aktiviteleri yapmaları için vakit tanınmıştır.⁴³³ Hava Harp Okulu ise 1912 tarihinde İzmir Yeşilköy’de pilot ve subay yetiştirmek için kurulmuştur. 1927’de Eskişehir’e taşınmış, daha sonra tekrar İzmir’e taşınmıştır. Eğitim süresi üç yıldır. Harp okullarına askerî liselerden alımlar önceliklidir. Bu okullara öğrenci alım şartları ise şu şekildedir:

“1-Erkek ve Türk vatandaşı olmak,

2-16 yaşını bitirmiş ve 23 yaşına girmemiş olmak (nüfus cüzdanında doğum tarihi ay ve gün olarak yazılı olmayanların 14 Temmuz tarihi yaş başı sayılır; ay yazılmış gün konulmamış olanlar için yazılı ayın 15’i kabul olunur. Askerlik çağına girdikten sonra yapılmış olan düzeltmeler kabul edilmez.)

⁴³⁰Yelkenkaya, *Savaşta ve Barışta Türk Kadınları*, s. 32.

⁴³¹Göksel, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, s. 156.

⁴³²Serhat Hürkan, *Türkiye’nin İlk Kadın Subayları*, Sinemis Yayınları, Ankara, 2016, s. 49.

⁴³³Hürkan, *Türkiye’nin İlk Kadın Subayları*, s. 70-71.

3-Nişanlı ve evli bulunmamak,

4-Devlet lise veya olgunluk imtihanlarını vermiş olup lise öğrenimini bitirdikten sonra yükseköğrenim okullarından birine geçmiş ve orada okumuş olanlarda harp okuluna kabul olunurlar. Ancak devlet lise veya olgunluk imtihanları üzerinden iki sene ve daha fazla geçmemiş olması şarttır. Yüksek okullara devam hakkını kaybetmiş olanlar alınmaz.”⁴³⁴

Orduya alınan subaylar genellikle harp okullarından mezun olanlardan veya üniversiteyi bitirenler arasından muvazzaf olarak alınmıştır. Alınan aday öğrenciler erkeklerden oluşmaktadır. Harp okullarına 1955 yılına kadar sadece erkek öğrenciler alınırken, 1955 yılı itibarıyla kızlarda alınmaya başlanmıştır. Kızların askeriyeğe özendirilmesi süresi de Sabiha Gökçen öncülüğünde olmuştur.

4.1. Türk Hava Kuvvelerinde Bir Alp Kadın: Sabiha Gökçen

22 Mart 1913 günü Bursa’da dünyaya gelen Sabiha Hanım, Hafız Mustafa İzzet Bey ve Hayriye Hanım’ın kızıdır. Anne ve babasının ölümü ile küçük yaşlarda ağabeyi ile yalnız başına kalan Sabiha Hanım, Atatürk tarafından sahiplenilmiş ve her bakımdan ilgilenilmiştir.⁴³⁵

Çankaya İlkokulu, Arnavutköy Amerikan Kız Koleji ve Üsküdar Amerikan Kız Koleji’nde eğitim almıştır. Soyadı Kanunu ile Atatürk’ün isteği üzerine Sabiha Hanım’a “Gökçen” soyadı verilmiştir.⁴³⁶ Gökçen soyadını aldıktan sonra, 3 Mayıs 1935 tarihinde düzenlenen Türkkuşu Havacılık Eğitim Merkezi’nin açılış töreninde uçaklardan etkilenen Sabiha Hanım, ilgisini uçaklar üzerine yoğunlaştırmıştır. Mustafa Kemal, Sabiha Gökçen’in faaliyetlerini yerinde izleyerek bir subay gibi askerî pilot ve Rasit Bröveleri’ni almasını istemiş ve bu konuda kendisini desteklemiştir.⁴³⁷ Bunun üzerine Ankara’da, Kırım’da, Moskova’da ve Eskişehir Askerî Tayyare Okulu’nda çeşitli planör, motor teknik ve uçuş eğitimleri almıştır. İlk motorlu uçak ile uçuşunu 25 Şubat 1936 yılında yapmıştır. Böylece Türkiye’nin ve

⁴³⁴ Hürkan, *Türkiye’nin İlk Kadın Subayları*, s. 15-16.

⁴³⁵ Sabiha Gökçen hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sabiha Gökçen, *Atatürk’le Bir Ömür*, Haz. Oktay Verel, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994.

⁴³⁶ Tahir Kodal, “Dünyanın İlk Kadın Savaş Pilotu ve Atatürk’ün Manevi Kızı Sabiha Gökçen’in “Balkan Turnesi”, *Türklerde Kadın*, Kömen Yayınları, Konya, 2020, s. 87-88.

⁴³⁷ Göksel, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, s. 173.

dünyanın ilk kadın savaş pilotu olarak adını tarih sayfalarına altın harfler ile yazdırmıştır. Sabiha Hanım 1937 yılında çıkan Dersim Ayaklanması'nı bastırmak için bölgede faaliyette bulunmuş ve başarıdan dolayı kendisine *Türk Hava Kurumu Murassa(İftihar) Madalyası* takdim edilmiştir. Ayrıca askerî uçuş brövesini alan ilk kadın olmuştur.⁴³⁸ (Bkz. Ek. 27)

Sabiha Hanım, Fevzi Çakmak Bey'e kızların resmen orduya alınması mevzusunu açmışsa da ne yazık ki Fevzi Bey Sabiha Hanım'ı takdir etmesine rağmen ordunun bütün kızlara açılmasına karşı çıkmıştır.⁴³⁹ Sabiha Hanım da 1955 yılına kadar kadınların askerî göreve alması hususunda resmî bir yasa çıkmadığından, Türkkuşu Havacılık Okulu'nda eğitim vermiştir. Anlaşılan o ki, resmî bir yasa çıkarılmamış olsa da Sabiha Hanım'ın eğitim verdiği kız öğrencileri bulunmaktadır. (Bkz. Ek. 28)

Mustafa Kemal'in artık kadınların askeri alana girmesi için çalışmalar başlattığı ve manevi kızı Sabiha Hanım'ı rol model olarak bu alanda yetiştirmesinden anlaşılmaktadır. Burhan Göksele'in değindiği önemli bir nokta, Mustafa Kemal'in manevi kızı Sabiha'yı askeriyeğe dâhil etmesinin nedeni kadınları subaylık mesleğine yaklaştıracı bir hareket olmasıdır. Mustafa Kemal her ne kadar kadınları bu mesleğe yaklaştırsa da Mareşal Fevzi Çakmak buna karşı çıkmıştır. Sabiha Gökçen ve Mustafa Kemal ile aralarında geçen bir diyalog şöyledir:

“Atatürk: Hayal kırıklığınızı anlıyorum. Onun Genel Kurmay Başkanı olduğunu unutmayın ve onun düşünce ve fikirlerine saygı duymak zorundayız. Merak etmeyin. Gelecekte bir gün Mareşal Türk kadınlarının askere alınmasını kabul edecek.

Gökçen: Kendisinden rica etseniz...

Atatürk: Kesinlikle fikrinden yanayım. Cumhuriyet'imizin bu özel gününde bu sorunu çözebilseydik çok mutlu olacaktım. Sabırlı olmak zorundayız. Türk

⁴³⁸Kodal, “Dünyanın İlk Kadın Savaş Pilotu ve Atatürk'ün Manevi Kızı Sabiha Gökçen'in “Balkan Turnesi”, s. 92.

⁴³⁹ Levent Durgun, “Türk Silâhlı Kuvvetlerinde Kadın Subaylar”, *Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara, 2004, s. 104.

kadınlarının diğer alanlarda olduğu gibi askerlikte de çok başarılı olacağına samimi olarak inanıyorum.”⁴⁴⁰

Kaynaklarda geçtiğine göre: “Yugoslav ordusunun en büyük nişanı olan Beyaz Kartal Nişanı, Ordu Brövesi’ni ve Romanya Ordusu Havacılık Brövesi’ni kazanmıştır.”Son uçuşunu 1996 yılında yapmış olan Sabiha Hanım, 2001 yılında 88 yaşında hayata veda etmiştir.⁴⁴¹

4.2. İlk Harbiyeli Kadın Subay: İnci Arsan Uysal

1937 yılında Kırklareli Pınarhisar’da da dünyaya gelen İnci Hanım, Sunuhi Arsan’ın kızıdır. İnci Hanımın babası Sunuhi Bey, 1960 Darbesi’nden sonra kurulan Anayasa Mahkemesi’nin başkanı, annesi Fikriye Arsan tarih ve coğrafya öğretmenidir. İnci Hanım üç kız kardeştir. Babasının görevi gereği Ankara’ya gelen İnci Hanım ve ailesi Ankara Yenışehir’de lojmanlarda ikamet etmiştir.⁴⁴² Fikriye Hanım üç kızını da yetiştirirken, askerî idealler ve topyekûn bir savaş olması durumunda yardımda bulunabilecek kadar kabiliyete sahip bireyler olarak yetiştirmiştir.⁴⁴³ İnci Hanım Ankara Kız Lisesi Edebiyat alanından mezun olmuştur. Askerî okula girebilmek adına ilk dilekçesini mezun olmadan önce vermiştir. Dilekçesini alan Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Nurettin Baransel, İnci Hanım ile bir görüşme gerçekleştirmiş, bu konuda ne kadar kararlı olduğunu anlamak için ona “Sana koca bulalım” tavsiyesine bulunmuş ve İnci Hanım’dan cevap gecikmemiştir:“Ben güzel bir kızım buradan harp okuluna yürürsem koca bulurum. Ailemin durumu müsait. Yatılı okumak isteğinde değilim. Atatürk devrimlerini tamamlamak için bu müracaatı yaptım”.⁴⁴⁴

İnci Hanım verdiği ilk dilekçesinden olumsuz yanıt almıştı. İkinci dilekçesini aynı yıl içinde temmuz ayında vermiştir. İnci Hanım’ın bu kararlılığı Ulus Gazetesi’ne de konu olmuştur.⁴⁴⁵ 5 Ağustos’ta ikinci kez ret cevabı alan İnci Hanım

⁴⁴⁰ Toktaş, “Nationalizm, Modernization And The Military In Turkey: Women Officers In The Turkish Armed Forces”, p. 255.

⁴⁴¹Kodal, “Dünyanın İlk Kadın Savaş Pilotu ve Atatürk’ün Manevi Kızı Sabiha Gökçen’in “Balkan Turnesi”, s. 93.

⁴⁴²Hürkan, *Türkiye’nin İlk Kadın Subayları*, s. 13.

⁴⁴³Hürkan, *Türkiye’nin İlk Kadın Subayları*, s. 20.

⁴⁴⁴Hürkan, *Türkiye’nin İlk Kadın Subayları*, s. 14.

⁴⁴⁵Ulus Gazetesinde yayınlanan haber için bkz. Hürkan, *Türkiye’nin İlk Kadın Subayları*, s.17.

Milli Savunma Bakanı ile görüşmek için özel kalem bürosunu aramıştır. Ertesi gün Bakan, İnci Hanım ile görüşmek için yanına çağırmıştır. Dönemin Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes Bey'dir. Ethem Bey, Celal Bayar başkanlığında bir kabine toplandığını, İnci Hanım'ın başvurusunu kabul ettiklerini ve kadın ordularının yetişmesi için komuta kademesinde görev yapması için eğitileceğini söylemiştir.⁴⁴⁶ (Bkz. Ek. 29)

Kız öğrenciler alınan bu yeni karara göre erkekler ile birlikte eğitimde aynı kıyafetleri giyeceklerdir. Gündelik hayatta ceketin altına eteklik giyilmesi için, dikim evlerinde kıyafetleri dikilmiştir. Taktıkları şapkalar, ABD ordusunda bulunan kadınların taktıkları şapkalardan olacak ve kızlar için ayrı bir yatakhane oluşturulacaktır. Harp okuluna kayıt yaptıranlardan istenen bazı belgeler Serhat Hürkan'ın *Türkiye'nin İlk Kadın Subayları* kitabında geçmektedir.⁴⁴⁷

Taahhütnamede geçen şartlara aykırı hareketle okul masraflarının geri ödenmesi durumunda 249.232 liranın ödenmesi hususu geçmektedir. İnci Hanım'ın ailesi bu ağır şartlardan çekinmiş, İnci Hanım'ın edebiyat öğretmeni Semahat Yalkın kendine kefil olmuş ve Tandoğan meydanındaki evini taahhütname karşılığında verebileceğini söylemiştir.⁴⁴⁸ Böylelikle Cumhuriyet'in ilanından 32 yıl sonra, 1955 yılında askeriye ilk kız öğrenci alımına İnci Arsan ile başlanmış oldu.⁴⁴⁹

İnci Hanım iki yıl okuduktan sonra asteğmen rütbesini almaya hak kazanmış, üçüncü yılında uçaksavar alanını çok istemesine rağmen, muhabere alanına geçmiştir.⁴⁵⁰ 1958 yılında Mamak Muhabere Okulu'ndan teğmen rütbesi ile mezun olduktan sonra, 1959 yılında Genel Kurmay Başkanlığı Muhabere Bölüğü'nde göreve başlamıştır.⁴⁵¹ Bu süreçte ilk evliliğini kendisi gibi muhabere bölümünde görev yapan Aykut Karaca ile yapmıştır. Aykut Bey'in ABD'ye gitmesiyle boşanmışlar ve Harita Subayı Galip Uysal ile ikinci evliliğini yapmıştır. İkinci evliliğinden iki kızı olmuştur.⁴⁵²

⁴⁴⁶Hürkan, *Türkiye'nin İlk Kadın Subayları*, s. 20-21.

⁴⁴⁷Ayrıntılı bilgi için bkz. Hürkan, *Türkiye'nin İlk Kadın Subayları*, s. 16, 22-24.

⁴⁴⁸Hürkan, *Türkiye'nin İlk Kadın Subayları*, s. 24.

⁴⁴⁹Hürkan, *Türkiye'nin İlk Kadın Subayları*, s. 1.

⁴⁵⁰Hürkan, *Türkiye'nin İlk Kadın Subayları*, s. 36.

⁴⁵¹Hürkan, *Türkiye'nin İlk Kadın Subayları*, s. 37.

⁴⁵²Hürkan, *Türkiye'nin İlk Kadın Subayları*, s. 38.

İnci Hanım ve arkadaşları 1960 Darbesi neticesinde ordu geri hizmetlerine alınmışlarsa da bu süre zarfında kendini geliştirmeyi ihmal etmemiştir. 1980 yılında NATO’da ilk kadın Askeri Coğrafya Daire Başkanı olmuştur. 1983 yılında komutanı ile anlaşmazlıkları sonucu emekliye ayrılmıştır. İnci Hanım’ın yakın arkadaşı ve meslektaşı Muzafferiye Sever Hanım da yarbay rütbesi ile emekli olmuştur. Evlenince Şenersoy ismini almıştır.⁴⁵³

4.2.1. 1955 Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri’ne Kız Öğrenci Alınmasına İlişkin Yönetmelik

22 Eylül 1955 tarihinde öğrenci alım yönetmeliğinde değişiklikler olmuştur. Verilen talimat ve talimatta geçen maddeler şöyledir:

“1-İlişik listede gösterilen hizmetlerde istihdam edilmek üzere bu yıl yalnız Kara, Deniz ve Hava Harp Okulları ile askeri tabip, kimyager, eczacı, dişçi, öğretmen, yüksek mühendis ve yüksek mühendis mimar yetiştirilmek için üniversitelerin ilgili fakültelerine M.M. Vekaleti hesabına kız öğrenci alınacaktır.

2- Alınacak kız öğrenciler için aranacak şartlar şunlardır:

a)Kara Deniz ve Hava Harp Okulları talimatlarındaki giriş şartlarını haiz olmak.

b)Fakültelerin özel giriş şartlarını ihraz etmek.

c)Sağlık bakımından; Harp okullarına girerken aranan sıhhi şartlara ilaveten nisai her türlü arızalardan beri ve bakire olmak (bu hususta E.U. Sağlık D. Bşk lığınca ilgili hastanelere gerekli talimat verilecektir.

d)Kız öğrenciler:

17 yaşında asgari 1.49 boyunda

18 yaşında asgari 1.51. boyunda

19 yaşında asgari 1.53 boyunda

20-22 yaşında asgari 1.54. boyunda olacaktır.

⁴⁵³Hürkan, *Türkiye’nin İlk Kadın Subayları*, s. 42-43.

3. Kız öğrenciler istekli oldukları kuvvetin (Kara, Hava, Deniz) Harp Okulları'nda erkek öğrenciler gibi barındırılacak ve öğretime tabii tutulacaktır.

a) Kız öğrencilerin yatakhane, revir, ceza yeri, tuvalet, banyoları ayrı olacaktır. Okullar hazırlıklarını buna göre yapacaklardır.

b) Kız öğrencilere beden eğitimi, binicilik ve piyade eğitimi gibi programdaki kadınlık bünyesine uymayan hareketler tatbik edilmeyecek. (Hazırlanan programlar ayrıca gönderilecek.)

4. Harp Okulları'nda ve üniversitelerde M.M.V. adına okuyacak kız öğrencilerin okul içinde ve dışında tabii tutulacakları disiplin, giyim ve idare hususları, okul talimatlarında şimdilik yapılacak ilişik hususların tatbiki ile yürütülecektir.

5. Kız öğrencilerin Harp Okulları'na kabulü dolayısıyla doğacak iskân yiyecek, giyecek, eğitim ihtiyaçları ilgili kuvvet komutanlığınca tedrisata başlama tarihine kadar ivedi sağlanacak.

6. Şimdiye kadar vekâlet makamına gelmiş olan kayıt dilekçeleri ilgili kuvvet kumandanlığından tekemmül ettirilecektir.

7. Bilgi için Maarif Vekâleti'ne Ankara ve İstanbul Üniversiteleri'ne ve Teknik Üniversite Rektörlüklerine, M. M. V. Müsteşarlığı'na, Jandarma Umum Komutanlığı ve Harita Umum Müdürlüğü'ne, gereği için Kara Deniz Hava Kuvvetleri Komutanlıkları'na yazılmış ve E.U. ilgili Bşk.lık dairelerine birer suret verilmiştir.”

Bu talimatlarda yapılan bazı değişikliklere göre:

1. “Kıyafet: (Kara, Deniz ve Hava için) kendi Harp Okulları kıyafetlerine uygun, genel olarak etek, ceket, şapka, kadın özelliğine uygun iskarpin, gömlek kravat ve özel iç çamaşırı, kadın çorabı (dâhili kıyafet bu esaslara uydurulur.)

2. Disiplin: Harp Okulları talimatlarındaki hususlar aynen uygulanılır.

3. Okul içinde ve dışında hareket tarzı:

a) Kız öğrenciler her hangi bir şekilde yüzlerine, saçlarına ve tırnaklarına boya sürmezler ve kadın kokuları kullanmazlar.

- b) Ayrı yatakhanelerde yatar kalkar ve ayrı banyo, tuvalet kullanırlar.
- c) Banyo saatlerinde kız öğrencilere ayrı bir zamanda banyo yaptırılır.

4. Okul dışında: kız öğrenciler şüphe çekici yerlerde dolaşmaz ve kendi yakını olmayan erkek arkadaşlarla gezemez.

5. Moral, mükâfat, ceza ve izin hususları aynen uygulanır.

6. Giriş şartlarındaki (erkek) kaydı kaldırılacak.

7. Kız öğrenciler için ayrı bir vizite saati tertip edilir.

8. Kız öğrencilere çamaşır hemşirelerin talimatına göre verilir.

9. İç hizmet talimatı hükümleri kız öğrenciler için de uygulanır.”⁴⁵⁴

Kızların balo ve törenlerde giymesi için bazı özel kıyafetler belirlenmiştir. Baloda giyilen bu özel kıyafetler:

“Kışın siyah, yazın beyaz omuzlarında rütbe işareti bulunmayan ceket... Beyaz gömleğin üzerine siyah ipek kadife fiyonk... Beyaz eldiven... Gece çantası... Geniş ve uzun siyah etek ile siyah iskarpin...” giyilmesi şeklinde idi. Törenlerde giyilmesi gereken kıyafetler ise, ABD ordusunda görev yapan kadınların kullandıkları siyah şapka, omzunda rütbe işareti bulunan siyah ceket, beyaz gömlek, siyah kravat, beyaz eldiven, diz altı siyah etek, ten rengi naylon çorap, siyah ayakkabıdır.⁴⁵⁵

4.3. İlk Deniz Subayı: İlgi Yener Öztuncer

İlgi Hanım, 1936 yılında Fatma Şükriye Hanım ve Rıfat Bey’in kızları olarak İzmir’de dünyaya gelmiştir. Babası Rıfat Bey bir süre askeri müşavir olarak görev yapmıştır. İlgi Hanım, İstanbul Erenköy Kız Lisesi Edebiyat alanından mezun olmuştur. Aynı zamanda spora da meraklı olmuş, basketbol kız takımında oynamıştır. 17 Ağustos 1955 yılında Deniz Harp Okulu’na dilekçe yazarak başvuruda bulunmuştur. Dönemin Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Sadık Atacan’dır.

⁴⁵⁴Hürkan, *Türkiye’nin İlk Kadın Subayları*, s. 29-30.

⁴⁵⁵ Hürkan, *Türkiye’nin İlk Kadın Subayları*, s. 37.

İlgi Hanım, 15 Ekim 1955 yılında Deniz Harp Okulu'na kabul olunmuştur. (Bkz. Ek. 30) İnci Arsan'nın gayretleri ile kızların Harp Okulları'na alınmaya başlanması ile İlgi Hanım da ilk Deniz Harp Okulu'na kabul olan tek kızdır. İki ay sonra harp okuluna alınan ikinci kız öğrenci olan Gürışık Gürpınar ile aynı yatakhaneyi paylaşmıştır.⁴⁵⁶

Ne var ki İlgi Hanım çok yetenekli olmasına rağmen, arkadaşları ve bazı hocaları tarafından küçük düşürülmüştür. Matematik öğretmeni Naci Karaali, İlgi Hanım'a karşı ilgisiz davranmış ve gemide bir kadının olmasını uğursuzluk olarak düşünmüştür. Hatta İlgi Hanım'a “Sarı kız! Çatlasan da patlasan da döndüreceğim seni. Zengin koca bulamadın mı? Elinin hamuruyla burada ne arıyorsun?” şeklinde küçük düşürücü ifadelerde bulunmuştur. Bu nedenle motivasyon düşüklüğü yaşıyan İlgi Hanım, o dönem matematik dersinden kalmış ve hatta ayrılmak için bir dilekçe vermiştir. Deniz Eğitim Kurumları Komutanı Koramiral Zeki Özok'un isteği ile bu dilekçe reddedilmiştir.⁴⁵⁷

Mezun olduktan sonra Ankara Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na atanmıştır. İlgi Hanım'a mezun olduğu diğer erkek arkadaşlarına verilen staj hakkı verilmemiş, orduvinde kalmıştır. İlgi Hanım, 27 Mayıs 1960 günü yapılan darbe ile Demokrat Partili önemli isimlerin yargılandığı Yassıada'da görevlendirmek üzere tayin edilmiştir. İlgi Hanım istihbarat kursları almaya devam etmiş ve rütbe atlayarak üsteğmen rütbesini almaya hak kazanmıştır.⁴⁵⁸

Yassıada'da tanıştığı Ergun Öztuncer ile 1961 yılında evlenmiştir. Ergun Bey hava subayıdır. Darbe ile birlikte kadınların geri hizmete ordonat sınıfına geçmesi istendiğinden bu haksızlıktan tıpkı İnci Hanım gibi İlgi Hanım da nasibi almıştır. Kurmaylık sınavına üstlerinin “*Boşa uğraşma almayız*” sözleri sebebiyle katılmamıştır. 1981 yılında albaylığa terfii etmiş, 1991 yılında da emekli olmuştur. Geçirdiği akciğer ve aort kanseri ardından 2009 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.⁴⁵⁹ İlgi Hanım yapılan röportajda askerliğin insanlığa çok şey kattığından bahsetmiştir.

⁴⁵⁶ Hürkan, *Türkiye'nin İlk Kadın Subayları*, s. 59-60.

⁴⁵⁷ Hürkan, *Türkiye'nin İlk Kadın Subayları*, s. 61.

⁴⁵⁸ Hürkan, *Türkiye'nin İlk Kadın Subayları*, s. 65-66.

⁴⁵⁹ Hürkan, *Türkiye'nin İlk Kadın Subayları*, s. 67-68.

Askerliğin sıkıntılara katlanabilme, büyüklere saygı gibi Türk geleneklerine uygun alışkanlıkların kazandırdığından bahsetmiştir.⁴⁶⁰

4.4. İlk Havacı Subay ve İlk Jet Pilotu: Leman Bozkurt Altınçekiç

Leman Hanım 1933 yılında Kars'ta doğmuştur. Lise eğitimini tamamladıktan sonra Türkkuşu İnönü Tesisleri'nde planör eğitimi almış ve Türkkuşu Motorlu Okulu'na katılmıştır. Ardından 1955-1959 yılları arasında Hava Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde alınan 20 kadın subay arasına giren Leman Hanım, 1955 yılının Ekim ayında Hava Harp Okulu'nda eğitimlere başlamıştır. (Bkz. Ek. 31) Pervaneli uçaklar alanında eğitimini tamamlamış ve 30 Ağustos 1957'de mezun olmuştur. Mezun olduğunda 24 yaşındadır. Leman Hanım, 1958 yılında Eskişehir'de bulunan Jet Eğitim Filosuna katılmış ve genç yaşta ilk kadın jet pilotu olarak brövesini takmıştır. (Bkz. Ek. 32) Aynı zamanda NATO üyesi devletlerinde ilk kadın jet pilotudur.⁴⁶¹ 1967'den sonra Leman Hanım'ında geri planda kalıp personel şube müdürlüğü yaptığı görülmektedir. Daha sonraki süreçte kıdemli albay rütbesi ile emekli olmuş,⁴⁶² 4 Mayıs 2001 tarihinde 68 yaşında İzmir'de hayatını kaybetmiştir.⁴⁶³

4.5. İlk Kadın Jet Pilotlarından Şenay Günay

Şenay Hanım 1938 yılında Hatay'da doğmuştur. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ikinci sınıf öğrencisi iken Hava Harp Okulu'nun kız öğrenci alım ilanına müracaat etmiştir. 1956 tarihinde harp okuluna kaydolmuştur.⁴⁶⁴ (Bkz. Ek. 33) Burada eğitim aldıktan sonra 1958 yılında asteğmen rütbesi ile mezun olmuştur. Jet pilotluğuna dair eğitim almış ve bu alanda görev yapmıştır. Bunun yanında nakliye

⁴⁶⁰ Hürkan, *Türkiye'nin İlk Kadın Subayları*, s. 68.

⁴⁶¹ Orhan Köksal, "Harbiyeli Öncü Pilot: Leman Bozkurt Altınçekiç," *Tarih ve Gençlik Kulübü 8 Mart Dünya Kadınlar Günü Tarih Dergisi*, S. 1, Eskişehir, 2017, s. 99.

⁴⁶² Ali Rıza Bütün, *Dünyada ve Türklerde İlk Kadınlar*, Crea Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 180.

⁴⁶³ Funda Altınçekiç Aysel, "Türkiye ve NATO'nun İlk Kadın Jet Savaş Pilotu: Leman Bozkurt Altınçekiç" *İktisat ve Toplum*, S. 98, 2018, s. 68-75; Hürkan, *Türkiye'nin İlk Kadın Subayları*, s. 75-77.

⁴⁶⁴ Bütün, *Dünyada ve Türklerde İlk Kadınlar*, s.181.

uçaklarını kullanmıştır. 1980 yılında albay rütbesi ile emekli olmuş ve kendini resim yapmaya adanmıştır.⁴⁶⁵

Şenay Hanım, yaşadığı tehlikeli bir anı röportajında şöyle dile getirmiştir:

“Bir gün askeri nakliye uçaklarından biri ile Diyarbakır’dan Ankara’ya ABD’li bir heyeti getiriyordum. Hava koşulları çok kötüydü. Hidrolik sistem arızalandı. Uçak irtifa kaybetmeye başladı. Tek motora kalmıştım. Uçak sol tarafa yattı. Heyette panik oldu. Sonra bir bulut parçası buldum. Oradan indim. Elmadağ’ın karlı yamaçları ile burun buruna geldim. Buz kırıcı çalışmıyordu ama limit limite Ankara’ya indim”.⁴⁶⁶

Şenay Hanım ayrıca askeriyede bir kadın olarak görev yapanın zorluklarından da şöyle bahsetmektedir:

“Aksine kadın olmamızdan dolayı bir adım geride kaldığımız zamanlar oldu. Örneğin Hava Harp Okulu ikinci sınıftaydım. Hava Harp Okulu’nda yapılan bir sınavla jet pilotu yetiştirilmek üzere 2 pilot Teksas’a gönderilecekti. Sınava girdim. Ergin, Celasin (Hava Kuvvetleri Komutanlarından) ve ben kazandık. İkimizi çağırdılar ve ‘Sizleri komutan görmek istiyor’ dediler. Önce Ergin girdi içeriye. Sonra tabur komutanım ‘Hadi Şenay sıra sende’ dedi. Postallarımı patlattım ve içeri girdim. Eğitim başkanı Tuğgeneral Zeki Belgin, gözlüğünün üzerinden bana baktı ve ‘Ama sen kızsın olamaz’ dedi. Dışarı çıktım. Yerime yedekten biri kaydırıldı. Benim sınavım iptal edildi. Bir Türk genç kızı Teksas’a gitse dünya ayağa kalkardı. Türkiye’nin adı tüm dünyaya duyurulurdu. Ama kadınlara gelişme olanağı ve fırsatı verilmedi. Türk Silahlı Kuvvetleri’ndeki tek kadın pilot albaydım. Eğer komutanlarım isteselerdi, ‘Şenay ayrılma. Kal. Sen General olabilirsin’ diyebilirlerdi. Ama tam aksine, ayrılmanız için bütün şartları altın tepsiyle önümüze sundular. O yıllarda tüm kadın subaylar sessiz sedasız görevlerimizi yaptık. 1960’da Hava Harp Okuluna kadın alınması durduruldu. Bugünün emekli albayları elleri öpülecek insanlardır. Türk kadınının yazgısının değişmesine neden olmuşlardır. Onlar Atatürk’ün özlemlerini yerine getiren sessiz kahramanlardır. Siz bir bayanı askeri okullara alıyorsunuz. Ona üniforma giydiriyorsunuz. Rütbe veriyorsunuz. Ama

⁴⁶⁵ Hürkan, *Türkiye’nin İlk Kadın Subayları*, s. 83-84.

⁴⁶⁶ Hürkan, *Türkiye’nin İlk Kadın Subayları*, s. 86.

albaylıkta dur diyorsunuz. Böyle şey olamaz. Kadının önünün tıkanması ve rütbelerin büyütülmemesi gerçekleştirildi. Erkekler sakın alınmasın. Ama kadınlar sayesinde dünyada savaşlar engellenecektir. Elinin hamuru ile erkek işine girmiş denmesin diye meslek hayatım boyunca özel günlerimde dahi uçtum. ‘Reglim, uçamam’ diyemezdin. Bir gün filo doktoru bana ‘Sizinle özel konuşmak istiyorum’ dedi. ‘Aylardır bu filonun doktoruyum ve her sabah gelirim. Ama sen bir şey söylemiyorsun. Sen özel gün yaşamaz mısın?’ diye sordu. ‘Beni rahatsız etmiyor’ dedim. Doktor da bana ‘Bu çok önemli, yukarda büyük tehlike yaratabilir’ dedi. Ama yine de söyleyemedim. Bu durum ordudaki genç kızlar arasında şimdi de yaşanıyor. Ve çok sakıncalı”.⁴⁶⁷

4.6. TSK’da Görev Yapan Diğer Kadın Subaylar

1955 yılında harp okullarının kapılarını kızlara ilk kez açıldığı görülmektedir. 1955-59 dönemlerinde Hava Harp Okulu’na 6, Deniz Harp Okulu’na 4, Kara Harp Okulu’na 3 kız öğrenci kaydedilmiştir. Bu genç subay adayları erkekler ile aynı koşullarda tatbikat yapıp, nöbet tutup, uçuş yapmışlardır.⁴⁶⁸ 1955 yılından sonra İnci Hanım ile birlikte harp okuluna giren diğer kızların isimleri Türkan Ustaoglu ve Muzafferiyeye Sever’dir.⁴⁶⁹ (Bkz. Ek. 34)

1955 yılında yayımlanan yönetmelikle artık kızlarda askeriyede ders almaya başlamıştır. Yurt içi uçak savar birliğine, radarlığa, karargâhta personel hizmetlerini, levazımlığa, maliyeye, ordu donatıma, muhabere hizmetlerine, harita bölümüne, kumandan ve öğretmenliğe, atom, biyoloji, kimya birliklerine, savunma hizmetlerine, kütüphane bölümüne; doktor, kimyager, eczacı dış hekimi, öğretmen ve yüksek mühendis alınacaktır.⁴⁷⁰ 20 kadar kız öğrenci askeriyede görev almak için Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesine kaydolmuştur. 1955 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri’ne alınan kızların listesi şöyledir:

“Kara Harp Okulu’na İnci Arsan, Türkan Ustaoglu, Muzafferiyeye Şener; Hava Kuvvetleri’ne DTCF’de okuyan askeri kız öğrenciler: Sevim Cimilli (Kütüphane), Güler Uçucu (Kütüphane), Deniz Kuvvetleri adına DTFC’de okuyan askeri kız

⁴⁶⁷Hürkan, *Türkiye’nin İlk Kadın Subayları*, s. 87-88.

⁴⁶⁸Göksel, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, s. 218-219.

⁴⁶⁹Hürkan, *Türkiye’nin İlk Kadın Subayları*, s. 21-22.

⁴⁷⁰Hürkan, *Türkiye’nin İlk Kadın Subayları*, s. 27-28.

öğrenciler: Aysel Sındıral (Kütüphane), Yurdağül Ünlü (Edebiyat), Eyşe Özbudak (Tarih), Türkan Suyolcu (Kütüphane); Kara Kuvvetleri adına DTCF’de okuyan askeri kız öğrenciler: Sönmez Uğur (Kütüphane), Sümer Özdemir (Coğrafya), Gülten Balban (Edebiyat), Şenyüz Güner (Kütüphane), Selma Gezgi (Coğrafya) Nebile Atilla (Almanca) Feriha Törezen (Almanca); Kara Kuvvetleri adına Fen Fakültesi’nde okuyan kızlar: Hüsnüye Erentuğ (Biyoloji), Ayten Ener (Biyoloji).” Bu kız öğrenciler, askerî üniforma giyerek askeri servisle okula gitmişler ve harp okulu mensubu olarak yatakhane de kalmışlardır.⁴⁷¹ Ayrıca yine bu dönemde ilk kadın doktor subayı olarak mezun olacak olan Ülkü Sema Aran Toksöz/Aydın da bulunmaktadır. Gülbin Gülhan, Şenay Günay, Azimet Karahasan, Tuna Avar, F. Zuhale Karaoğlan’da Leman Bozkurt Altınçekiç ile birlikte Hava Harp Okulu’na giren isimlerdendir.⁴⁷²

Ayrıca 1955 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri’ne ilk Paraşütçü Bölüğü’ne öğrenci yetiştiren kadınlar olmuştur. Kıbrıs Barış Harekâtı’na gönderilen paraşütçüleri yetiştirmişlerdir.⁴⁷³ Kızların askeriye ye kabul edilmesinde dönemin içinde bulunduğ u konjonktürel şartlar ve Soğuk Savaş’ın etkisi olduğ u düşünülmektedir.⁴⁷⁴

30 Ağustos 1957 günü bu genç subaylara Türk Silahlı Kuvvetleri’nde Silah Kuşanma Hakkı verilmiştir. Kadınların erkekler ile birlikte askeri faaliyet göstermesi ve eğitim alması konusu, kadın-erkek eşitliği hususunda yapılan en önemli gelişmelerden biri olup, diğer ülkelere kıyasla ilk defa Türkiye’de çözülmesi sebebiyle ve o dönemde hiçbir devletin kız öğrencilerinin harp okuluna girme hakkı olmaması sebebiyle önemli bir gelişmedir.⁴⁷⁵

1960 yılına gelindiğinde bir darbe olmasından dolayı harp okullarına kız öğrenci alımı durdurulmuştur.⁴⁷⁶ Ancak 32 yıl sonra 1992 yılında alıma tekrar

⁴⁷¹ Hürkan, *Türkiye’nin İlk Kadın Subayları*, s. 32-33.

⁴⁷² Bütün, *Dünyada ve Türklerde İlk Kadınlar*, s. 178, Hürkan, *Türkiye’nin İlk Kadın Subayları*, s. 91-98, 75.

⁴⁷³ Göksel, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, s. 221.

⁴⁷⁴ Toktaş, “Nationalizm, Modernization And The Military In Turkey : Women Officers In The Turkish Armed Forces”, p. 257.

⁴⁷⁵ Göksel, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, s. 219.

⁴⁷⁶ Göksel, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, s. 220.

başlanmıştır.⁴⁷⁷ Subay kadınların izin kullanılması konusunda esnek davranılmış, nöbet konularında da kolaylıklar sağlanmıştır.⁴⁷⁸ 1960 yılında yapılan darbeye kadınların askeriye alınmamasından önceden alınmış olanlarında görevlerinde olumsuz yönde değişiklikler yapılması, arka plana itilmesi Cumhuriyet ile birlikte gelen Türk kadınına verilen özgürlüklerin baltalanmasıdır. 1970 yılında yapılan Genel Nüfus Sayımı'na göre: 99 kadın kara, hava, deniz subayı olarak görev yapmıştır.⁴⁷⁹ 1955 yılına kıyasla kadın subaylarda artış gözlenmiştir. 1977'lere gelindiğinde harp okulundan mezun olan kadınlar albay rütbesine yükseldiği görülmektedir.⁴⁸⁰ 1999 yılında yapılan bir değişiklikte kadın subaylar, küpe, bilezik, yüzük kullanılmasına izin verilmiş, hamilelik ve süt izini verilmiş, nöbetten muaf tutulmuştur.⁴⁸¹

1960 Darbesi'nden 32 yıl sonra, 1992 yılında kadınların harp okullarına tekrar alınmasıyla mezun olan ilk kadın, Denizci Üsteğmen Gökçen Fırat olmuştur. İlk kadın askeri gemi komutanıdır. Çapa Tıp Fakültesini kazanmasına rağmen Deniz Harp Okulu'nu ve subay olmayı seçmiştir.⁴⁸²

İlk kadın şehit pilot Ayfer Gök'tür. (Bkz. Ek.35) Ne yazık ki her mesleğin kendi zorlukları olduğu gibi, subaylığın zorluğu da hayatlarının bir tek hataya bakmasıdır. Burdur doğumlu Ayfer Hanım,1994 yılında Hava Harp Okulu'nu kazanmış ve öğrenimini teğmen olarak tamamlamıştır. Jet pilotu olarak çeşitli eğitimlere katılmıştır. Yine Karaman'da bu eğitimlerden birini alırken kullandığı uçağın dağlık bir bölgeye düşmesi sonucu 2001 yılında hayatını kaybetmiştir.⁴⁸³

İlk kadın Şehit Jandarma Songül Yakut Hanım 1976'da Malatya'da doğmuştur. Askerlik hayaliyle büyüyen Songül Hanım 1997 yılında bu hayale giden yolda Kara Harp Okulu'ndan mezun olmuştur. İlk kadın jandarma komutanı olan Kıdemli Üsteğmen Songül Yakut, 2004 yılında Ankara Beypazarı'na atanmıştır.⁴⁸⁴ (Bkz. Ek. 36) Kara Harp Okulu mezunu olan Songül Hanım'ın emrinde rütbeli

⁴⁷⁷Hürkan, *Türkiye'nin İlk Kadın Subayları*, s. 113.

⁴⁷⁸Hürkan, *Türkiye'nin İlk Kadın Subayları*, s. 118.

⁴⁷⁹Göksel, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, s. 209.

⁴⁸⁰Göksel, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, s. 217.

⁴⁸¹Hürkan, *Türkiye'nin İlk Kadın Subayları*, s.117.

⁴⁸²Hürkan, *Türkiye'nin İlk Kadın Subayları*, s. 125.

⁴⁸³Hürkan, *Türkiye'nin İlk Kadın Subayları*, s. 128.

⁴⁸⁴Atmaca, *Milli Mücadeleden Günümüze Savaşın Kadınları*, s. 307.

olanlar dâhil 96 askerî personel bulunmaktadır. Burada yüzbaşı rütbesine yükselmiş, daha sonra Diyarbakır'a atanmıştır. 21 Mayıs 2017 de Şırnak'ta şehit düşmüştür.⁴⁸⁵ Görev için canını ortaya koyan, kahraman bir Türk kadını olan Ayfer Hanım ve Songül Hanım her zaman gurur ile yâd edilecektir.

2006 yılında Harp Okulları'na alınacak öğrenci yönetmeliğinde değişiklikler olmuştur. 800 metreyi 2 dakika 59 saniye ve altında koşulması, 1.95 cm ve üzeri atlanması, 50 ve üzeri mekik çekilmesi, 46 saniye ve üzeri barfıkste açık tutuş şeklinde beklenmesi, basketbol topunun 23 metre ve üzeri fırlatılması gerekmektedir. 16 yaş için 157cm boy uzunluğu, 45 kg ağırlığında olunması, 17 yaş için 159 cm, 47 kg, 18 yaş için 160-185cm, 49-67 kg ağırlığında olunması gerekmektedir. Ayrıca yüzme testide yapılmıştır.⁴⁸⁶

2006 yılında kadın subaylara hamile iken doğum öncesi ve sonrası toplam 16 haftalık izin kullanma hakkı verilmiştir. Yine bu yıl yapılan değişiklikle kadınların general ve amiral olabileceği belirtilmiş ve kadınların askeri kariyerinin önü açılmıştır. 2007 yılında kadın subaylar, sorunlarını erkek personele götürmeden kendi içlerinde çözüme kavuşturabilmek adına, kadın personel uygulamasına geçerek bir temsilci seçmişler ve sorunlarını çözmüşlerdir.⁴⁸⁷ 2017 yılında yapılan kılık kıyafet yönetmeliğindeki değişiklik ile ilk kez askeri kadın personelin başörtülü olarak görev alabileceğine dair yönetmelik uygulamaya konulmuştur.⁴⁸⁸

2007 yılında emekli olan Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Cömert, kadın subaylar hakkında şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Artık çok sayıda kadın subayımız var. F-16’ları bile çok iyi kullanıyorlar. Bazı erkeklerden daha başarılı. Çağdaş, laik Cumhuriyet’e yakışan da budur”.⁴⁸⁹

Yine Türkiye’nin ilk F-16 pilotu olan Berna Şen Şenol 30 Ağustos 2020 yılında Albay rütbesine yükselerek, günümüz Türk kadınlarına örnek teşkil etmektedir. (Bkz. Ek. 37.)

⁴⁸⁵Hürkan, *Türkiye’nin İlk Kadın Subayları*, s. 130-132.

⁴⁸⁶Hürkan *Türkiye’nin İlk Kadın Subayları*, s. 116-117.

⁴⁸⁷Hürkan, *Türkiye’nin İlk Kadın Subayları*, s. 120.

⁴⁸⁸<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/tskda-basortusu-yasagi-kalkti-40373902>

⁴⁸⁹Hürkan, *Türkiye’nin İlk Kadın Subayları*, s. 129.

5. TÜRK KADINLARININ ASKERÎ ALANA YAPMIŞ OLDUĞU KATKILAR

Çağlar öncesinden başlayarak kahraman Türk kadınlarının ordunun içinde olduğu ve çeşitli nedenlerle faaliyet yürüttükleri açıkça bilinmektedir. Kadınların gerek ordu içinde gerekse de ordu gerisinde yürüttükleri faaliyetler, bu alana yenilikler kazandırmış, kadın-erkek cinsiyet ayrımını noktasında herhangi bir tutum ile karşılaşılmemiştir. Yerleşik toplumların aksine konargöçer Türklerde kadın her zaman aktiftir. Önceden de detaylı olarak bahsedildiği üzere eski Türk devletlerinde hükümdar ve hatun adına çıkan emirnameler bize bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Kadınlar her şeyden evvel öğrendikleri savaş teknikleri ve mücadeleci ruh ile çocuklarına vatan savunması bilincinin aşılmasını sağlamışlardır. Zaman zaman kadınların uyguladıkları zeki stratejiler sayesinde bazı savaşlar kazanılmıştır. Bu sayede orduda kadınların yer alabilecekleri fikri yaygınlık kazanmış, günümüze ışık tutmuş ve ilham kaynağı olmuştur.

Milli Mücadele Dönemi'nde kadınların gayretleri ile birçok cemiyet ve dernek kurulmuş; dergi, gazete, edebi eserler yayımlanmıştır. Kadınların cemiyet ve yayın hayatına atılmasında önder olmuşlardır. Mitingler düzenleyerek örgütlenme hususunda önemli bir adım atmışlardır. Yine bu dönemde evinin mühimmat deposu olarak kullanılmasına izin veren, silahını ve küçük çocuğunu yanına alarak cepheye koşan, çarpışma esnasında hayatını kaybeden veya yaralanmasına rağmen savaşa devam eden, kadınların fedakârlıkları takdire şayandır.

Açılan Kız Meslek Liselerinde kızlar, askerî üniforma dikmek için eğitilmiş, ordunun kıyafet ihtiyacının karşılanmasında görev almışlardır.⁴⁹⁰ 1923 yılından sonra kadınların farklı alanlarda meslek sahibi olabilecekleri olgusu yayılmaya başlamıştır. Modernleşme anlamında yapılan yenilikler sayesinde ilkleri yaşayan Türk kadınları, dünya basınında manşetlere konu olmuştur. Örneğin, ilk kadın pilot olan Sabiha Gökçen'in yaptığı faaliyetler ve Kara Fatma'nın vatan savunması dünyaca tanınmıştır.

⁴⁹⁰Toktaş-Cindoğlu, "Modernization and Gender: A History of Girls' Technical Education in Turkey Since 1927", p. 739.

Türk kadınlarının ilk kez resmî olarak 1955 yılında subay ihtiyacını karşılamak için askeriye alınması, hem daha çok kadının orduya alınmasına olanak tanımış, askeriye içerisinde de çeşitli pozisyonlarda iş imkânı sağlamıştır. Özellikle ilk kadın subayların orduya alınması, genç kızların hayalini süslemeye başlamıştır. Verdikleri mücadeleler, cesur ve kararlı duruşları sayesinde Türk kızlarına örnek birer karakter olmuşlardır.

Bu alanda çalışan kadınların hem aileleri hem de işleri arasında tercih yapmak zorunda kalmadan tüm zorluklara rağmen, işlerini profesyonellikle yaptıkları ve aileleri ile olan ilişkilerini canlı tuttukları görülmektedir. Böylece kadınların işleri ve aileleri arasında tercih yapmadan dengeyi kurabildiklerini göstermişlerdir. Uygulanan yönetmelikteki maddelerde pozitif yönde değişikliklerin yapılmasını ve bilhassa kadın-erkek ayrımı olmadan, silah arkadaşı olarak takım ruhu anlayışının oluşmasını sağlamışlardır.

6. ASKERÎ TEŞKİLATTA GÖREV ALAN KADINLARIN KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLAR

Kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rolleri toplum tarafından oluşturulmuştur. Cinsiyetlerin rolleri de toplumdan topluma, kültürden kültüre değişkenlik göstermektedir. Bu durum toplumdaki statüyü belirlemekte,⁴⁹¹ toplum tarafından oluşturulan ve içselleştirilen kadın ve erkek arasındaki farklılıklar, cinsiyet farkına dayalı iş bölümünü oluşturmaktadır.⁴⁹² Dolayısıyla kadın ve erkek arasında iş konusundaki ayrımın burada başladığı görülmektedir.

Yapılan araştırmalarda cinsiyet ayrımı noktasında çıkan çatışmaların, kültürle ilişkilendirildiği görülmektedir. Kandiyoti, kadın ve erkeğin cinsiyetine uygun olarak davranışlarda bulunmaları gerektiğini ileri sürmüştür. Toplumlar kültürlerini belli başlı değer yargılarına bağlı olarak kadın ve erkek rollerini ayırmışlar ve her iki cinsinde kendilerinden beklenen davranış kalıplarına girmelerini beklemişlerdir. Toplumun en küçük yapı birimini oluşturan aileler, bireylerin sorumlu oldukları

⁴⁹¹Durgun, “Türk Silâhlı Kuvvetlerinde Kadın Subaylar”, s. 3.

⁴⁹²Durgun, “Türk Silâhlı Kuvvetlerinde Kadın Subaylar”, s. 9.

davranışları cinsiyetçi (kadın ve erkek) fikri temelinde ayırarak onlara hayatları boyunca cinsiyet temelli davranış ve düşünceleri benimsetmişlerdir.⁴⁹³

Kadınların meslek seçimlerinde dahi kadın işi sayılacak mesleklere yöneldikleri görülmekte ve cinsiyetçiliğe dayalı roller ve ayrımlar söz konusu olmaktadır. Erkeklerin vatanseverlik ilkesini kendilerine askeriye bir çağrı aracı ve bir vatandaşlık görevi olarak görmeleri bunda etkili olmuştur.⁴⁹⁴ Buna kadınların geleneksel rollerinin dışına çıkmak istememeleri, toplumun baskısı ve ayrılıkçı tavırları da eklenmiştir.⁴⁹⁵ Dolayısıyla vatanseverlik gibi milliyetçilikle yoğrulmuş duyguların da cinsiyetleştirilmiş olduğunu anlamak mümkündür.

Biyolojik farklılıkların değişmez oluşu bir gerçek olsa da toplumsal ve ideolojik farklılıkların meşrulaşmış olması da bir gerçektir. Bu durum kadın-erkek iş ayrımlarına yol açmakla birlikte toplumsal ideolojik olarak kalıplaşmış ve meşru bir hal almıştır. Örneğin, kadının işi çocuk bakmak, erkeğin işi askerlik yapmaktır. “Toplumu koruyan erkektir”, anlayışı meşrulaşmış ve erkek saygın bir konumu sahip olmuştur.⁴⁹⁶ Levent Durgun da çalışmasında babaerkillik ve askerlik mesleğinin arasında bir bağlantı olduğunu savunmuştur.⁴⁹⁷ Bu görüş kısmen doğru olabilir. Fakat dini dışı figürlerin etkili olması, Türklerin salt babaerkil bir yapıda olmalarını engellemiş; doğal bir savunma, saldırma mekanizmasından doğan ilkel savaşçılık çerçevesinde, Türklerin kadın-erkek ayrımı olmadan savaştıklarını, atalarında alp tipi dediğimiz savaşçı kadınların olduğunu da sıklıkla görmekteyiz. Dolayısıyla bu mantalitenin başka toplumlardan kazanılmış olması muhtemeldir. “Her Türk asker doğar” sözünde de asıl dikkati çeken bir cinsiyet farkı olmaksızın, her Türk’ün savaşçı olduğu ifade edilmek istenmiştir.

⁴⁹³ Aysel Günindi Ersöz, *Cinsiyet Rollerine İlişkin Beklenti, Tutum, Davranışlar ve Eşler Arası Sorumluluk Paylaşımı(Kamuda Çalışan Kadınlar Örneği)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 27-29.

⁴⁹⁴ Çiğdem Akgül, “Cinsiyet ve Militarizm”, *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara, 2010, s. 25-27.

⁴⁹⁵ Ersöz, *Cinsiyet Rollerine İlişkin Beklenti, Tutum, Davranışlar ve Eşler Arası Sorumluluk Paylaşımı(Kamuda Çalışan Kadınlar Örneği)*, s. 32-33.

⁴⁹⁶ Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet Kadınlar Aile Kurar*, s. 23-24.

⁴⁹⁷ Durgun, “Türk Silâhlı Kuvvetlerinde Kadın Subaylar”, s. 13.

Geleneksel dinî yorumlar ile babaerkilliği esas alan düşünlerin desteklenmesi kadını tamamen kısıtlamış ve gelişimine müsaade etmemiştir.⁴⁹⁸ Ne yazık ki bu anlayış biçimi günümüze kadar ulaşmıştır.

Milli Mücadele Dönemi'nde eşleri savaşa katılan kadınlar, iş gücü açığını kapatmak adına eşlerinin mesleklerine yönelmişler, özellikle bu süreçten sonra kadınların her alanda çalışabilecekleri anlaşılmıştır. Tıpkı eski Türklerde kadınının her alanda aktif rol üstelendiği gibi...

Leyla Kırkpınar'ın Türk devrimi ile birlikte Türk kadınının yeni bir kişiliğe ve kimliğe büründüğü şeklindeki ifadelerini⁴⁹⁹ -tarihsel süreç değerlendirildiğinde- Türk kadınının eski konumunun, Türk devrimi ile tekrar kazandırılma sürecinin başlaması şeklinde yorumlamak daha doğru olacaktır. Süreç değerlendirirken kadının statüsünün çeşitli etkenlerle sekteye uğradığı açıkça görülmüştür.

Zaten Platon'un ideal devlet yapılanmasının temelinde de kadın-erkek eşitliği yatmaktadır. Platon erkek bekçi olduğu gibi kadın bekçilerinde olabileceğini öne sürerek kadınların ve erkeklerin aynı mesleği yapabileceğini savunmuştur.⁵⁰⁰

Anlaşılabacağı üzere, ilk subaylar olarak hafızalara kazınan kadınlarımızın da, prestijli mesleklerini icra edebilmek için, her türlü zorluğa göğüs gerdikleri ve büyük bir sorumluluk aldıkları görülmektedir. Mesleğin getirdiği zorluklar yanında, cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmaları, bu azimli kadınların motivasyon, kararlılık ve özgüvenlerini olumsuz yönde etkilemiş, erken emekli olmalarına ve hatta mesleğini bırakmayı dahi düşünmelerine neden olmuştur. Bunların yanında rütbece belli bir kademededen sonra ilerleyememeleri, kariyerlerini olumsuz etkilediği gibi psikolojik ve manevi anlamda da yıpratmıştır.

General olmak isteyen kadın subayların ne kadar çok mücadele verdikleri ve ne tür muamelelere maruz kaldıkları da aşikârdır. Ne yazık ki hem bir eş hem bir anne hem de asker olarak çalışan kadınlarımız yaşadıkları zorluklar yanında birde cinsiyet ayrımcılığı ile mücadele etmektedirler.

⁴⁹⁸Ümmühan Ark, "Osmanlı Modernleşme Sürecinde Din ve Kadın-İslam Hukuku Üzerinden Bir Okuma-", *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 48, 2018, s. 79.

⁴⁹⁹ Kırkpınar, *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın*, s.3.

⁵⁰⁰Kırkpınar, *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın*, s. 43.

6.1. Ailevî Zorluklar

Dünyada insanlar için vazgeçemedikleri yegâne unsurların başında iş ve aileleri gelmektedir. Bu da günlük hayatlarının büyük bir bölümünü ya işlerinde ya da aileleri ile geçirdiklerinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu durum daha çok kadınlar tarafından iş ve aile arasında denge kurabilmeleri hususunda bazı sıkıntılara yol açabilmektedir.⁵⁰¹ Özellikle askerî alanda çalışan kadınların aile içi rol ve mesleki rol çatışması ikilemini doğurmuştur. Hem ailenin hem de çevrenin beklentileri, kadınların çalışma hayatları ile ilgili olumsuz düşüncelere kapılmasına neden olmuştur.⁵⁰²

Aile içinde kadın ve erkeğin oynadığı roller; erkeğin evine bakmakla yükümlü olduğu, kadının çalışsa dahi esas yerinin evi olduğu düşüncesi günümüzde halen varlığını sürdürmektedir. Bu durum toplumsal cinsiyet rolleri konusunda tartışmalar yaratmakta ve kadın mesleği – erkek mesleği gibi cinsiyetçi bir ayrıma neden olmaktadır.⁵⁰³

Askeriyede çalışan kadınların anne-babaları, çocukları ve eşleri ile ilgilenememe, yemek, bulaşık, ütü gibi rutin ev işlerine zaman ayıramama, kendilerine zaman ayıramama, asker olarak sürekli bir tehlikeye düşecek olmanın verdiği korku gibi bazı sıkıntılar ve baskılar yaşadıkları gerçeğini değiştirmemektedir. Bu durumda kadınların ev içi sorumluluğu olduğu kadar erkeklerin de ev içi sorumluluklarının olduğunu, kadınlar kadar erkeklerinde bu işleri yapabilecekleri, eşitlikçi bir paylaşım yapmaları gerektiğinin altını çizmekte fayda var.⁵⁰⁴

Bu durumu sorun etmeyen günlük hayatın koşturmacası içinde mutlak bir kolaylık bulan kadınların olduğunu da muhakkak belirtmek gerekir. Şüphesiz tarihî çağlar boyunca değişmeyen kadının toplumsal rollerini ele aldık ve bu süreçte her

⁵⁰¹ Hurigül Eken, “Toplumsal Cinsiyet Olgusu Temelinde Mesleğe İlişkin Rol ile Aile İçi Rol Etkileşimi: Türk Silahlı Kuvvetlerindeki Kadın Subaylar”, *Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*, Ankara 2005, s. 1.

⁵⁰²Eken, “Toplumsal Cinsiyet Olgusu Temelinde Mesleğe İlişkin Rol ile Aile İçi Rol Etkileşimi: Türk Silahlı Kuvvetlerindeki Kadın Subaylar”, s. 18.

⁵⁰³Eken, “Toplumsal Cinsiyet Olgusu Temelinde Mesleğe İlişkin Rol ile Aile İçi Rol Etkileşimi: Türk Silahlı Kuvvetlerindeki Kadın Subaylar”, s. 20-21.

⁵⁰⁴Eken, “Toplumsal Cinsiyet Olgusu Temelinde Mesleğe İlişkin Rol ile Aile İçi Rol Etkileşimi: Türk Silahlı Kuvvetlerindeki Kadın Subaylar”, s. 43.

zorluğun üstesinden gelebilen kadınlarımızın olduğunu gördük. Tarih öncesi devirlerden günümüze kadar gelen askerlik mesleğinin, bir “ana mesleği” (ata mesleği yerine ana mesleği denmesi tercih edildi) olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

6.2. Alım Sürecindeki Zorluklar

Türk Silahlı Kuvvetleri’ne kadın personel veya öğrenci alımı konusunda yaşanan sıkıntıların başında kontenjan azlığından kaynaklanan sıkıntılar başı çekmektedir. Mülakata çağırılan aday öğrencilerin, bazı sınavlardan geçmeleri gerekmektedir. Yazılı sınavın yanında uygulamalı olarak yapılan bu sınavlarda, ne yazık ki bazı kadınlar elenmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla bu en büyük sıkıntıyı doğurmuştur.

Harp okulları her biri ayrı kurumlar olup ve ayrı şartlar isterken, 2016 yılında Milli Savunma Üniversitesi çatısı altında birleştirilmiş ve erkek ve kadın adaylar için ayrı değerlendirilmek üzere farklı şartları sağlamaları istenmiştir. Bu şartlar şu şekildedir:

Erkek aday öğrenci için boy sınırı 165 cm, kadın aday öğrenci boy sınırı 160 cm’dir. Fiziki Yeterlilik Testlerinde erkek adaylar için barfıkste kol çekme hareketi: 1 tekrar da 1 puan; 15 tekrarda 20 puan arasında çekim tekrarına göre değişmektedir. Mekik tekrar sayısı 20-21 tekrarda 1 puan; 48 tekrarda 20 puan arasında değişmektedir. 400 metre koşusu 1 saat 24 dakika 1 saniyede 1 puan; 1 dakikada 60 puan arasında değişmektedir.⁵⁰⁵

Kadın adaylar için barfıkste açık tutuş da bekleme hareketi: 30 dakika da 1 puan; 65 saniyede 20 puan arasında değişmektedir. Mekik hareketi 15 tekrarda 1 puan; 42 tekrarda 20 puan arasında değişmektedir. 400 metre koşusunda 1 dakika 39 saniyede 1 puan; 1 dakika 20 saniyede 60 puan arasında değişmektedir.⁵⁰⁶

Hava Harp Okulu’na girecek adaylar için psikomotor testi uygulanmaktadır. Böylece adayların el-ayak-göz koordinasyonu, algılama, dikkat gibi özellikleri

⁵⁰⁵ Milli Savunma Üniversitesi, 2020, s. 5, 9.

⁵⁰⁶ Milli Savunma Üniversitesi, 2020, s. 9.

değerlendirmeye alınmaktadır.⁵⁰⁷ Mülakatlarda adayların Türkçeyi kusursuz konuşması da istenmektedir.⁵⁰⁸

Her dönem kadın muvazzaf subay temini yapılmaktadır. Fakat kadın subay alımı erkeklere oran ile daha azdır. Hürriyet Gazetesi'nin internet sitesinde 2014 tarihli yazısında geçtiği üzere, askeriyede kadınların alabildiği en yüksek rütbe albaylıktır ve 96 kadın albay bulunmaktadır.⁵⁰⁹ Bunun yanında 140 yarbay, 360 binbaşı, 1350 subay, 843 kadın astsubay görev yaptığı,⁵¹⁰ 2020 yılı itibariyle yapılan açıklamalar ile albay kadınlara generallik rütbesinin verileceği bildirilmiştir.⁵¹¹ Türk Silahlı Kuvvetleri'ne alınacak adaylarda aranan genel başvuru şartları şu şekildedir:

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak, hiçbir suçtan hüküm giymemiş olmak, herhangi bir sebeple sivil ve askeri okullardan çıkarılmamış olmak, güvenlik soruşturmasından olumlu sonuç almak, terör örgütleri ile ilişkisi bulunmamak, sağlık raporu olumlu olmak, boy ve kilo oranlarının belirlenen şartlara uygun olması gerekmektedir.

Fiziki yeterlilik sınavlarında kadın aday öğrenciler için mekik çekme: 10 tekrarda 1 puan 50 tekrarda 100 puan arasında değişmektedir. Dizler yerde pozisyonu için, 5 tekrarda 1 puan; 35 tekrarda 100 puan arasında değişmektedir. 1500 metre koşusu için; 8 dakika 30-39 saniye arasında 100 puan; 12 dakika 30-39 saniye arasında 1 puan olarak değişmektedir. 400 metre koşusu için; 1 dakika 53 saniyede 3 puan; 1 dakika 25 saniyede 100 puan olarak değişmektedir.⁵¹²

Erkek aday öğrenciler için fiziki yeterlilik şartları ise şöyledir: Mekikte 16-20 tekrarda 1 puan; 60 tekrarda 100 puan arasında değişmektedir. 1500 metre koşusunda 8 dakika 40-49 saniye arasında 1 puan; 5 dakika 40-49 saniye arasında 100 puan olarak değişmektedir. 400 metre koşusunda 1 dakika 29 saniyede 5 puan; 1 dakika 10 saniyede 100 puan arasında değişmektedir.⁵¹³

⁵⁰⁷ Milli Savunma Üniversitesi, 2020, s. 11.

⁵⁰⁸ Milli Savunma Üniversitesi, 2020, s. 14.

⁵⁰⁹ Hürkan, *Türkiye'nin İlk Kadın Subayları*, s. 120; <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/zor-gorevlerin-kadinlari-26701891>

⁵¹⁰ <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/zor-gorevlerin-kadinlari-26701891>

⁵¹¹ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/tskda-kadin-general-olacak-41662321>

⁵¹² Milli Savunma Üniversitesi, 2020, s. 33.

⁵¹³ Milli Savunma Üniversitesi, 2020, s. 32.

Levent Durgun, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne kadın istihdamı yapılırken, aynı koşullar altında uygulamalı sınavlara tâbi tutulmaları gerektiğini savunmuştur. Çünkü anlatıldığı üzere asırlardır Türk kadınlarının askerlik mesleğiyle iç içe oldukları ve erkek karakterinin baskın olması gerektiği ve kadınlara göre daha zor sınavların yapılması, kadınların daha zayıf ve daha kolay sınavların yapılması gibi bir kıyaslamaya gidilmesinin eşitsizlik olduğunu savunmuştur.⁵¹⁴

Alım sürecinde kadın ve erkeğin farklı koşullarda yapılan fiziksel sınavlara tabii tutulmaları fizyolojik yapılarının farklı olmasından kaynaklandığını, sınavların kolaylık veya zorluk derecesinden çok önce alım kontenjanlarında eşitsizliğin giderilmesi gerekmektedir.

6.3. Mesleğin Getirdiği Fizyolojik ve Psikolojik Zorluklar

Orduda asker olarak görev yapan kadınların, astları üzerinde otorite kurabilmeleri için annelik duygularını bastırmaları gerekmektedir.⁵¹⁵ Resmî ve otoriter bir tavır takınmaları, aile içerisinde anne, baba, çocuk ve eş arasında yaşanan çoklu kişilik bozukluğuna yol açabilmektedir. Ayrıca çocukları ile ilgilenmek adına daha fazla izin kullanmaları gerektiği belirtilmiştir.⁵¹⁶ İnci Arsan Uysal'ın, Levent Durgun ile yaptığı mülakatta anneliğin bu mesleğe engel olduğunu, bu mesleğinde anneliğe engel olduğunu söylemiştir.⁵¹⁷

Mesleğin getirdiği zorluklar, idarî zorluklar, tayin sorunu, toplumsal baskı, kadın olmalarından dolayı karşılaştıkları sorunlar, eşleri ile icra ettikleri iş nedeniyle görüşmemelerden dolayı boşanmaların yaşanması gibi sorunlardan dolayı mesleği bırakmaya yönelik düşünceler, kadın personelleri psikolojik açıdan yıpratmaktadır.⁵¹⁸ Kadın subayların azınlıkta olmasından dolayı yapılan hataların kadınların tümüne mal edilmesi ve diğer erkek subaylar tarafından baskı altında olmaları da onları psikolojik anlamda yıpratmıştır.⁵¹⁹ Kadın olduğu için görev verilmeyen kadın

⁵¹⁴Durgun, "Türk Silâhlı Kuvvetlerinde Kadın Subaylar", s. 25.

⁵¹⁵Eken, "Toplumsal Cinsiyet Olgusu Temelinde Mesleğe İlişkin Rol ile Aile İçi Rol Etkileşimi: Türk Silahlı Kuvvetlerindeki Kadın Subaylar", s. 112.

⁵¹⁶Durgun, "Türk Silâhlı Kuvvetlerinde Kadın Subaylar", s. 126.

⁵¹⁷Durgun, "Türk Silâhlı Kuvvetlerinde Kadın Subaylar", s. 128.

⁵¹⁸Eken, "Toplumsal Cinsiyet Olgusu Temelinde Mesleğe İlişkin Rol ile Aile İçi Rol Etkileşimi: Türk Silahlı Kuvvetlerindeki Kadın Subaylar", s. 114.

⁵¹⁹Durgun, "Türk Silâhlı Kuvvetlerinde Kadın Subaylar", s. 120-121.

personellerin olduğu ya da erkek personellerin kıyas içerisine girip onlara da ağır görevlerin verilmesi gerektiği gibi kadın personellere karşı bir cephe almaya başladıklarını belirtilmiştir.⁵²⁰

Kadınlar görevlerini icra ederken fizyolojik zorluklarla da karşılaşmaktadır. Bazen incinme, yaralanma ve hatta şehit olmaları da bu mesleğin getirdiği zorluklardandır. Uzun süre bu meslekte görev yapan, özellikle havacı subay kadınlarda bazı kadınsal hastalıklar baş gösterebilmektedir.⁵²¹

⁵²⁰Durgun, “Türk Silâhlı Kuvvetlerinde Kadın Subaylar”, s. 123.

⁵²¹Hürkan, *Türkiye'nin İlk Kadın Subayları*, s. 87-88.

SONUÇ

Her ne kadar Türklerin babaerkil bir yapıya sahip olduklarından bahsedilse de kadının sosyal hayattaki konumu dikkate alındığında erkeklerle aynı oranda aktif bir yapıya sahip oldukları açıkça görülmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde anlatılan dişil merkezli dinî motiflerin etkisi, bozkır hayatının yarattığı kültür tarzı ve gündelik hayattaki görev dağılımının şekillendirdiği aile yapısı sayesinde Türklerde toplumsal olarak kadın-erkek üstünlüğü hususunda belirgin bir ayrımın ortaya çıkmadığı anlaşılmaktadır. Türklerin kendi kültür yapısına has olan bu durum çerçevesinde, kadınların toplumda erkeklerle birlikte aynı statüye sahip oldukları, “erkekler gibi yiğitlik için savaşmak” yerine daha çok, savunma ve saldırma mekanizmalarını düşmanlara karşı namusunu, çocuklarını, evini ve yurdunu korumak için insanî bir davranış olarak sergiledikleri ortaya konulmuştur. Türk kadınının bu özelliği savaşçı/alp kadın figürü olarak nitelendirilmiş ve bu bağlamda değerlendirilmiştir. Bu sayede savaşçılık kavramının da erkeklere özgü bir davranış veya savunma/saldırma mekanizması olarak değerlendirilmesi, sonraki süreçte askerlik görevinin erkeklere özgü bir görev/iş/meslek olarak tanımlanma olgusunu ortadan kaldırmıştır. Türk kadınları, karakter itibariyle savaşçı/alp kadınlardır. Türk tarihinde tek başına devlet yönetiminde söz sahibi olan, ordunun başına geçerek komutanlık yapan kadınların olması ve hatta kadınlardan oluşan orduların olması, kendilerine has amazon, hatun, terken gibi unvanların verilmesi, Türk kadınlarının bu özelliğinin tarihî kaynaklara intikal etmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca yapılan kazı çalışmalarında kadınlara ait mezarlarda yay, ok, kargı, kılıç, hançer ve zırhların bulunuyor oluşu dikkate şayandır.

Türklerin Müslümanlığı kabul ettikten sonra dinin kadınların savaşmasında engel teşkil etmediği anlaşılmaktadır. Bu durumu ortaya koyan en belirgin örnek Hz. Muhammet döneminde kızı Hz. Fatıma ve eşi Hz. Aîşe'nin savaştığı Cemel Vakası olarak geçen olaylardır. Üstelik gaza ve cihat anlayışı ile hareket ettiklerinden İslamiyet'i yayma çabasına girişmişlerdir. İslamiyet'i kabul eden Türk devletlerin tarihi araştırıldığında, kadın hükümdarların ve naibelerin devleti siyasi olarak yönetmek yanında, askeri anlamda da orduyu komuta ettikleri görülmüştür. İslamî

dönem edebi kaynaklarında da ideal eş, ideal sevgili olarak geçen alp kadın tipleri dönem eserlerini içerik olarak zenginleştirmiştir.

Tarihî süreç içerisinde Türklere diğer topluluklardan sirayet eden kültür öğelerin yarattığı değişimle birlikte hem kadın-erkek ayrımı hem de kadının toplumsal rolünün arka plana itilmesi mevzusu, Türk kadınını bulunduğu konumdan bambaşka yerlere götürmüştür. Maalesef ki bu dönem, kadın işi-erkek işi algısının Türklere arasında yaygın hale geldiği ve topluma nifak tohumlarının bırakıldığı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Osmanlı Devleti'nin zirvede olduğu dönemlerde Türk kadınlarının baskı yoluyla kontrol altına alınmasına varana kadar sert politikalar uygulanmıştır. Burada Osmanlı Devleti'nin henüz bir beylik olduğu dönemlerde, Bacıyan-ı Rûm adında bir kadın askerî teşkilatlanmasından ve Dulkadiroğulları Beyliği'nde bir kadın birliğinden söz edilmiştir. Buradan anlaşıyor ki devlet ne kadar büyüye de kadınlar konusundaki zihniyet o kadar gerilemiştir. Oysa devletin gelişmişlik düzeyi o devletin kadınlarına verdiği değer ile ölçülmektedir. Çünkü devleti oluşturan ailedir, ailenin en önemli bireyi ise annelik özelliğiyle kadındır.

Milattan önceki devirlerden başlayarak, yakın tarihe kadar savaşçı özelliklerinden bir şey kaybetmeyen kahraman alp tipi Türk kadını, bu görevi çeşitli vesilelerle icra etmiştir. “Alp Tipi Türk Kadını” 1853 yılında Kırım Savaşı'nda; Kara Fatma, 1877 yılında Türk-Rus Savaşı'nda; Erzurumlu Nene Hatun, 1919 yılında Kurtuluş Savaşı'nda; Halide Hanım, Ayşe Hanım, Tayyar Rahmiye Hanım gibi isimler ile karşımıza çıkmaktadır.

Türk kadını vatan topraklarının düşman işgaline uğraması, ırza tecavüze kadar varan saldırılar ve zulümler karşısında sessiz kalmayarak, baskıya uğradığı halde zorlukların içinden çıkıp, silahını kuşanarak cepheye koşmuş ve içinde bulunduğu atalet devrine son vermiştir.

Neyse ki Türk kadınının içinde bulunduğu sancılı süreç, 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanından sonra değişmeye başlamıştır. Türk kadınlarının hem cephede hem cephe gerisinde mücadele vermesi; yine bu kadınların hem fedakârlıklar hem de çektikleri zorluklar Milli Mücadele döneminin anılarında yerini almıştır. 5 Aralık 1934 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınması oldukça kritik bir dönemeçtir. Sonrasında ise

kadını ve erkeği dönem koşullarına göre eşit esas alan kanunlar çıkarılmış, kadın istihdamının önü açılmıştır. Kadınların askeriye alımı, resmî olarak 1955 yılına kadar uzasa da askeriyeye özendirilme sürecinin yaşandığı görülmektedir. Hatta bu sürecin önemli figürlerinden biri olan Sabiha Gökçen'in ilk Türk kadın pilotu olarak toplum önüne çıkması oldukça önemli bir gelişmedir. Türk kadınları 1955 yılında ilk kez resmî olarak askeriye subay adayı olarak kabul edilmişlerdir. Ancak yine de kadınların askeri personel olarak yaşadıkları bazı sorunlar bulunmaktadır. Erkek-kadın ayrımı noktasındaki algı o dönemde de devam etmektedir. Bugün dahi bazı zümrelerce, cinsiyet ayrımı yapılmakta ve bu çağ dışı düşünce yapısının devam ettiği görülmektedir.

Kadın subayların orduya verdiği destek hiçbir zaman yadsınamaz. Fakat toplum olarak fikir ayrılıkları, gerici cinsiyet ayrımcılığı, kadınların çalışma ortamlarını olumsuz etkilemiştir. Sadi Irmak, Türk kadınların günümüzde dahi hak ettiği konumda olmadığını belirtmiş, bunda etken olarak cehalet, fena gelenekler, dinin yanlış yorumlanması, erkek bencilliğinin etken olduğunu söylemiştir.

Günümüzde kadın-erkek cinsiyet ayrımı konusunda yapılan toplum baskısının askeriyede subay, astsubay olarak çalışan kadınların ailevi, psikolojik ve bazı fizyolojik zorluklarla karşılaşmasına neden olmuştur. Fakat bu zorluklar ile baş edebilen kadınların da olduğu bir gerçektir. Türkler hakkındaki tüm tarihî kaynaklar askerlik mesleğinin Türk kültüründe savunma/saldırma refleksinden doğan bir gereksinim olduğunu, kadın-erkek cinsiyet ayrımı olmaksızın, kişilerin çocuk yaştan savaşçı olarak yetiştiğini ve bunun erkeklere özgü bir görev/iş/sorumluluk/meslek olarak algılanmasının dogmatik bir düşünce olduğunu ortaya koymaktadır. Türk kadınlarının özünde askerlik yapma duygusu olduğu da aşîkârdır. Bugün Türk kadınlarının bu alanda faaliyet gösterme isteği ve arzusu bu sürecin bir tezahürüdür.

Kadınlar, bugün askerî alanda deniz-hava-kara subayı, astsubay, askerî hâkim, savcı, jandarma, askeri doktor, pilot gibi mesleklerde çalışabilmekte ve çalışma alanlarını her geçen gün genişletmektedirler. Askerî okulların her dalında kız öğrenci kabul edilmekte, hem rütbe sahibi olmak hem de vatan savunması gibi büyük bir sorumluluk almaktadırlar. Bu çalışma ile yapılan saptamalar neticesinde kadın

subay/astsubay aday kontenjanlarının artırılması hususunda da önemli bir gerekçelerin ortaya çıkacağı düşünülmektedir.

Bu doğrultuda; cinsiyet eşitsizliğine dayalı erkek egemen bir sistem yerine, daha kaliteli bir ordu düzeni kurulması hedeflenmeli, bu eşitsizliğin ortadan kaldırılması için tarihî kaynaklar baz alınarak, başka örnek şahsiyetler üzerinden Türk kültürü ile bir köprü kurulmalı ve toplumun bilinçlenmesi sağlanmalıdır. Zaten Türk kültüründe askerlik; ulus-devlet çerçevesinde cinsiyet değil, ırkî bir terim olarak benimsenmiştir. Türklere göre askerlik bir vatan görevidir.

Ayrıca askerî okullardaki cinsiyet ayrımı algısına sahip olan erkek öğrencilerin de sosyal ilişkilerinin gelişmesi sağlanarak, dünya kamuoyuna olumlu bir imaj oluşturacağı ve topyekûn savunma bilincinin aşılması sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, Hasan. (2019). Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın. *İnsan ve İnsan Dergisi*,(21), ss. 395-411.
- Açıl, Okan. (2014). İlk Türk Devletlerinde Kadın Algısı ve Kadın Hakları. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), ss. 63-72.
- Adivar, Halide Edip. (2017). *Türk'ün Ateşle İmtihanı İstiklal Savaşı Hatıraları*. İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Ahmetbeyoğlu, Ali. (2013). *Avrupa Hunları*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Ahmetbeyoğlu, Ali. (2014). *Attila'nın Sarayı'nda Bir Romalı Grek Seyyahu Priskos'a Göre Avrupa Hunları*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Akgül, Çiğdem. (2010). Cinsiyet ve Militarizm. *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara.
- Aksoy, Hasan. (2020). Eski Türk Dini Ritüellerinde Kadınların Yeri ve Önemi. *Türklerde Kadın*, Konya: Kömen Yayınları, ss. 107-127.
- Aksoy, İlhan. (2016). Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını. *Yasama Dergisi*, (32), ss. 7-20.
- Aksoy, Murat. (2018). Türk Destanlarında Alp Kadın ve Kurtuluş Savaşı Resimlere Yansımaları. *İdil Dergisi*, 7(48), ss. 1003-1016.
- Aktaş, Yasemin. (2020). Salgurlular'da Naibe Türkan Hatun ve Atabeg Abiş Hatunun İdaresi.*Mavi Atlas*, 8(2), ss. 490-506.
- Akyol, H.-Kara. E. (2014). Melikşah Dönemi (1072-1092). *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları, ss. 135-145.
- Alâeddin Atâ Melik Cüveynî. (2013). *Târîh-i Cihân Güşâ*. (Çev.: Mürsel Öztürk). Ankara: TTK Yayınları.
- Altınçekiç, Aysel, Funda. (2018).Türkiye ve NATO'nun İlk Kadın Jet Savaş Pilotu: Leman Bozkurt Altınçekiç. *İktisat ve Toplum*, (98), ss. 65-75.
- Arayancan Atıcı, Ayşe. (2020). Moğol Sarayında Naibe: Töregene Hatun. *Türklerde Kadın*. Konya: Kömen Yayınları, ss. 9-19.
- Ark, Ümmühan. (2018). Osmanlı Modernleşme Sürecinde Din ve Kadın-İslam Hukuku Üzerinden Bir Okuma-. *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (48), ss. 77-116.

- Atatürk, Mustafa Kemal. (2006). *Atatürk'ün Söylev Demeçleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Atik, Kayhan. (2001). *Lütfi Paşa ve Tevarih-i Ali Osman*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Atmaca, Tayfun. (2017). *Milli Mücadeleden Günümüze Savaşın Kadınları*. Ankara: Alter Yayıncılık.
- Atsız, H.Nihal. (1990). *Türk Ülküsü*. İstanbul: Baysan Basımevi.
- Aydın, Kadir. (2020). Halide Edip Adıvar'da Cumhuriyet Döneminin Siyasal Eleştirisi. *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara.
- Aykol, Hüseyin. (2012). *Aykırı Kadınlar Osmanlı'dan Günümüze Devrimci Kadın Portreleri*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Azap, Samet. (2016). Kırgızların Gelecek Algısını Oluşturan Anne Arketipi: Kurmancan Datka. *Türk Dünyasında Kadın Algısı*, C. II, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, ss. 757-761.
- Babayar, Gaybullah. (2019). Semerkant'ta Bulunan Kağan ve Hatun Unvanlı Eski Türk Sikke ve Mühürleri Üzerine. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), ss. 177-202.
- Bang, W. – Rahmeti, G.R. (2012). *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Bayat, Fuzuli. (2010a). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Şamanlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(13), ss. 44-51.
- Bayat, Fuzuli. (2010b). *Türk Kültüründe Kadın Şaman*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Baykal, B. Sıtkı. (1986). *Milli Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*. Ankara: TTK Basımevi.
- Bayram, Mikail. (2016). *Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum Anadolu Bacıları Teşkilatı*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Bölükbaşı Kuzakçı, Başak. (2018). Turkish Women History Between 6 And 10 Centuries (Pre-Islamic Period). *Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul.
- Bektaş, İlknur. (2013). *Milli Mücadele'de Bir Kadın Üsteğmen Kara Fatma*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Bezer, G.Öğün. (2011). Terken. *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, C. 40, ss. 509.

- Bilgin, İsmail. (2016). *Çanakkale'nin Kadın Kahramanı Safiye Hüseyin*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Bozkuş, Metin.(1998). Türklerin İslamiyet'i Kabulü ve Aleviliğin Türkler Arasında Yayılması. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2), ss. 409-418.
- Broquiere, Bertrandon De La. (2000). *Bertrandon De La Broquiere'in Denizaşırı Seyahati*. (Çev.: İlhan Arda), İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Bütün, Ali Rıza. (2012). *Dünyada ve Türklerde İlk Kadınlar*. İstanbul: Crea Yayıncılık.
- Carpini, Johann de Plano. (2001). *Moğol Tarihi ve Seyahatname*. (Çev.: Ergin Ayan). Trabzon: Derya Kitapevi.
- Çelik, Ahmet. (2011). *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: Erdem Yayınları.
- Çolak, Faruk. (2016). Türklerde Lider Kadın Tipolojisi ve Gülnar Hatun Efsanesi. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 1 (1). ss. 58-69.
- Çoruhlu, Yaşar. (2011). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Dalkesen, Nilgün. (2007). Gender Roles And Women's Status In Central Asia And Anatolia Between The Thirteenth And Sixteenth Centuries. *ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*, Ankara.
- Dânişmend Gazi Destanı. (2018). (Haz.: Necati Demir).İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Divitçioğlu, Sencer. (2000). *Kök Türkler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Divitçioğlu, Sencer. (2016). *Ortaçağ Türk Toplamları Hakkında*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Döğüş, Selahattin. (2015). Kadın Alplardan Bacıyan-ı Rum'a (Anadolu Bacıları Teşkilatı); Türklerde Kadının Siyasi ve Sosyal Mevkii. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), ss. 127-150.
- Durgun, Levent. (2004). Türk Silâhlı Kuvvetlerinde Kadın Subaylar. *Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara.
- Durmuş, İlhami. (1993). *İskitler*. Ankara: MEB Basımevi.
- Durmuş, İlhami. (2008). *İskitler*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

- Durmuş, İlhami. (2009). Tuna Nehri Çevresinde İskit ve Sarmatlar. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(4), ss. 11-19.
- Durmuş, İlhami. (2016). *Doğu Avrupa Türk Tarihi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci. (2005). *İbn Battuta Seyahatnamesi*. (Çev.: A. Sait Aykut Yaşantı), İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Eken, Huriğül. (2005). Toplumsal Cinsiyet Olgusu Temelinde Mesleğe İlişkin Rol ile Aile İçi Rol Etkileşimi: Türk Silahlı Kuvvetlerindeki Kadın Subaylar. *Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*, Ankara.
- Enginün, İnci. (1988). Adıvar Halide Edip. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul: TDV Yayınları, ss. 376-377.
- Erdem, Y.T.-Yiğit, H. (2010). *Bacıyan-ı Rum'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri*. İstanbul: Altınoluk Yayınları.
- Erdoğan, M. Kemal. (2017). *Tomris Kağan*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- Erdoğan, İsmail. (2016). Divanu Lügati't-Türk'te Kadın İle İlgili Kavramlar. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 19(49), ss. 197-207.
- Ergin, Muharrem. (2009). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergin, Muharrem. (2013). *Orhon Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Eroğlu, Engin. (2016). Sosyo-Ekonomik Açıdan Eski Türklerde Kadının Konumu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9, ss. 289-291.
- Eroğlu, T.-Kılıç, H. Ç. (2005). Türk İnançları ve İnanışlar. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (49), ss. 749-770.
- Esin, Emel. (1991). Katun (Türk Kadınına Dair). *Erdem*, 7(20), ss. 471-482.
- Esin, Emel. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Gaspıralı, İsmail. (2016). "Kadınlar. *Fıkri Eserleri/Seçilmiş Eserleri 2*. (Haz.: Yavuz Akpınar). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Şemseddin Sami. (1996). *Kadınlar*. (Haz.: İsmail Doğan). Ankara: Gündoğan Yayınları. ss. 27-28.
- Genç, Reşat. (2002). *Karahanlı Devlet Teşkilatı*. Ankara: TTK Yayınları.
- Goff, Jacques Le. (2015). *Ortaçağ Batı Uygarlığı*. (Çev.: Hanife Güven-Uğur Güven). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

- Gökalp, Ziya. (1968). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Gökalp, Ziya. (2011). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Akvaryum Yayınevi.
- Gökalp, Ziya. (2015). *Türk Töresi*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Gökalp, Ziya. (2016). *Çınaraltı Yazıları*. (Haz.: Salim Çonoğlu). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökalp, Ziya. (2017). Göçebelik ve Türk Töresi. *Türk Medeniyeti Tarihi*. (Haz.: Ali Duymaz). İstanbul: Ötüken Neşriyat, ss. 25-30.
- Gökalp, Ziya. (2018). Aile Ahlâkı: 3 Konak. *Yeni Mecmua Yazıları*. (Haz.: Salim Çonoğlu). İstanbul: Ötüken Neşriyat, ss. 146-159.
- Gökay, O. Şaik. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Gökçen, Sabiha. (1994). *Atatürk'le Bir Ömür*. (Haz.: Oktay Verel). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Göksu, Erkan. (2018). *Bilge Vezir Nizamülmülk*, İstanbul: Erdem Yayınları.
- Gömeç, Saadettin Yağmur. (1998). Şamanizm ve Eski Türk Dini. *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, (4), ss. 38-51.
- Gömeç, Saadettin. (2010). Terken Unvanı Hakkında. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 17(2), ss. 107-114.
- Göze, H. Hicran. (2007). *Türk Kadını*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gumilev, L. N. (2013). *Eski Türkler*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Gülensoy, Tuncer.(2002). *Manas Destanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gültepe, Necati. (2020). *Türk Kadın Tarihine Giriş Amazonlardan Bâciyân-ı Rûm'a*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gündüz, Tufan. (2016). *Osmanlı Tarihi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Güven, Onur. (2018). I. Dünya Harbi'nde "Artvin'in Nene Hatun'u": Çiçek Nene. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, (25), ss. 247-262.
- Hassan, Ümit. (2015). *Eski Türk Toplumunu üzerine İncelemeler*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Herodotos. (2014). *Tarih*. (Çev.: M. Ökmen), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- Homeros. (2016). *İlyada*. (Çev.: Sema Sandalcı), İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık.
- Hürkan, Serhat. (2016). *Türkiye'nin İlk Kadın Subayları*. Ankara: Sinemis Yayınları.
- İnan, Abdülkadir. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İnan, Afet. (1975). *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*. İstanbul: MEB Basımevi.
- İzgi, Özkan. (1989). *Çin Elçisi Wang Yen Te'nin Uygur Seyahatnamesi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Kaçalin, Mustafa. S. (2007). Orhon Yazıtları. *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, C. 33, ss. 390-393.
- Kafesoğlu, İbrahim. (2014). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat:
- Kaşgarlı, Mahmut. (2005). *Divan-ı Lügati't Türk*. (Çev.: Serap Tuba Yurteser-Seçkin Erdi), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Karakaya, Habibe. (2019). Eski Türk Mitoloji ve Destanlarına Göre Türklerde Anahank'ın (Anaerkillik) ve Şamanizm'le İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Konya.
- Kaypak, Şafak. (2019). Cumhuriyet'in Çağdaşlık Yolunda Türk Kadınının Dünü ve Bugünü. 2. *Çukurova Kadın Çalışmaları Kongresi (28-30 Kasım 2018) Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları II*, 297-309, Adana: Çukurova Üniversitesi Yayını, ss. 1-16.
- Kırkpınar, Leyla. (2001). Türk Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını. *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, ss. 105-113.
- Kırkpınar, Leyla. (2001). *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kırkpınar, Leyla. (2011). *Türk Kültür Tarihi Genel Bir Bakış*. İzmir: İleri Yayınevi.
- Klyashorniy, G.Sergey. (2020). Eski Türk Abidelerinde Mitolojik Konular. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2(4), ss. 499-510.
- Koç, Yasemin. (2017). Banu Çiçek'ten Gülcemal'e Alp Kadın Tipinin İzleri. *Journal of Turkish Language and Literature*, (3), ss. 147-154.
- Kodal, Tahir. (2020). Dünyanın İlk Kadın Savaş Pilotu ve Atatürk'ün Manevi Kızı Sabiha Gökçen'in Balkan Turnesi. *Türklerde Kadın*, Konya: Kömen Yayınları, ss. 87-104.

- Köksal, Orhan. (2017). Harbiyeli Öncü Pilot: Leman Bozkurt Altınçekiç. *Tarih ve Gençlik Kulübü 8 Mart Dünya Kadınlar Günü Tarih Dergisi*, (1), ss. 99-102.
- Köprülü, M. Fuad. (1981). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Köprülü, M. Fuad. (1999). *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*. Ankara: TTK Yayınları.
- Köprülü, Orhan F. (1989). Alp. *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, C. 2, ss. 525.
- Köse, Nerin. (2014). “Kırgız Tarihinde Bir Kadın General: Kurmancan Datka”. *Milli Folklor Dergisi*, S. 54, ss. 55-61.
- Kuran-ı Kerim ve Türkçe açıklamalı meali, Nahl Suresi, 58-59.ayetler.
- Kurnaz, Şefika. (2011). *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını(1839-1932)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kuşçu, A. Dudu. (2016). Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, (1), ss. 173-191.
- Mahir, Behçet. (1973). *Koroğlu Destanı*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Memiş, Ekrem. (2012). *İskitlerin Tarihi*. Ankara: Altınpost Yayıncılık.
- Milli Savunma Üniversitesi, 2020, ss. 5.
- Nuri, Celal. (1993). *Kadınlarımız*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Okray, Zihniye. (2015). Türk Atatsözleri ve Deyimlerinde Kadın İmgesi. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), ss. 93-102.
- Onar, Mustafa. (1995). *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin. (1982). *Türklerde Devlet Anlayışı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Özcan, E. Sonnur. (2018). İskitlerden Bâcıyan-ı Rum'a Türk Kadınının Dönüşen Yaşam Tarzı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (29), ss. 196-183.
- Özdarıcı, Öznur. (2011). Dîvân-ü Lügati't-Türk'te Kadın ve Kadına İlişkin Unsurlar. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), ss. 127-156.
- Polo, Marco. (1979). *Markopolo Seyahatnamesi*. (Haz.: Filiz Dokuman), İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları.

- Potapov, Leonid Pavloviç. (2012). *Altay Şamanizmi*, (Çev.: Metin Ergun), Konya: Kömen Yayınları.
- Reşîdü'd-Din Fazlullah. (2010). *Cami'ü't-Tevârih Selçuklu Devleti*. (Çev.: Erkan Göksu-Hüseyin Güneş), İstanbul: Selenge Yayınları.
- Savaş, M. Melis. (2020). Türk Kadının Liderlik Sembolü: Raziye Begüm Sultan ve Ondan Geriye Kalanlar. *Türklerde Kadın*, Konya: Kömen Yayınları, ss. 21-33.
- Sancar, Serpil. (2020). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Selçuk, Hava. (2014). *Türk Tarihinde Kadın ve Savaş*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Şahin, Cemile-Mustafa. (2013). Osmanlı Son Dönemi ile Milli Mücadele Yıllarında Türk Kadınının Sosyal, Siyasi ve Askeri Faaliyetleri. *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2) ss. 53-72.
- Şahin, H.Hilal. (2018). Müslüman Türk Devletinin Tek Kadın Sultanı Belkîs-i Cihan Raziye Begüm. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(16), ss. 362-377.
- Şeşen, Ramazan. (2019). *İbn Fadlan Seyahatnamesi*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Taneri, Aydın. (1981). *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri Kuruluş Devri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Taşagül, Ahmet. (2002). Kutluğhanlılar. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara: TDV Yayınları, ss. 492-494.
- Taşagül, Ahmet. (2019). *Gökbörü'nün İzinde Kadim Türklerin Topraklarında*. İstanbul: Kronik Yayınları.
- Tarakçı, Mustafa. (2008). *Milli Mücadele ve Mücadeleci Kadınlar*. İstanbul: Başlık Yayınları.
- Tekin, Talat. (1988). *Orhon Yazıtları*. Ankara: TTK Basımevi.
- Tekinoğlu, Hüseyin. (2015). *Karahanlılar*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Tektaş, Turan. (2020). *Nene Hatun*. İstanbul: Parola Yayınları.
- Tellioğlu, İbrahim. (2016). İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (55), ss. 209-224.
- Terzi, Arzu. (2012). Türk Siyaset Kültüründe Kadınların Rolü. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), ss. 17-24.

- Terzioğlu, Ahmet Haldun. (2021). *Kurmancan Datka Destanı Alay Dağlarının Gök Hatunu*. İstanbul: Efsus Yayınları.
- Toktaş, Şule. (2004). Nationalizm, Modernization And The Military In Turkey: Women Officers In The Turkish Armed Forces. *Oriente Moderno*, (5), pp. 247-267.
- Toktaş, Şule-Cindoğlu Dilek. (2006). Modernization and Gender: A History of Girls' Technical Education in Turkey Since 1927. *Woman's History Review*, 15(5), pp. 737-749.
- Tokyürek, Hacer. (2013). Runik Türk Yazıtlarında ve Eski Uygur Metinlerinde Kadın Hiyerarşisi. *Belleten Dergisi*, 61(1), ss. 119-130.
- Tombuloğlu, Tuba. (2020). Türk Modernleşme Sürecinde Kadınların Eğitim Hakları Üzerine Düzenlemeler. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(25), ss. 188-199.
- Tombuloğlu, Tuba. (2021). Timurlu Devletinde Kadın ve Statüsü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (70), ss. 375-400.
- Turan, Osman. (2014). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Tursunai, Omurzakova. (2020). The Role of Kumanzhan Datka In The History of the Kyrgyz. *Kurmancan Datka Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları IV*. Gaziantep: İksad Yayıncılık, ss. 21-30.
- Türkdoğan, Orhan. (2002). *Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplum Yapısı*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Useev, Nurdin. (2012). Köktürk Harfli Yenisey Yazıtlarındaki Kadını Bildiren Kelimelerin Anlamına Göre Eski Türklerde İmajı. *Dil Araştırmaları Dergisi*, (11), ss. 57-66.
- Üçok, Bahriye. (1981). *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Üçok, Bahriye. (1993). *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ükten, Selim Serkan. (2020). Türkçü Aydınlardan İsmail Gaspıralı, Ziya Gökalp ve Ahmet Ağaoğlu'nun Kadın Sorununa Bakışı ve Çözüm Önerleri. *Türklerde Kadın*, Konya: Kömen Yayınları, ss. 143-184.
- Ülker, Nuran. (2010). Türk Kadını. *Yeditepe Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılâpları Enstitüsü, Yayımlanmamış (Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul.

- Yalçın, Osman. (2015). Türk Hava Kuvvetleri Tarihinde Hava Okulu ve Harp Okuluna Geçiş Süreci. *Akademik Bakış*, 9(17), ss. 229-260.
- Yalımel, Merve. (2020). Savaşa Koşan Kadınlar. *Budun Tarih, Sanat, Kültür Dergisi*, (5), ss. 1-38.
- Yelkenkaya, Derya. (2020). *Savaşta ve Barışta Türk Kadınları*. İstanbul: Bizim Kitaplar Yayınları.
- Yenen, İbrahim. (2015). Emile Durkheim Sosyolojisinde Din Fenomeni. *Toplum Bilimleri Dergisi*, (17), ss. 442-461.
- Yinanç, Refet. (1989). *Dulkadir Beyliği*. Ankara: TTK Yayınları.
- Yörükan, Y. Ziya. (2014). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yusuf Has Hacıp. (2017). *Kutadgu Bilig*. (Çev.: Ayşegül Çakan), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnternet Kaynakları

- https://www.academia.edu/26658886/T%C3%BCrk_ve_%C4%B0slam_Eserlerinde_Kad%C4%B1n%C4%B1n_Yeri. (16.11.2021)
- <https://www.yasemin.com/saglik/haber/2937689-kayin-agacinin-faydalari-nelerdir-kayin-agaci-nasil-kullanilir> (16.11.2021)
- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kktcnin-ilk-kadin-askerleri-39008323> (22.01.2021)
- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/tskda-basortusu-yasagi-kalkti-40373902> (22.01.2021)
- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/tskda-kadin-general-olacak-41662321> (22.01.2021)
- <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/zor-gorevlerin-kadinlari-26701891> (22.01.2021)
- <https://www.internethaber.com/hangi-ulkenin-kadin-asker-ordusu-var-foto-galerisi-1199103.htm?page=4> (22.01.2021)
- <http://turk-mitolojisi.blogspot.com/2010/08/asena-tukyu-efsanesi.html> (07.04.2021)
- <https://yuvayayolculuk.com/kadin-dogasi-itibariyle-saman-ruhu-tasir.html> (07.04.2021)

<https://www.sanatkarnavali.com/turk-mitolojisinde-agac-kultu/> (07.04.2021)

<https://medium.com/t%C3%BCrkiye/amazon-women-amazon-kad%C4%B1nlar%C4%B1-3acd278671b9> (07.04.2021)

<https://nereye.com.tr/amazonlarin-kralicesi-penthesileanin-carpici-yasami-olumu/> (07.04.2021)

<https://www.milliyet.com.tr/tomris-hatun-turk-tarihinin-ilk-kadin-hukumdari-molatik-14423/> (07.04.2021)

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Attila#/media/Dosya:MorThanFeastofAttila.jpg> (07.04.2021)

<https://www.tarihistan.org/kahraman-turk-kadini-dilsad-hatun/16140/> (07.04.2021)

<https://www.turktoyu.com/kazan-turklerinin-milli-kahramani-suyum-bike-hatun> (07.04.2021)

<https://parlakjurnal.com/terken-hatun-entrikalarla-gecen-bir-hayat/> (07.04.2021)

<https://www.altayli.net/raziye-begum-sultan.html> (07.04.2021)

<https://www.sabah.com.tr/galeri/aktuel/devlet-kurtaran-kadin-altuncan-hatun> (07.04.2021)

<https://www.biyografya.com/biyografi/12207> (07.04.2021)

<https://www.biyografya.com/biyografi/5102> (10.04.2021)

<https://www.haberturk.com/halide-edip-adivar-kimdir-halide-edip-adivar-in-kisaca-hayati-2615075> (07.04.2021)

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/o-ulvi-o-fedakar-o-ilahi-anadolu-kadinlari-41598760> (07.04.2021)

<https://bilgiherseydir.com/haber/2709/kahraman-turk-kadini-kilavuz-hatice.html> (07.04.2021)

<https://www.timeturk.com/gordesli-makbule/biyografi-784811> (07.04.2021)

<https://www.biyografya.com/biyografi/928> (07.04.2021)

<https://www.sha.com.tr/kahve-molasi/adile-cavus-h25188.html> (07.04.2021)

<https://www.biyografya.com/biyografi/12171> (07.04.2021)

İlknur Bektaş, *Milli Mücadelede Bir Kadın Üsteğmen Kara Fatma*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s.43.

<https://rayhaber.com/2020/05/sabiha-gokcen-kimdir/> (07.04.2021)

<https://i.pinimg.com/originals/83/3c/15/833c153f4fba4bf4a6942390a2070f18.jpg>
(07.04.2021)

<https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/turkiyenin-ilk-kadin-subaylari-40209590>
(07.04.2021)

<https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/turkiyenin-ilk-kadin-subaylari-40209590>
(07.04.2021)

<https://listelist.com/leman-bozkurt-altincekic-kimdir/> (07.04.2021)

<https://burcuozcelik.wordpress.com/2008/03/16/o-yillarda-kadinin-ozgurlugunu-sembolize-ettim/> (07.04.2021)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Raziye_Beg%C3%BCm (17.11.2021)

<https://www.turktoyu.com/turkistan-in-efsanevi-bir-kadin-kahramani-kurmancan-datka> (27.11.2021)

<http://shop.efilyayinevi.com/wp-content/uploads/2020/10/ITD-89-8.pdf>
(27.11.2021)

<https://www.yenisafak.com/tarih/ilk-kadin-sehit-pilot-ayfer-gok-3445646>
(27.11.2021)

<https://www.cnnturk.com/turkiye/sehit-yarbay-yakut-son-anda-helikoptere-binmis>
(28.11.2021)

<https://abdullahabdurrahman.wordpress.com/2020/12/11/kurmancan-datka-alintidir/>
(28.11.2021)

<https://www.ahaber.com.tr/gundem/2020/09/02/turkiyenin-ilk-kadin-f-16-pilotuna-buyuk-onur> (28.11.2021)

<https://sozluk.gov.tr/> (12.10.2021)

EKLER

Ek 1. Türklerin kutsal saydığı dişi kurt ve Asena

<http://turk-mitolojisi.blogspot.com/2010/08/asena-tukyu-efsanesi.html> (07.04.2021)

Ek 2. Kayın ağacını temsil eden bir resim

<https://www.sanatkarnavali.com/turk-mitolojisiinde-agac-kultu/> (07.04.2021)

Ek 3. Kadın şamanları gösteren bir resim

<https://yuvayayolculuk.com/kadin-dogasi-itibariyle-saman-ruhu-tasir.html>

(07.04.2021)

Ek 4. Amazon kadınlardan birinin savaştığını gösteren bir resim

<https://medium.com/t%C3%BCrkiye/amazon-women-amazon-kad%C4%B1nlar%C4%B1-3acd278671b9> (07.04.2021)

Ek 5. Amazon lider Penthesilea

<https://nereye.com.tr/amazonlarin-kralicesi-penthesileanin-carpici-yasami-olumu/>
(07.04.2021)

Ek 6. İskit kraliçesi Tomris'in Kyros'u öldürdüğü anı tasvir eden bir resim

<https://www.milliyet.com.tr/tomris-hatun-turk-tarihinin-ilk-kadin-hukumdari-molatik-14423/> (07.04.2021)

Ek 7. Attila'nın ziyafet yemeğinde bulunan karısını temsil eden bir resim

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Attila#/media/Dosya:MorThanFeastofAttila.jpg>
(07.04.2021)

Ek 8. Dilşad Hatun'u tasvir eden bir resim

<https://www.tarihistan.org/kahraman-turk-kadini-dilsad-hatun/16140/> (07.04.2021)

Ek 9. Süyüm Bike Hatun

<https://www.turktoyu.com/kazan-turklerinin-milli-kahramani-suyum-bike-hatun>
(07.04.2021)

Ek 10. Kurmancan (Kubancan) Datka

<https://abdullahabdurrahman.wordpress.com/2020/12/11/kurmancan-datka-alintidir/>
(28.11.2021)

Ek 11. Celâliye (Terken) Hatun

<https://parlakjurnal.com/terken-hatun-entrikalarla-gecen-bir-hayat/> (07.04.2021)

Ek 12. Raziye Begüm Sultan

<https://www.altayli.net/raziye-begum-sultan.html> (07.04.2021)

Ek 13. Raziye Hatunun naibe olduğu dönemde bastırıldığı paralar

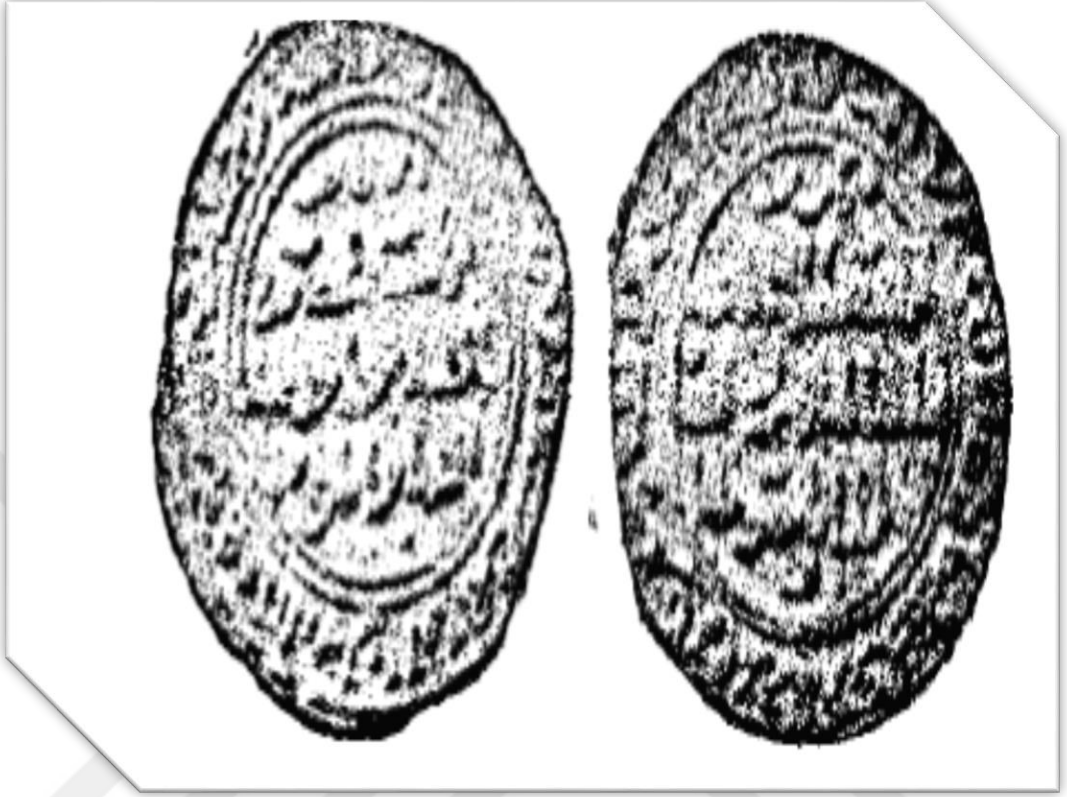
https://tr.wikipedia.org/wiki/Raziye_Beg%C3%BCm (17.112021)

Ek 14. Şecer üd-Dür

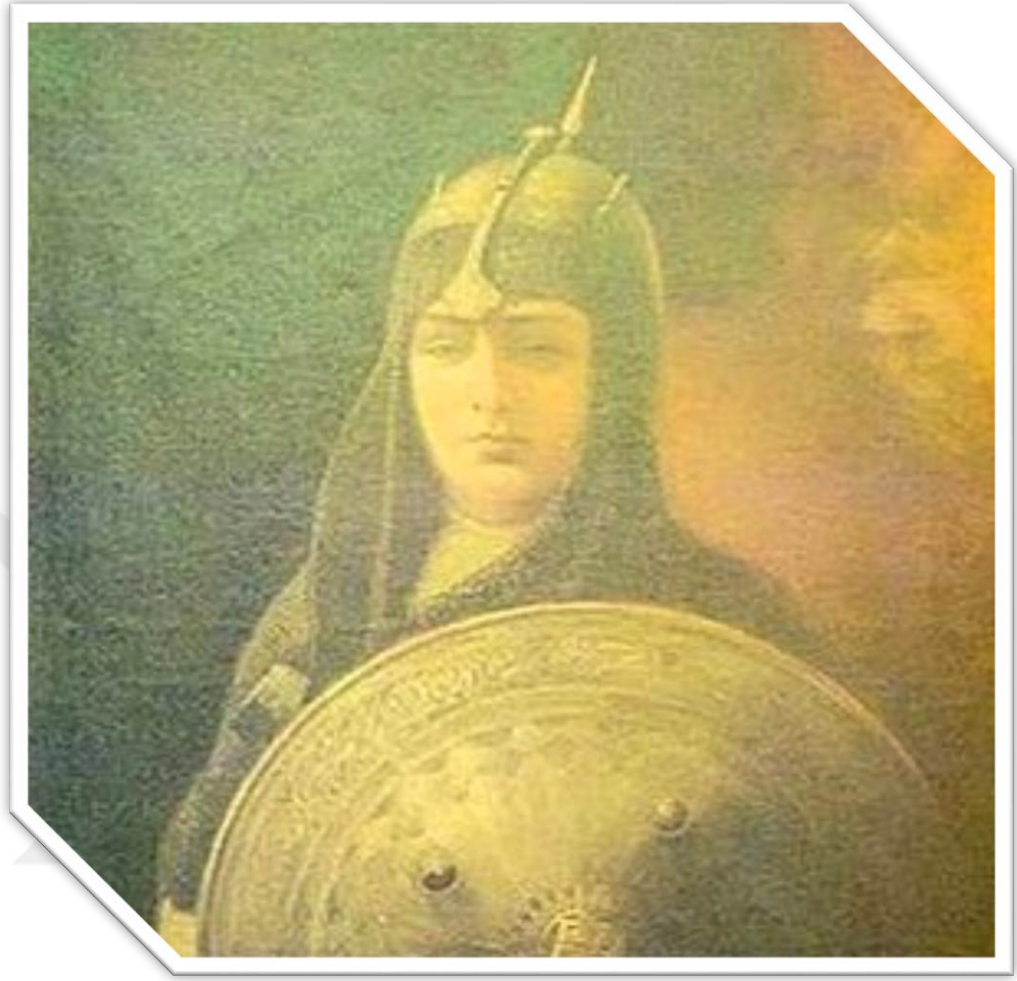
Bahriye Üçok, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981 s.85.

Ek 15. Mısır'da Hükümdarlık yapan Türk hükümdar Şecer üd-Dür'ün kendi adına bastırdığı para

Bahriye Üçok, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981 s.65.

Ek 16. Altuncan Hatun'u gösteren bir resim

<https://www.sabah.com.tr/galeri/aktuel/devlet-kurtaran-kadin-altuncan-hatun>
(07.04.2021)

Ek 17. Nene Hatun

<https://www.biyografya.com/biyografi/12207> (07.04.2021)

Ek 18. Kara Fatma (Fatma Seher Hanım)

<https://www.biyografya.com/biyografi/5102>

(10.04.2021)

Ek 19. Onbaşı Halide Edip Adivar

<https://www.haberturk.com/halide-edip-adivar-kimdir-halide-edip-adivar-in-kisaca-hayati-2615075> (07.04.2021)

Ek 20. Silahı elinde Tayyar Rahmiye Hanım

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/o-ulvi-o-fedakar-o-ilahi-anadolu-kadinlari-41598760> (07.04.2021)

Ek 21. Kılavuz Hatice Hanım

<https://bilgiherseydir.com/haber/2709/kahraman-turk-kadini-kilavuz-hatice.html>
(07.04.2021)

Ek 22. Gördesli Makbule Hanım

<https://www.timeturk.com/gordesli-makbule/biyografi-784811> (07.04.2021)

Ek 23. Emire (Çavuş) Ayşe

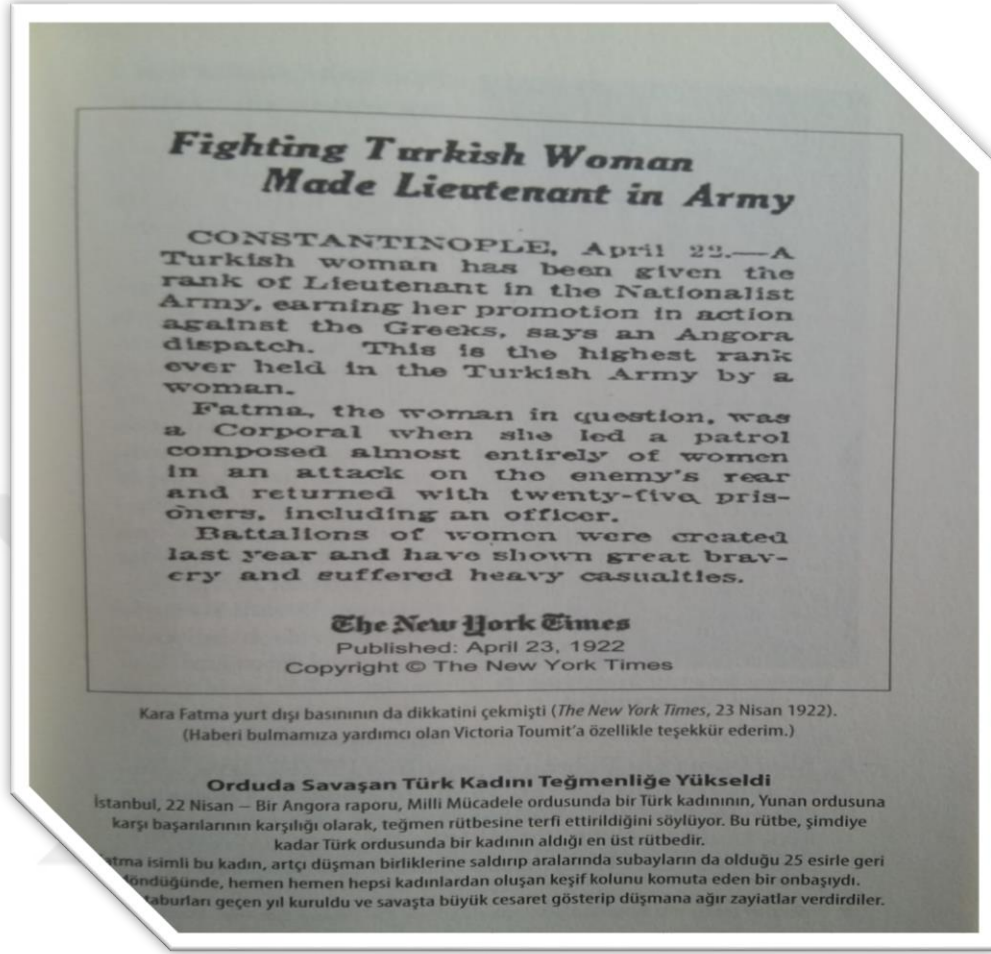
<https://www.biyografya.com/biyografi/928> (07.04.2021)

Ek 24. Adile Onbaşı

<https://www.sha.com.tr/kahve-molasi/adile-cavus-h25188.html> (07.04.2021)

Ek 25. Kara Fatma'nın teğmenlik rütbesini aldığı hakkındaki haber

İlknur Bektaş, *Milli Mücadelede Bir Kadın Üsteğmen Kara Fatma*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s.43.

Ek 26. Münevver Saim Hanım

<https://www.biyografya.com/biyografi/12171> (07.04.2021)

Ek 27. Sabiha Gökçen

<https://rayhaber.com/2020/05/sabiha-gokcen-kimdir/> (07.04.2021)

**Ek 28. Sabiha Gökçen'in yetiştirdiği kız öğrenciler: Sol baştan 1.Sabiha Gökçen
2.NeziheViranyalı 3.Sahavet Karapars 4.Edibe Subaşı 5. Yıldız Eruçman**

<https://i.pinimg.com/originals/83/3c/15/833c153f4fba4bf4a6942390a2070f18.jpg>
(07.04.2021)

Ek 29. İnci Arsan Uysal

<https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/turkiyenin-ilk-kadin-subaylari-40209590>(07.04.2021

Ek 30. İnci Arsan Uysal ile aynı yıl mezun olan ilk Harbiyelilerden Türkan Ustaoglu ve Muzafferiyeye Şener.

<https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/turkiyenin-ilk-kadin-subaylari-40209590>
(27.11.2021)

Ek 31. İlgi Yener Öztuncer

[https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/turkiyenin-ilk-kadin-subaylari-40209590\(07.04.2021\)](https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/turkiyenin-ilk-kadin-subaylari-40209590(07.04.2021))

Ek 32. Leman Bozkurt Altınekic

<https://listelist.com/leman-bozkurt-altincekic-kimdir/> (07.04.2021)

Ek 33. İlk Kadın Jet Pilotu olan Leman Bozkurt Altınçekiç'e ait altın bröve.

<http://shop.efilyayinevi.com/wp-content/uploads/2020/10/ITD-89-8.pdf> (27.11.2021)

Ek. 34 Şenay Günay

<https://burcuozcelik.wordpress.com/2008/03/16/o-yillarda-kadinin-ozgurlugunu-sembolize-ettim/> (07.04.2021)

Ek 35. İlk kadın şehit pilot Ayfer Gök

<https://www.yenisafak.com/tarih/ilk-kadin-sehit-pilot-ayfer-gok-3445646>(27.11.2021)

Ek 36. Şehit Jandarma Songül Yakut

<https://www.cnnturk.com/turkiye/sehit-yarbay-yakut-son-anda-helikoptere-binmis>
(28.11.2021)

Ek 37. Türkiye'nin İlk F-16 Pilotu Albay Berna Şen

<https://www.ahaber.com.tr/gundem/2020/09/02/turkiyenin-ilk-kadin-f-16-pilotuna-buyuk-onur> (28.11.2021)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı : Merve YALIMEL

Eğitim Durumu:

Lisans Öğrenimi : Süleyman Demirel Üniversitesi / Tarih Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi:

İngilizce